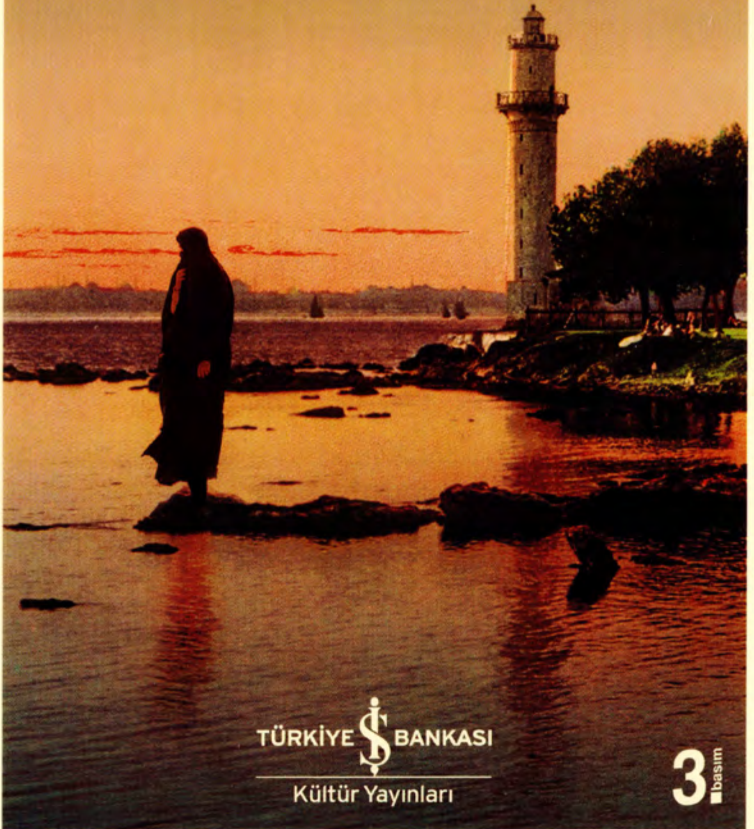
TÜRK EDEBİYATI KLASİKLERİ - 11

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

FATMA ALİYE

REFET

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

3. basım

TÜRK EDEBİYATI

FATMA ALİYE
REFET

UYARLAMAYA KAYNAK ALINAN ÖZGÜN ESER
İSTANBUL
1314 [1897]

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2018
Sertifika No: 40077

EDİTÖR
HACER ER

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

I. BASIM: KASIM 2018, İSTANBUL
III. BASIM: OCAK 2020, İSTANBUL

ISBN 978-605-295-661-8

BASKI
UMUT KAĞITÇILIK SANAYİ VE TİCARET LTD. ŞTİ.
KERESTECİLER SİTESİ FATİH CADDESİ YÜKSEK SOKAK NO: 11/1 MERTER
GÜNGÖREN İSTANBUL
Tel: (0212) 637 04 11 Faks: (0212) 637 37 03
Sertifika No: 45162

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme hiçbir yolla yayınevinden izin alınmadan çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİNE UYARLAYAN: SENEM TİMUROĞLU

Notre Dame de Sion Fransız Lisesi'ni bitirdikten sonra Mimar Sinan Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. Paris'te Doğu Dilleri ve Kültürleri Enstitüsü'nde ve Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü'nde iki yüksek lisans derecesi aldı. 2017'de Paris Sorbonne IV'te "19. yüzyıl Osmanlı ve Fransız Kadın Edebiyatına Feminist ve Transnasyonal Bakışlar" adlı tezini tamamladı. Birçok ülkeden yazarın katılımıyla farklı üniversitelerden üç editörün hazırladığı *Women Telling Nations* adlı kitaba "Women's Nations from Ottoman to the New Republic in Fatma Aliye and Halide Edip Adıvar's Writing" başlıklı bir bölümle katkıda bulunmuştur. 2009 yılından beri Özyeğin Üniversitesi'nde Türk Edebiyatı derslerinin yanı sıra feminist teori ve edebiyat üzerine seçmeli ders vermektedir. Araştırma alanları arasında kadın edebiyatı tarihi, karşılaştırmalı feminist edebiyat, dişil yazı (ecriture feminine) teorileri bulunmaktadır.

TÜRK EDEBİYATI KLASİKLERİ - 11

Roman

refet

FATMA ALİYE

Günümüz Türkçesine Uyarlayan: Senem Timuroğlu

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Sunuş

Fatma Aliye, 13 Temmuz 1936'da öldüğünde uzun süredir Pangaltı'daki evinde inzivaya çekilmiş bir halde yaşamaktaydı. Daha o zaman ölüm haberi basında "Unutularak Ölen Bir Edip"[1] başlığı altında verilmişti. 1915 yılına kadar düzenli devam ettiği yazı faaliyetinde bu tarihten sonra bir yavaşlama olmuştu. 1885'ten sonra yaşadığı sağlık sorunları ve kızı İsmet'in Hıristiyan olmayı seçerek Avrupa'ya gitmesinin onu çok yıprattığı biliniyordu. Bununla birlikte ölümünden sonra yayımlanan bu yazıda Turhan Tan, meydana gelen siyasi inkılabın Fatma Aliye'yi inzivaya ve unutuluşa sürüklediğini, Edebiyatı Cedide akımının öncesinde gelen şöhretinin, Halide Edip'in yazıları karşısında hızla sönmeye yüz tuttuğunu söylemekte ve edebiyat tarihinden çıkarılmaması gerektiğini vurgulamaktaydı. Maalesef o tarihten itibaren Halide Edip isminin gerek milli eğitimin müfredatında, gerek edebiyat antolojilerinde, tarihlerinde Fatma Aliye'nin önüne geçtiği görülmektedir.

Ancak tüm bu vefasızlık, Fatma Aliye'nin bu coğrafyanın kadın hak ve özgürlükleri konusunda düşünen, çözümler üreten ilk kadın yazarı ve Osmanlı kadın hareketinin öncü ismi olduğu hakikatini gizleyemez. Turhan Tan'ın 1936 yılında yayımladığı yazıda Fatma Aliye hakkında vurguladığı nitelikler, yazarın dönemindeki duruşu hakkında

1 Turhan Tan, "Unutularak Ölen Bir Edip", *Cumhuriyet*, 15 Temmuz 1936.

bize bilgi vermektedir: "Sayısı henüz çoğalmaya başlayan münevver Türk kadınlarının en değerlilerinden biriydi. Çünkü Fatma Aliye peçenin Türk kadın yüzünü karanlıklarda bıraktığı devirde bilgi güneşinden nur alarak aydın yaşamış bir çehreydi."

Refet, Türk edebiyatında yer alan ilk kadın öğretmen başkarakterdir. Türkçenin ilk kadın romancısı Fatma Aliye'nin kaleminden çocukluktan genç kadınlığa, elindeki tek sermayesi aklı olan, yoksul bir kızın öğretmen okulundan mezun olarak tek başına ayakları üzerinde durma hikâyesini okuruz. Konusu bağlamında, Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu* romanına ilham olduğunu düşünüyorum. *Refet*, farklı kadınlıkları, sınıflar arası kadın dayanışması ve kadınların gündelik yaşamlarını oldukça yalın bir biçimde anlatan, kurgusu ve diliyle bugünün kitapçılarında edebiyat kanonundaki diğer Türk klasiklerinin yanında gururla yer alabilecek bir yapıttır.

Romanı günümüz Türkçesine çevirirken, Fatma Aliye'nin bir kız çocuğunun güçlenmesi ve özgürleşmesi için döneminin kadın okuruna sunduğu değerli önerilerini günümüz genç kadınlarına ulaştırmak benim için önemli bir motivasyon kaynağı oldu. Fatma Aliye'yi genç nesille buluşturmak, nesiller arası bir köprü kurmak üzere dil içi çevirinin gerekli olduğunu düşündüm. Bu bağlamda bugün kullanılmayan Osmanlıca kelimeleri anlaşılır kıldım. Dönemin kültürünü yansıtan fiil ve bağlaç kullanımlarını okumanın akıcılığını engelleyen yerlerde günümüz cümle yapısına dönüştürdüm. Alaturka saatleri anlama rahatlığı açısından yaklaşık olarak günümüz ölçülerine çevirdik. Ancak dönemin kültürel atmosferini yansıtan sözcükleri olduğu gibi bırakarak dipnotlarla açıklamakla yetindim. Umarım genç okura layık olmayı başarmışımdır.

Senem Timuroğlu

Önsöz Makamında İki Söz

Manevi kızımız Fatma Aliye Hanımefendi Hazretleri'nin *Refet* adıyla kaleme aldıkları şu eseri roman diye değerlendirenler, roman türünden umdukları şeyi bunda bulamayarak beklentilerinde yanılmış olurlar. Bu bir roman değil, bir tasvirdir. Osmanlı yaşayışımıza bağlı bir tasvir ki Fransızların *d'après nature* dedikleri tarzda, doğrudan doğruya dış dünyayı kopya ederek meydana getirilmiştir.

Evet! Bu tasvir doğrudan doğruya hakiki ve doğal dış dünyadan alınmıştır. Buna "hayali" diyebilmeye büyük bir engel vardır. O da yazarın bu eserde sabırla çalışarak dayanılan gerçek yoksulluğu göstermiş olmasına rağmen, kendisinin bir vezir kızı, bir paşa karısı olarak yoksulluk ve maddi sıkıntı denilen şeyi görmemesidir. Görmediği şeyi yazmak ya hayal ederek ya da kimler üzerinde görülmekteyse onları inceleyerek mümkün olabilir. Hayali olarak tasvir edilirse mümkün değil hakikate benzeyemez. Sahteliği her satırında, her kelimesinde anlaşılır. Bu tasvirdeyse öyle bir sahtelik ispat edecek hiçbir yön yoktur; olay başından sonuna kadar bütünüyle tabii ve hakikidir.

Ama eserin konusu yalnızca sabırla katlanılan yoksulluğu tasvirden ibaret değildir. Öyle olsaydı iş kolaylaşmış olurdu. Yoksulluk değil mi! Onu tasvir için ne kadar model isterseniz bulabilirsiniz. Hayır! Bu yoksulluk hem sabırla hem de gayretle dayanılan bir yoksulluktur. Ama ne gayreti?.. İlim öğrenme ve olgunluk kazanma gayreti ki bu gayret ile yoksulluk ve sıkıntı bir araya gelmeyen iki zıt şeydir, bunun

için gereken model öyle her yerde bulunabilecek kadar çok değildir. Pek azdır, pek nadirdir. Bundan dolayı, yazarımız da o nadir örneği ele geçirir geçirmez kıymetini ve önemini anlayarak hemen yazarak kopyalamaya ve ayrıntılarıyla anlatmaya başlamıştır.

Evet! Hem ilim öğrenmek, hem de olgunluk kazanmak... İlim öğrenenler de çok. Fakat onu insana yakışır olgunluk ve ahlaki faziletlerle süsleyenler o kadar çok değil, bunlar da az. Çok nadir olmasalar da yaygınlık derecesinde de değildirler. O kadar çok olsalardı, kıymet bilenlerin katında değerleri o kadar büyük olur muydu? Kısacası, bir yoksul kızcağız tahayyül ediniz ki yalnız maddi servetten değil, güzellikten de yoksun, hatta beden sağlığından da yoksun. Cehalet çöplüğüne atılmış bir ilim ve irfan tohumu! Orada, o çöplükte yetişecek! Üstte yok, başta yok, midede yok, kanda yok... Fakat yürekte var! Gönülde var! Ne var? Neler neler... Adını "vakar" koyduğu kibir ve gurur da var! Adını "sebat" koyduğu inat ve ısrar da! Zaten kibir ve vakarın, yumuşaklık ile miskinliğin, tevazu ile tenezzülün sınırını kim kesin olarak tayin edebilmiş ki? Cömertlik ile israf, tutumluluk ile cimrilik de böyle değil mi? Bunların övülmesi ya da ayıplanması birer ölçüye bağlıdır; ahlak bilginlerinden her biri o ölçüleri kendi keyfine göre ele alarak ya bol bol yüceltmiş ya da kulaç kulaç yermeye girişmiştir. Fatma Aliye Hanım'ın Refet'i bu konuda en garip, en acayip bir modeldir.

Ama netice gayet önemlidir. Çünkü noksansız bir başarıyla süslenmiştir. Hem de öyle tesadüf eseri başarılardan değil. Yoksulluğun, hakaretin, değersizliğin, düşkünlüğün, hastalığın birer birer ve her biri diğerinden daha fazla küçük bedenine vurdukları çimdiklere birer birer tahammül etmiştir. Bunun yanında kızcağız ilmin, irfanın, ahlakın, hikmetin şanlarını şereflerini de birer birer ve her birini kendine özgü güçlüklerle ele alıp, sonucu da işte bu ardı sıra gelen başarıların doğal ve zorunlu gereği olarak sonuçlandırmıştır. Yani o sonuca varmaması mümkün değildir.

Bu tasviri okuyan erkekler, kadınlar yani babalar analar derin derin düşüneceklerdir. Hele kızlar, delikanlılar daha başka bir hale gireceklerdir. Vicdanları, namusları varsa pek çokları mağlup bir mahcubiyetle başlarını önlerine eğeceklerdir. Zira "Gözlerimizi kaldırırsak Refet'in o yoksul, sabırlı, başarılı yüzüne isabet ederek bizi rezil edecek" diye korkacaklardır. Ama bunların birçokları da şu tasviri okumaktan ve seyretmekten pek büyük lezzet alacaklar, pek büyük iftihar edeceklerdir. "Biz de birer Refet olacağız. Yoksulluk değil çalışıp çabalama yönünden Refet olacağız," diyeceklerdir. "Aferin!" bundan sonra, bunlar için güzel bir ses, bir övgü narası olacaktır.

Ahmet Mithat
20 Ocak 1897

1

Evvela yüce okuyuculara şurasını itiraf edelim: Hikâyeye adını koyduğumuz "Refet", serüvenini yazmaya başlayacağımız kızcağızın asıl ismi değildir. Asıl isminin yazılmaması için böyle adlandırdık. Şunu da söyleyelim ki burada Refet'i herkese beğendirmek maksadıyla şöyle güzel, böyle yüksek ahlaka sahip, öyle nazik falan diye hayali bir şahıs tasvirine kalkışmayacağız. Hakikati kopya edeceğiz. Serüven sahibi ne ise onu göstereceğiz.

Talihinin dert ve sefalet vadilerinde sürükleye sürükleye yirmi üç yaşına ulaştırdığı Refet, dört beş yaşında yetim kalmış, bundan on yedi on sekiz sene önce annesiyle Anadolu'nun ... şehrinden Dersaadet'e[1] gelmişti. Babası memleketinde çift çubuk[2] sahibiydi; ticari işlerle de uğraştığı için bazen İstanbul'a gelirdi. Bir defasında buradan kendisine odalık[3] yapmak için bir cariye[4] alıp götürür. Taşralı eşleri İstanbul'dan giden cariyeyi bir türlü çekemedikleri gibi yetişmiş oğlu ve kızları da ondan dünyaya gelen Refet'i bir türlü sevemezler. Odalık olan cariyenin ismine burada "Binnaz" diyelim. Temizce bir kapıda küçükten büyüme bir şey olduğu için güzelce ve İstanbul tarzı biçip diktiği ve İstanbul'dan götürdüğü elbiseleri giyinir, kızını da öyle bebek gibi giydirip kuşatırmış. Bu kıyafetiyle ev halkının kıyafetine pek yabancı kalan bu ana ile kızı efendi dışında ev halkı pek yabancı

---

1 Dersaadet: İstanbul.

2 Çift çubuk: Çiftçilik yapmak için gereken her tür araç; mal mülk.

3 Odalık: Bir erkeğin nikâhsız olarak aldığı kadın.

4 Cariye: Yabancı ülkelerden kaçırılıp özgürlükten yoksun bırakılan, alınıp satılabilen, her konuda efendisinin isteklerine bağlı bulunan genç kadın.

bulurlarmış. Binnaz ne kadar uğraşsa da onlara yaranması mümkün olamamış. Tabii gitgide o da onlar gibi giyinip kuşanmaya başlamış, yine kendini ısındıramamış. Zavallı kadıncağızın suçu güya başka bir yerden gelmesiymiş gibi ortaklar onun aleyhinde bulunmak için birbirleriyle anlaşırlarmış. Ayrı ayrı annelerden olan kardeşler bu işte tek vücut gibi birlik olmuşlar. Bunun asıl sebebi ise birkaç defa İstanbul'a gelmiş ve bazen de uzun süre oturmuş olan Hayati Efendi'nin İstanbul tarzında terbiye görmüş bir cariyeden hoşlanmasıydı. Binnaz'ı aldıktan yedi sekiz sene sonra Hayati Efendi vefat edince, Binnaz ile kızına olanca hiddet ve şiddetleriyle diş bileyen hanımlar ve oğullar ellerinden gelen baskı ve zulümden asla çekinmedikleri gibi yorulmadılar da.

Binnaz her zulme katlandıysa da artık gelip geçenin Refet'i hırpalamasına ve sonra da işi abartarak rastladıkları yerde zavallı çocuğu tekme sille dövmeye vardıracak derecede bir zulme tahammül edemedi. Kendi yediği dayaklardan şikâyet etmeye zaman kalmıyordu. Çocuğu için merhamet, insaf rica ediyordu. Fakat o kadar zamandan beri onlara diş bileyen kişilerin onları dövmek değil, diri diri yemediklerine şükretmek gerektiğini gördü. Fakat ne yapabilirdi? Yabancıydı, kimsesizdi. Dünyada bir tanecik Refet'inden başka kimsesi yoktu ki! O da şimdi onu gözetecek bir yaşta değildi, kendisi gözetilmeye ve korunmaya muhtaçtı. Yediği yumruklardan Refet'in arkası gömüldükçe zavallı annenin de sanki ciğeri ağzından geliyormuş gibi oluyordu. Onurlarını kırmak için ana ile kızı sofraya almıyorlar, bazı zamanlar da yemekten sonra yemekleri ve ekmekleri sokaktaki köpeklere hızlıca dökmeye pek istekli davranarak onları üzmek istiyorlardı. Zulmün bu dereceye vardırılması artık yalnız eski kin ve öfkeleri yüzünden değildi; Binnaz'ı canından bezdirip yanlarından savarak Refet'in hissesine düşen malların üzerine oturmak içindi. Hayati Efendi'nin bıraktığı servet, çocuklara bölüştürüldüğünde hisse başına düşen çokça bir şey değilse de yine bir ana ile kızı kimseye muhtaç etmeyecek şekilde geçindirmeye yeterdi. Ancak Binnaz zaten gözü açık

biri olmadığı için miras nasıl geçer, mal nasıl bölüştürülür böyle şeyleri bilmezdi. Dahası efendinin mal ve mülkünün ne kadar olduğunu da bilmiyordu ki kendilerine ne kadar miktar düşeceğini tahmin edebilsin.

O güne kadar bildiği bir şey varsa efendisine ve efendisinden sonra da efendisinin çocukları bildiği üvey oğullarına itaat ve hissettiği bir şey varsa o da kızına muhabbetti. Sonunda efendisinin bir çocuğunun da Refet olduğunu düşünüp artık onu bu azaptan kurtarmak için ne yapılması gerekiyorsa onu yapmaya karar verdi. O güne kadar kuzu gibi uysal olan kadın, ana hissiyatıyla bir aslan kesildi. Kükreyip evladının önüne geçti. Fakat heyhat! Arı da ufak bir hayvan olmasına rağmen, hepsinin birden hücumu bir aslanı nasıl şaşırtırsa Binnaz da güçsüzlüğünü fark etti. Sonra İstanbul'da, efendisi kendisini aldığı zaman akrabalarından bazılarının evlerine götürmüş olduğu için aklına bu İstanbul'daki akrabalar geldi. Ve o zaman hatırladı ki bu İstanbul'daki akrabalar evleri, gösterişleri pek yolunda olan zengin kimselerdi. Binnaz artık bu hatırlamayla kendini bir kurtuluş ümidi bulmuş sayarak hemen yola çıkmayı aklına koydu. İstanbul oraya bir aylık yoldu. Bu arzusunu gerçekleştirmekse güç olmadı. Zira kendilerini zaten başından def etmek arzusunda bulunan aile fertleri izin verme lütfunda bulundular. Böyle uzun bir yolculuğun masrafları için Binnaz boynundaki altınlar ile Refet'in nazar takımını, hayattayken efendisinin kendisine hediye ettiği yirmi otuz liralık kadar küpe ve yüzüğünü dörtte bir fiyatına satıp İstanbul'a gidecek bir aileye katıldı.

İstanbul'a vardıkları zaman, o akşamı birlikte geldikleri ailenin yanında geçirip ertesi gün oradan çıktı. Kızıyla kendisinin bir bohçadan ibaret olan eşyasını bir kolunun altına, Refet'i de diğer koluna alıp Boğaziçi vapurlarından birine bindi. Binnaz, Refet'in İstanbul'daki akrabalarının en zenginine değil en yakınına gidiyordu ki o aile de oldukça servet sahibiydi, evleri cariye ve uşaklarla idare edilirdi. Ev sahibi, Refet'in halasının çocuğu oluyordu. Onun yetişmiş kız ve

oğulları da hep Refet'in akrabası olduğundan Refet'in bu evde birçok akrabası vardı demekti. Binnaz evladı olduğu için sevdiği, efendisinin çocuğu olduğu için de gözetmesi gerektiği Refet'i sağ salim akrabasının yanına getirmekle övünç duyuyordu.

Hayati Efendi kendisini aldığı zaman birkaç gece misafir olduğu bu eve Binnaz o övünçle girdi. Fakat heyhat! Sanki kaderleri kendilerinden evvel oraya erişmiş de onları orada da uğursuz çehresiyle karşılıyordu. Memleketlerinde gördüğü zulümden zaten zayıf ve çelimsiz kalmış Refet, üzerine bir aylık yol yorgunluğu eklenince adeta sıska bir şey olmuştu. Binnaz akrabalarından hiçbirinin onu okşamaya ve öpmeye tenezzül etmediklerini görünce şaşırdı. Çünkü Hayati Efendi kendisini aldığı zamanlar bu evde pek çok ikram görmüştü. Fakat o zamanlar bu eve birkaç gün misafir olmak üzere gelmiş, şimdi ise Refet'le beraber sığınmak üzere girilmişti. Binnaz kendince pek kıymetli olan kızının akrabalarınca da önemli olacağını sanıyorduysa da, akrabalarının gözünde yanında öyle sıska bir çocuğu olmasa pekâlâ işe yarayabilecek bir kadın sayıldığına şüphe yoktu.

Binnaz memleketlerindeki akrabalarının zulümlerini üveylik meselesine verdiği halde bunların bu soğuk ve yüz vermez tavırlarını haksız buluyordu.

Diğer akrabalarını da dolaştı. Aynı hal! Elbise ve harçlık verenler oluyordu. Fakat hiçbirisi horlanmaktan ve zayıflıktan adeta hırçın bir şey olan Refet'in vızıltısını hoş göremiyordu. Zavallı çocuk evvelce pek sessiz ve pek usluyken şimdi kendisine bu huysuzluğu veren şey zayıflığıydı.

Eğer Binnaz bunu anlamış olsaydı çocuğu bir doktora göstererek zayıflığı için ilaç alır, tedavi ederdi. Ancak o zaman onu Binnaz gibi taşrada zamanını geçirmiş bir kadın değil, diğer kadınlar da bilemedikleri gibi tıp bugünkü dereceye ulaşmadığından belki doktorlar da zayıflığın, çocukların ahlakı üzerindeki etkisini bilemezlerdi. Zavallı çocuk kendisinde yürümeye mecal bulamadıkça anasının eteğine asılıp ağlar, vücudundaki ağrılardan, kemiklerindeki sızılar-

dan acı çektikçe feryada başlardı. Çocuk "Ağrıyor," diye bir yerini gösteremiyor, zira vücudunun her tarafı ağrıyordu. Refet halini anlatamadığı gibi Binnaz da asla anlayamıyordu. Onun fikrince, önceleri Refet pek usluydu, babasının vefatından sonra böyle oldu. Önceleri rahat ve mutluydu. Sevilir, okşanır, hoş tutulur ve öylece mutlu olduğu için güler, uslu dururdu. Babasının vefatından sonra ise gezdiği, koştuğu avlularda, sofalarda artık serbest gezmeye ve koşup oynamaya bırakılmadığı ve azarlandığı, hakaret gördüğü, artık kendisine karşı uzanan eller onu okşamak için değil ona tokat, yumruk atmak için kalktığı, velhasıl mutsuz olduğu için ağlıyor, huysuzlanıyordu. İşte Binnaz'ın fikri buydu. Yaratılıştan saf sinir denilmeye yaraşır bir halde asabi olan Refet'e zayıflığın ve Binnaz'ın dediği gibi her şeyden mahrumiyetin, hor görülmenin verdiği hırçınlık o dereceyi bulmuştu ki hani ya görenler ev sahibi kadınlara da hak verebilirlerdi. Evin içinde sürekli bir çocuk vızıltısı ve ağlaması onları da bıktırmıştı. Hele çocuğun geceleri bağırmasından şikâyetleri de pek haksız değildi. Zira herkes vücudunu dinlendirmek üzere yastığa baş koyduğu zaman bağırtıdan, ağlamadan kurtulamıyorlardı ki rahat uyuyabilsinler. Kimse "Belki bu çocuk hastadır," demiyordu. "Ne kadar huysuz çocuk," diyorlardı. Mevsim kış olduğu için yolda gelirken Refet çok üşümüş ve zayıflığın verdiği ağrılara, dermansızlıklara ek olarak vücudunu bir de şiddetli sızı kaplamıştı. Fakat görünürde hastalığı olmadığından bunu kimse anlamıyor ve Refet bunu anlatabilecek bir yaşta bulunmuyordu. O acı çektikçe ağlıyor, herkesin dinlenmek için girdiği yatak sanki biçare yavrucağa batıyordu. Sağlam kimselere pek çabuk geçen, hastalara çok uzun gelen geceler de Refet için bitip tükenmiyordu. Birkaç ağızdan "Çocuk artık uyusana, edepsizliğin elvermedi mi?" denildikçe o daha çok vızlıyor, azar işittikçe acısına karşı haksızlık edildiğinden daha çok bağırıyor, gönlü alınsa yarasını daha çok anlatmak istiyormuş gibi bir kat daha inliyor, velhasıl susmuyordu. Artık bu ana ile kızın maruz kaldığı aşağılamalar hakaret derecesi-

ne çıktı. Hep bu sıska kızdan rahatsızlardı. Refet yürürken vızlıyor, annesi kucağına alırken de ağlıyordu. Artık bunun kadar ahlaksız bir çocuk olamayacağına hükmediyorlardı. Fakat zavallı Refet yürürken dizlerinde güç olmadığından zahmet çekiyor, gayret etmese olduğu yere çöküveriyor, bunu görenler de yürümemek için inatçılığına veriyordu. Annesi kucağına alırken ise o hastalıklı kollar sanki kopacakmış gibi ağrıyordu.

Binnaz kızının hürmet ve rağbet göreceğini umduğu akrabaları yanında kendisinin de kızı yüzünden ağır geldiğini anladıkça şaşırıyordu. Onun fikrince Refet ağlasa da sızlasa da sevilmeliydi, çünkü kendisi seviyordu. Dünya, hayat hepsi onun için bir tanecik ciğerparesi, efendisinin çocuğu Refet'ten ibaretti. Kendisini ne kadar aşağılasalar, ne kadar horlasalar razı! Fakat Refet'e yapılan hakaretlere tahammül etmek güç geliyordu. Hele ev sahiplerinin çocuklarının Refet'e karşı muamelelerini bir türlü hazmedemiyordu. İster hazmedebilsin ister edemesin iş o derecelerde dahi kalmıyordu. Refet'in sıska vücudunu ve zayıflıktan sararmış yüzünü, acıdan çatılmış kaşlarını, ağlamış yüzünü gören çocuklar, çocukluk günlerinin şanı olan tebessümlerden, gülüşlerden, koşmalardan, hoplamalardan mahrum olan bu çocuğu hoş göremiyorlardı. Bazen onları oynarken görünce Refet'in de yüzünde bir heves parıltısı görülüyor, gözleri parlıyor, ekseri ağlamak üzere bükülen zayıflıktan incelmiş ve kulaklarının hizasına doğru yayılmış, kansızlıktan kül rengi haline gelmiş dudaklarında bir tebessüm beliriyordu. Oyun dünyasında kendilerine bir arkadaş daha katmayı arzu eden çocuklar onun bu hevesini görerek eskiden çağırıyorlardı. Fakat körebe oyununda ilk önce kendisi tutuluyor, o körebe olduğunda ise hiç kimseyi tutamıyor, gerektiği gibi koşamıyor, saldırıp yakalayamıyor. Yağ satarım bal satarım oyununda sırtına yediği yemek havlusunun topacının acısını ise diğer çocuklar gibi kahkahalarla geçiremiyor. Zira zavallı çocuğun diğerleri gibi sırtında eti olmadığından acısı ciğerine çöküyor, ağlamaya başlıyor. Bu nedenle tatsızlık çıkardığından oyunbo-

zanlıkla suçlanarak derhal topluluktan uzaklaştırılıyor. Bir köşeye gidiyor boynunu büküyor, ağlıyor, acısını unuttuğundan yine oynamak istiyordu. Çocuklar merhamet edip yine içlerine kabul ediyorlar. Anlaşma yapılıyor, şartlar teklif ediliyor; artık tatsızlık bozgunluk etmeyecek. Refet hepsine rıza gösteriyor, söz veriyor. Köşe kapmacaya başlanıyor. Fakat çekilir dert mi ya? Orta yerde köşesiz kalan hep Refet! Onun halsiz olduğunu bildikleri için önceleri ortada onu bırakmıyorlar, bir köşeye yerleştiriyorlar. Ama köşeler değiştirilecek değil mi? Refet karşı köşeye varıncaya kadar ortadaki çocuk onun gideceği köşeyi kapıyor. Ortada kalan hep o, hep o! Bu yüzden oyunda bir değişiklik olmuyor. Halbuki diğer çocuklar da ortaya geçip köşe kapmaktaki yetenek ve hızlarını göstermek istiyorlar. Böyle aynı şekilde kalan oyunda lezzet mi olur? Hep bu tatsızlıklar Refet yüzünden oluyor. Ancak Refet tatsızlığın bu kadarıyla da kalıyor mu ya? O kadar uzun süre ayaküzeri durmaktan, köşe kapacağım diye boş yere oraya buraya sallanmaktan, bir o tarafa bir bu tarafa dönmekten dizlerinin bağı çözülüyor, dermanı kesiliyor, midesi bulanıyor, başı dönüyor, olduğu yere avlunun taşları üzerine düşüveriyor. Başı acıyor, burnundan akan kanları görünce ağlamaya, bağırmaya başlıyor. Öbür çocukların oyunlarının da tadını kaçırıyor. Artık bu defa kovulmasına da gerek yok. Binnaz onun sesini işitip geliyor. Yerden kaldırıyor, yüzünü yıkıyor, burnunun kanını dindirmeye çalışıyor. O kadar kansız olan çocuğun bu şekilde kan kaybetmesi de halsizliğini artırıyor, sinirlerine dokunuyor, hırçınlaştıkça hırçınlaşıyor. Yine oynayanlara katılmak istiyor. Ancak artık kabul eden var mı ya? Fakat onlar istemedikçe bu inat ediyor. Oyundaki görevlerini yerine getiremediği için duyduğu mahcubiyet kendisine pek ağır geliyor, illa o da bir başarı göstermek istiyor. Artık Binnaz, küçükhanımların eteklerini öpüyor, onlara yalvarıyor. Sonunda yine Refet kabul olunuyor. Bu defa kurallar Binnaz'la kararlaştırılıyor. "Ama bak Binnaz Dadı, bu defa da senin hatırın için! Bir kere daha bozgunluk ederse kabul etmeyiz!" deniliyor. Bir ara çocuk-

lar iki sıra halinde diziliyor. Bunlar karşı karşıya geçiyorlar. Bir sıra diğerine karşı sırayı bozmayarak ağır ağır o oyuna mahsus olan şarkıyı bir ağızdan söyleyerek gidiyor. Sıralar yakınlaştıkça şarkının nakaratı olan "Atarlar tutarlar en güzelini kaparlar" diye kimi kapacaklarını hissettirmeksizin aniden öbür sıradan bir kız kapıyorlar. Kendi sıralarına ekliyorlar. Fakat bu karşıya giden sıra içindeki çocuklar arasında önceden kimi kapacakları karar veriliyor ki bu karar üzere kapılan çocuğun o sıradaki çocukların en güzeli olduğu öbür sıra çocukları arasında oy birliğiyle kabul edilmiş demek oluyor. Bu konuda itiraz etmek ve sözü uzatmak, kimi kapacaklarını öbür sıra çocuklarına işittirmek ve sezdirmek bu oyunun kurallarının dışına çıkmak sayıldığından bu konudaki sözleşmeye çocuklar her zaman uyar. Derken sıra diğerlerine gelir, onlar isterlerse yine kendilerinden çalınan güzeli alırlar ya da onları kızdırmak için öbür sıranın en güzelini seçerler. Bazen iş inada biner. Hep aynı çocuk o sıradan öbür sıraya geçirilir, kapılır durur. Ancak genellikle bu oyunda bir de masumca bir kibarlık bulunur. Zira çocuklar bilirler ki bir defaya mahsus değil daima böyle birleşip oynayacaklar. Hissederler ki sürekli görüşecek olan arkadaşlar arasında kırgınlık olmamalıdır. Hatta bu oyun dünyasında bozgunluk eden, bütün arkadaşları tarafından görüş birliğiyle bir daha oyuna kabul olunmaz. Masum sohbetlerine dedikodu, ikiyüzlülük karıştıran çocukla hiçbir komşu çocuk görüşmez. Bu masum dünyadaki kurallar ve doğal düzene hayran olmamak mümkün değildir. İşte bu oyunda bile hüküm süren nezaketin göstergesi olarak genellikle sırayla her gruptaki çocuk diğer grup tarafından alınır ki hepsi "en güzel" çocuk olarak kabul edilmiş olsun. İşte bu alış ve kapışta en sona hep Refet kalıyor. Hem de bu bir kerelik olsa zarar yok. Her zaman böyle! Bazen bu sıraya dahil olur, yine öyle! Öbür defa diğer sıraya dahil olur, yine öyle. Başka çocuklar bazen sonraları "en güzel" seçilmeye erişir, bazen de birinci, ikinci defada! Zira dediğimiz gibi bunda bir hatır gözetilir, arkadaşların gocunmamaları sağlanır. Fakat Re-

fet'e "en güzel" demek için çocukların hiçbiri acele etmez. Zira birbirlerine alay konusu olmaktan korkarlar. Hem de Refet'le ne alışverişleri var? O sevap için, bir lütuf ve iyilik gösterilmek amacıyla oyuna dahil edilmiş. Onunla bir ahbaplıkları yok ki! Gece onlarla birlikte oturacak, konuşacak değil ya! O ağlayacak, sızlayacak! Hem yaşça onların akranı değil, başından büyük işlere kalktığından oyunlarına katılmak istiyor, oyunlarına dahil etmeleri onun için bir nimet. Evet, diğer çocuklarca böyle ama Refet öyle mi düşünüyor ya? Her gün en sona o bırakılıyor, hem de çoğu kez sıra ona gelince bir kere daha gitmeye gerek görülmeyip "Oyun bitti" denilerek onu asla "en güzel" şerefine nail etmeksizin oyun sonlandırılıyor. Refet bunu çok iyi anlıyor, fakat bir şey söyleyemiyor. Çarpılmış gibi bir tarafa dönüp ağlamaya başlıyor. Sanki onun gocunduğuna bir önem vereceklermiş! Fakat onlar önemsemedikçe o sızıltıları feryatlara çıkarıyor. Çocukların bir ikisi, "Ne oldun yine Refet?" diyorsa da Refet'in gururu hiçbir zaman meseleyi açıklamaya elvermiyor. Hırsından, hiddetinden aralıksız bağırıyor. Artık dayağı hak ediyor değil mi? Evet! Gayrı çocukların da sabrı tükeniyor. En sabırsızı işe başlayıp ardı sıra artık silleler tokatlar birbirini kovalıyor, geç kalan bir tekme yetiştiriyor. Böylece Refet de nasibini alıyor. Ertesi gün yine oyuna katılmak istiyor. Fakat artık her istedikçe yanlarından def etmek için onu dövüyorlar, tepeliyorlar.

Bu dayak meselesi Binnaz'ın tahammül edemediği bir şeydi. Binnaz akrabaların hangisinin evine gitse Refet'in çocuklar arasında gördüğü muamele hep öyleydi. Fazlaca dayak yediği bazı günlerin gecesi baygın düşerek yatıyordu. Binnaz ise o geceyi rahat geçirdiğini sanıyor, ertesi gece ise o dayağın acıları baş gösteriyordu.

Bir ara bahar geldi. Refet memleketindeyken o zamanı kırlarda, çayırlarda geçirirdi. Yanlarında bulundukları akrabalarının çocuklarının yaşayışlarına Binnaz hayret ediyordu. Binnaz'ın geldiği memlekette çocukları kırlara, çimenlere bırakırlardı. Burada ise muntazam bahçeler bozulmasın diye

çocuklar bahçeye yanlarında biri bulunmaksızın ve izinsiz salıverilmiyordu. Refet'i ise bahçenin kapısından bile baktırmıyorlardı. Ev içinde ses ettiğinden evin de en alt katında vakit geçiren Refet gittikçe vücuttan düştü, sıskalaştıkça sıskalaştı. Zaten az kalmış olan gücü daha azaldı. Zayıflığı o dereceyi buldu ki artık yerinden kalkamaz bir hale geldi. Kolunu kaldırmaya mecali kalmamıştı. O eve gelip giden misafirlerden kırk beş elli yaşlarında bir kadın vardı, Binnaz'ın ve Refet'in üzücü halleri onun merhametine dokunurdu. Bu defa gelişinde ise Refet'in artık fena bir hale gelmiş olan zayıflığını gördü.

Binnaz'a "Kızım bunu İstanbul'a indir de bari bir hekime, hocaya götür" dedi. Fakat Binnaz İstanbul'un sokaklarını bile unutmuştu. Hekimlerini, hocalarını nereden bilecek? Bunu hanıma açtı. İyiliksever kadıncağız "Birkaç gün bizim eve geliniz de konu komşu biz o çocuğa bakarız. Bunun hali böyle ne olacak?" der demez Binnaz bohçasıyla Refet'i yüklenerek kadının arkasına takıldı. Köprüye çıktılar, tramvaya bindiler. Mürüvvet Hanım denilen kadın Yüksekkaldırım'a[1] biletleri aldı. İstasyonda inip bir sokağa saptılar. Bir iki daha sapıp haylice de yürüdükten sonra harapça bir evin önüne geldiler.

Mürüvvet Hanım'ın evi yeni değil fakat ferahtı. Büyük değil fakat bahçesi büyüktü. Malta döşeli temiz bir taşlık, merdivenlere kar gibi beyaz bezler yayılmış. Aşağıda bir yemek odası, yukarıda da büyükçe bir oda ile küçük bir oda vardı. Kadıncağız yaşmağı[2] attığı gibi bir yatak çıkardı, onu küçük odaya serdi. Sandığından temiz, ütülenmiş çarşaf ve yastık örtüsü çıkardı. Kadın çarşafı açınca mis gibi sabun kokusu, temizliğine işaret ediyordu. Sofadaki ambarından bir basma yorgan çıkardı ki çarşafı kaplandıktan sonra daha kimse örtünmemişti. Zira Mürüvvet Hanım örtünülmüş

---

1 Bugün aynı adla anılmayan Yüksekkaldırım, o dönem, Fatih ilçesindeki Fındıkzade semti civarı için kullanılırdı.

2 Yaşmak: Eskiden kadınların sokağa çıkarken giydikleri mantoya benzeyen feraceyle birlikte kullandıkları, gözleri açıkta bırakan, ince yüz örtüsü.

yorganı ambarına koymazdı. Misafiri gidince hemen yorganları söker, yatak çarşafı ve yastık örtüsüyle beraber yıkar, yorgana da diğer temiz çarşafı kaplardı. Böylece ne kapsız yorganı kalır ne de kirli çarşafları bulunurdu. Misafirlere kirli yatak sermeyi o misafir hakkında hakaret sayma âdetini ne güzel koymuşlar. Çünkü hakikaten misafire en büyük ikram temiz yataktır. Ama dikkat gerek: Süslü, kıymetli yatak değil, temiz yatak! Yani Mürüvvet Hanım'ın hazırladığı gibi çarşafları, yastık yüzleri temiz bir yatak ki yıkandıktan sonra daha kimse onda yatmamış olsun. Bazı kadınların gidip misafir oldukları evlerde her gördükleri kusura ve her şeye bir bahane bularak birtakım laf yapmaları ne kadar çirkin görülse de bu yatak hususunda ayıplamaları o kadar takdir edilmeli, övülmelidir. Zira bu şey pek çirkin görülmeli ve pek büyük ayıp sayılmalı ki o kusurdan sakınan çok olsun. İşte bizim Mürüvvet Hanım hakikaten bir ev kadını olduğundan bu hususta kimse onunla alay etmez, onu ayıplamazdı. Mürüvvet Hanım, Binnaz'ın bohçasını da çıkarıp o odadaki eski bir ceviz çekmecenin gözüne koydu. Bir çift de terlik getirip yatağın ayakucuna bıraktı, ondan sonra aşağıya indi. Mürüvvet Hanım'ın taşlığı da döşeliydi. Bir tarafında bulunan kerevetin üstüne minder serilmiş ve üzerine dokumadan örtü örtülmüştü. Binnaz, Refet'le oraya oturmuştu. Mürüvvet Hanım avlunun bahçeye olan kapısının iki kanadını da açınca Binnaz ile Refet'in karşısında zümrüt gibi yeşil bir zemin ile beyazlı ve pembeli çiçeklerle donanmış ağaçlar göründü. Binnaz bu manzaraya karşı kendiliğinden bir "Oh!.." çekti. Refet ağzını açamadı. Fakat gözlerini o iç açıcı manzaradan alamadı. Mürüvvet kerevetin yanı başındaki ufak bir tahta dolabı açtı. İçinden bir ispirto kandili çıkardı. Pişirdiği kahvenin bir fincanını Binnaz'a verdi, birini de kendi aldı. Bir de sigara yaktı. Bahçeye bakan kerevetinin minderi üzerinde bir güzel keyif çattı. Evin içi dışarısındaki perişanlığı göstermiyordu. Duvarlar temiz badanalı, bembeyaz, her tarafta sakız gibi örtüler, dolap ve masaların üzerleri dantelli örtülerle örtülü; her taraftaki temizlik, evin

içine bir ferahlık veriyor ve eskiliğini örtüyordu. Mürüvvet yorgunluğunu aldıktan sonra bir kaba hasır çıkarıp bahçeye bir ağaç dibine serdi. Üzerine ufak şilteler de koydu. Sonra yukarıdan iki de küçük, basma yüzlü, fakat yine temiz yastık getirdi. Orayı hazırladıktan sonra içeri girip "Binnaz Hanım, haydi kardeşim! Çocuğu biraz bahçeye çıkar. İsterse uzansın, ben yastık da indirdim. Haydi, biraz hava alınız. Çimenler çiçekler mis gibi kokuyor. Siz yabancı değilsiniz ya? Ben de bir bakayım, bizimki akşama bir şey hazırlayıp bırakmış mı?" dedi. Binnaz gördüğü ikramlara şaşırıp kalıyordu. Onları bahçeye çıkardıktan sonra Mürüvvet kilerindeki teldolabın kapağını açtı, "Aferin, kocacığım! Bak beni ne güzel düşünmüş! İşte bir soğanlı kavurma yapmış, bir de kabak pişirmiş. Oh ne âlâ! Bu beni düşündüğü için. Belki geç gelirse yemekleri hazır bulsun, diyedir. Bunları pişireceğim diye vaktinden önce uykudan kalkmıştır. Öyle ya! Zamanında işe yetişecek. Baksana taptaze, mis gibi kokuyor. Mutlaka bugün pişirmiştir. Ah, benim hakikatli kocacığım! Ben de bir çorba pişirip şu misafirlere ikram edeyim, oldu gitti." Çalışkan kadın böyle söylenerek mangala biraz kömür koydu. Ateş yanıncaya kadar pirinci ayıkladı. Soğanlı kavurmanın kavurmasından üç dört parça alıp bir tencereye koyduğu suyun içine attı, mangala oturttu. Pirinci etin faydası biraz suya karıştıktan sonra salacağından misafirlerinin yanına gidip bir sigara daha sardı. Kaba hasırın üzerindeki minderin biri üzerine uzanıverdi ki bu uzanışa oturmaktan ziyade yatmak denilebilirdi. İkiye katlamış olduğu bir erkân minderini[1] kolunun altına almış olduğundan ancak yarı belinden yukarısı yarı oturmuş vaziyetteydi. Kırk beşlik ellilik Mürüvvet sanki Venüs'ün İda Dağı'ndaki vaziyetini almıştı. Ancak Mürüvvet oralarda mı ya! Venüs'ün adını bile işitmemiş. Öyle kadın şeklindeki Venüs'ü ne işitmiştir ne de bilir. O keyif çatıyor, yorgunluk atıyor vesselam!

---

1 Erkân minderi: Ev ve konaklarda seçkin konukların oturması için yapılmış yer minderi.

Boğaziçi'nden erken vapurla indiklerinden şimdi henüz öğle vakti olmuştu. Çiçeklerin, çimenlerin mis gibi kokuları insanın kalbine ferahlık veriyordu. Ya rüzgâr ne kadar hafif esiyor, kuşlar ne güzel ötüşüyordu. Refet annesinin yatak gibi yaptığı yere uzanmış, bakışlarını ileriye doğru salmış, hareketsiz yatıyordu. Ses de çıkarmıyordu. Derken kapı çalındı, Mürüvvet kalktı. Binnaz avluda Mürüvvet Hanım'ın "Vay, efendim, safa geldin komşum!" dediğini işitti. Mürüvvet misafirini yukarıya aldı ve biraz sonra aşağıya inip kahve cezvesini koydu. Binnaz kalktı ve kahveyi kendisi pişireceğinden Mürüvvet'in misafirinin yanına gitmesini rica etti. Mürüvvet Hanım bu teklifi kabul ederek çıktı. Binnaz, Refet'ten hâlâ ses seda çıkmadığına şaşırıyordu. Refet çok zayıf olduğundan çiçeklerin kokusu ona bir gevşeklik getirmiş, adeta sızmıştı. Eğer evin içinde bu kokulara maruz kalsaydı şüphesiz korkulacak bir halde bayılırdı. Belki sonra ayılması da güç olurdu. Ancak güneşin o güzel sıcaklığının tesiri ve hafifçe esen rüzgârın okşarcasına üzerinden geçmesi onu yalnız sızmakla bırakmıştı. Bir süre sonra Refet gözlerini de kapadı. Artık yarı uyku yarı uyuşuk halde daldı gitti.

Binnaz bir yandan kahveyi pişiriyor, bir yandan da göz ucuyla bahçede uyuyan kızına bakıyordu. Kahveyi yukarıya götürüp verdi. Mürüvvet Hanım "Gel bakalım Binnaz Hanım, sen de şuraya otur, Refet'in rahatını bozma. O güzel güzel uyuyor. Sen otur. Ben onun üzerine bir şey örterim," diyerek Binnaz'a pencerenin önünde yer gösterdi. "İşte uyanırsa şurada görürsün" diyerek kalktı, bir küçük battaniye çıkarıp Refet'i örttü. Gelen misafir, komşu Nezaket Hanım'dı. Büyücek bir kapının çırağı[1] yeni gelindi. Efendileri bir ev almışlardı. Bu ev Mürüvvet Hanım'ın yanındaydı. Sırtında kadife hırkası, oyalı hotozu[2], salkımlı küpeleri, gül bozuğu menekşe iğnesi hepsi üzerinde bulunuyor; boynundan asma kordonun püskülleri de kadife hırkasının biraz açık

1 Çırak, burada, ev bark verilip, evlendirilip çıkarılan cariye anlamındadır.
2 Hotoz: Eskiden kadınların başlarına giydikleri bir nevi süslü başlık.

tutulan önünden görünüyordu. Nezaket Hanım'ın lafı hep konağa ve yeni efendisine dairdi. Evet! Böyle olduğu sözün gelişinden anlaşılıyordu. Ama söylediklerinin hepsini anlamak mümkün olamıyordu. Nezaket Hanım memleketinden geleli on yedi sene oluyordu. Bir kapıda eskimiş, hürriyeti verilerek ödüllendirilmişti. Nezaket Hanım Çerkez'di, fakat hayli süre Abazaların içinde oturmuş olduğundan Abazaca da öğrenmiş. İstanbul'a geldiğinde Türkçe öğrenmiş ve geçim kapısı büyük bir ev olduğu için hem Çerkez hem de Abaza'dan kapı yoldaşları bulunduğundan bunların kimiyle Abazaca kimiyle Çerkezce konuşmuş. Derken efendileriyle Arabistan taraflarına gidip bir süre orada bulunmuş, oradan da biraz Arapça öğrenmiş. Bizim Nezaket Hanım muhtelif diller âlimi ha!.. Heyhat! En çok kullandığı lisan Türkçe olduğu halde Türkçesini anlamak güç! Çerkezce konuştuğu kişiler de iyi konuşamadığını, Abazaca söyleşenler de Abazacasının anlaşılamadığını söylerler. Ya Arapçasını anlamak, bilmece çözmek gibi bir şey. Nezaket Hanım bir süre diğer dillerde konuşmayı bırakarak hep Türkçe konuşmaya başlamış ve evlendikten sonra da Türk olan efendisiyle hep Türkçe söyleşmeye mecbur olmuştu. Fakat tam öğrenmeyi başaramadan memleketindeki akrabalarını ziyaret etmek üzere İzmit'ten ötede bulunan köye gittiğinde yine Çerkezceye dalmış ve çok az kaldığı için onu da iyice kullanamadan gelmişti. Lakin yazık ki o zaman o kadar emek verdiği Türkçeyi de unutmuştu. "Amma yaptın ha!" mı deniliyor? Masal anlatmıyorum, hakikati söylüyorum. "Bu olacak şey değil" diyen varsa, şükürler olsun Nezaket Hanım hayattadır. Cenabıhak uzun ömür versin! Ama Nezaket'in kalbi o kadar güzeldir ki bunu övmek için sayfalar doldurulsa azdır. Sadıktır, insaniyetlidir. Hâlâ efendilerinin, efendilerinin çocuklarının kulu kurbanıdır. Yaratılıştan terbiyelidir. Kapı yoldaşlarına vefalıdır, iffetlidir. İyi bir eş oldu, hakikatli bir anne çıktı. Güzel ev kadınıdır. Bu kadar güzel huy, hiçbir lisanı iyice bilmemek gibi bir eksiği örtemez mi? Hem onun zararı kendisine değil midir? Âleme bundan ne? Kendisi de

bu eksiğinin farkında değildir. O konuşurken iyi anlatıyorum zannediyor. Bulamadığı kelimelere de aceleye gelince duyulmamış bir isim takıyor, söylüyor vesselam. Mürüvvet Hanım komşusuyla bir seneden beri kaynaştığından epey sözünü anlamaya alışmışsa da Binnaz pek anlayamıyordu. Fakat Nezaket Hanım, Binnaz'ın sözlerini anladı ya! Hatta pek hoşlandığından onu evine bile davet etti.

Binnaz pencereden Refet'i gözlüyordu. Güneşin sıcaklığı sanki hayatın akışı olarak çocuğun vücuduna nüfuz ediyormuş gibi Refet'in kurumuş kemiklerinin şekli meydana çıkmış olan yanaklarına hafif bir pembelik geldi. Bir aralık solgun dudakları üzerinde bir de tebessüm görüldü. Masum uykunun en güzel süsü olan tebessüm, o sıska çehrede bile bir şirinlik gösterdi. Ancak o güzellik de tebessümün devamına özgü olan an süresince devam etti. Bir şimşek parıltısı gibi geçti gitti. Yalnız yanaklarına gelen hafif pembelik orada yatan çocuğun ruhsuz olmayıp canlı olduğunu anlatıyordu. Nezaket Hanım evine gitti, Mürüvvet ile Binnaz bahçeye indiler. Refet hâlâ uyuyordu. Kızının bu kadar süre sessiz sedasız, feryatsız figansız durduğunu hayli zamandan beri görmemiş olan Binnaz sevincinden ne yapacağını bilemiyordu.

Mürüvvet Hanım Refet'in rahatı bozulmasın diye yanına gitmedi. İki iskemle çıkardı, bahçenin bir tarafına koydu. Birine kendisi oturdu, diğerini de Binnaz'a ikram etti. Refet bir aralık gözlerini açtı. Hareketsiz duruyordu. Bir süre sonra kolunu örtüden dışarı çıkardı. Önüne doğru sallandırdı. Epeyce zaman kımıldamaksızın durduktan sonra ince parmaklarıyla hasırın çubuklarıyla oynamaya başladı. Güneşin sıcaklığının uykudaki çocuğa tesiriyle pembeleşmiş olan yanaklar yavaş yavaş yine sararmaya başladı, eski halini aldı. Mürüvvet Hanım, "Haydi kalk yavrum, şu çimenlerde gez oyna," diye Refet'e teklifte bulunduysa da Refet ne yerinden kımıldıyor ne de cevap veriyordu.

Mürüvvet pişirdiği çorbanın yarısını akşama saklayıp yarısını bir kâseye koydu. Sofrayı da kurdu. Bir çorba, bir de kabak öğle yemeğini oluşturuyordu. Refet çorbayı seve

seve içti. Böyle çorbadan hayli zamandan beri mahrumdu. Akrabalarının yemek tepsileri mükemmeldi. Börekler, tatlılar vardı. Fakat çorbaları hasta çorbası değildi, terbiyeli falan şeylerdi. Bir çorba ısmarlamak oralarda kolay bir şey değildi. Dışarı ısmarlanacak, aşçıya haber gidecek falan hayli işti. Üstelik Binnaz gibi devamlı olarak kalan birinin öyle sürekli keyfine göre yemek ısmarlaması saygısızlık olacağından Binnaz öyle cüretlerde bulunamazdı. Tepsiyle ne gelirse onu yemeye mecburdular. İşte asıl o börekler, hamur işleri gibi sağlıklı olanlara özgü yemekleri yemesi Refet'i böyle berbat ediyordu. Çocuk havaya, güneşe, perhize muhtaçtı. Refet'in oldukça büyük sıkıntılarından biri de midesindendi.

Akşam Mürüvvet'in kocası geldi. Altmış yaşlarında bir adamdı. Ta gençliğinden beri üç yüz kuruş maaşı vardı. Evlerine kira vermiyor, çok mutlu yaşıyorlardı.

Ertesi gün Mürüvvet'in kocası işine giderken komşularından askeri doktor bir kolağasına uğradı. İşi olmadığı bir zamanda Refet'e bakmak üzere gitmesini rica etti. Adamcağız derhal geldi. Refet'i güzelce bir muayene etti. Perhiz tembih etti. Et suyuyla çorba ve süt tavsiye etti. İlaçları kendi akşama getireceğini söyledi. İnsaniyetli adamcağız akşama getirdiği ilaçların parasını almadı, ihtiyaç sahipleri defterine geçirdiğini söyledi. Bu biçimde tedavi edilirse bir aya kadar Refet'in haylice kendini toplayacağını da söyledi. Mürüvvet Hanım hava değişikliği olması için bu bir ay süresince kendilerini evlerinde alıkoyacağını söyledi. Binnaz bu mahallede gördüğü yardım ve şefkate şaşırıyordu.

Bu mahallenin komşularında birbirleri için o kadar vefa ve gayret mevcuttu ki içlerinde bir hasta olsa mahalle halkı ona hizmetkâr olur, bir işleri dikişleri olsa birbirlerine yardıma koşarlardı. Eski insanların söyledikleri "Ev alma komşu al," sözünün hikmeti bu mahallede pek anlaşılıyordu. Hepsi güzel ama doktorun tavsiye ettiği çorbayı, eti ve sütü kim alacaktı. Binnaz'ın cebinde üç kuruştan başka para kalmamıştı. O üç kuruş haydi bir gün için yetsin. Fakat bu

tedavi yalnız bir güne mahsus değildi. Binnaz'ın koynunda bir gümüş saati kalmıştı, vakit ve zamanını bununla biliyordu. Onu çıkardı. Mürüvvet, "Dur bakalım, gerekirse!" diye saati iade etti. Ve o günlük Mürüvvet'in ikramı olmak üzere Refet'in sütü ve çorbasının eti alındı. Kocası gittikten sonra Mürüvvet başını örtüp sokağa çıktı. Biraz ileride birçok ineği olan bir Sütçü Memiş vardı. Bu Memiş Ağa süt satmaya çıkmazdı, birkaç gezdiricisi vardı, bunlar tayin edilen konaklara süt götürürler ve satmak için de gezdirirlerdi. Kârına bereket olmak üzere günde yüz dirhem[1] sütün pek gerekli bir yoksula verilmesini Mürüvvet Hanım rica etti ve Refet'in halini anlattı. Memiş Ağa bir ay kadar günde yarım kıyye[2] süt sadaka vereceğini söyledi. Hatta karşı eve geldiği için Mürüvvet Hanım'ın evine de gezdiricinin bırakacağına söz verdi. Mürüvvet, Binnaz'a asla sezdirmeksizin bir iki komşuya gitti. Beşer kuruş, ikişer kuruştan otuz beş kuruş kadar para topladı. On da kendisi üzerine koydu. Bunu bir astar torbaya koydu. Bu biçimde Refet'in bir ay için günde yüz dirhem et parası da sağlandı. Sabahleyin süt geliyor, et alınıyor, önce Refet'in karnı doyurulup bahçeye bırakılıyordu. Ondan sonra sofra kurulup Mürüvvet, kocası ve Binnaz da başında örtü olduğu halde yemeğe oturuluyordu. Binnaz her ne kadar onlardan sonra artıkları yemek istemişse de Mürüvvet Hanım misafirine bunu yapmak istememiş, Binnaz da Mürüvvet'in kendisi için ayrı yemek koymak zahmet ve masrafına girdiğini görerek başını örtüp sofraya gelmişti. Binnaz, Mürüvvet'in bu türlü zahmetlere girmesini fazla buluyordu. Zira akrabalarının evinde arka sofraya oturduğu için artık yemekleri yiyordu. Hem böyle Mürüvvet ile kocası gibi temiz pak insanlar olduklarını bildiği kimseler de değil. İlletli mi hastalıklı mı ne olduğu bilinemeyen birtakım misafirlerin de artığı. Öyle ya, illetli veya pis olmak yoksulluğa özgü bir şey değil ya!

---

1 Yaklaşık 3 gramlık eski bir ağırlık ölçüsü birimi, 100 dirhem 320 grama denktir.

2 Okka, 400 dirhemlik ağırlık ölçüsü. Bir kıyye 1282 gramdır.

Günler geçtikçe Refet canlanmaya başladı. Ağlaması, inlemesi yalnız gecelerde kaldı. Gündüz bahçede kendi kendine oynuyor, yuvarlanıyor, yabani çiçeklerden demetler yapıyordu. Değnekle havuzlar kazıp musluktan taşıdığı suyla onu doldurmaya çalışıyor, koyduğu suyun bir defa daha kabını doldurmaya gidip geldiğinde kaybolduğunu görüp şaşırıyordu. Yorulduğu zaman da hasırın üzerindeki minderlerin birine uzanıyor, gözlerini amaçsızca etrafa dolaştırıp dinleniyordu. Böylece bir ay sonunda Refet koşup hoplar bir çocuk oldu. Artık sofraya alınmasına da ara sıra gelip yoklayan insaniyetli doktor tarafından izin verildi. Bir aylık süre tamamlanmış, çocuk da kendini toplamıştı. Binnaz bulundukları süre boyunca Mürüvvet Hanım'ın yemeğini pişirmek ve diğer işlerini görmek istediyse de vicdanlı kadın kendisinin çocuğuna iyi bakıp bir an önce sağlığına kavuşması için çalışmasının daha önemli olduğunu söyleyerek onu engellemişti. Bir aylık sürenin sonunda Binnaz, Mürüvvet Hanım'dan gitmek üzere izin istedi. Mürüvvet, akrabalarından hangisinin yanına gideceğini sorduğunda Binnaz önüne bakarak "Hiçbirine!" cevabını verdi. Binnaz o bir ay sürenin sonu yaklaşınca saygısızlık etmemek düşüncesiyle kendi başlarının çaresini de düşünmüştü. Evvelce bu tür şeyler aklına gelmiyordu. Zira bu mahalleye gelmeden önce kendisi için geçim kaynağı olacak şeyler bulabileceğini bilmiyordu. Mürüvvet Hanım'ın evinde bulunduğu süre boyunca Binnaz pek çok komşuyla görüştü, bu mahalle halkından birçok kadının tahta silmeye ve çamaşıra giderek nafakalarını çıkardıklarını gördü. Binnaz bir oda tutarak öylece yaşamaya karar vermişti. İşte bu kararını da Mürüvvet'e açtı.

Mürüvvet akrabalarının yanına gitmek istemiyorsa oda tutmaya gerek olmadığını, kendi evinin yemeğini pişirir, çamaşırını yıkayıp diğer hizmetleri de görürse onları boğaz tokluğuna kabul edeceğini, kendisinin onlara maaş vermeye gücü bulunmadığı için haftada bir gün de çamaşıra gitmek üzere izin vereceğini söylediğinde Binnaz sevincinden çıldırıyordu.

Binnaz çamaşıra, tahtaya gidiyorsa da bazı yerden beş kuruş, bazı yerden on kuruş veriyorlar ve her hafta da iş bulunmuyordu. Ancak çalışkan kadın, konu komşunun dikişlerini de dikerek ayda iki mecidiye[1] para kazanıyordu.

Refet kendini toplamışsa da yine sıska denmekten yakayı kurtarabilecek bir hale gelememişti. Fakat epeyce kuvvetlenmiş olduğundan birkaç ay sonra mektebe verildi. Refet'in zekâsına, kavrama hızına, derslerindeki ilerlemesine hocaları şaşırıyordu. Mekteplerdeki yoksul çocukların genellikle kâğıt kalem gibi şeyleri ve ders kitapları zengin çocukları tarafından verilirse de Refet'in pek soğuk tavrı, gururu ve inadı, hiç kimseye sokulmaması ve zengin çocuklarına asla dalkavukluk etmemesi kendisini bu gibi yardıma erişmekten mahrum bırakıyordu. Refet' in kâğıdı kalemi, üstü başı, ayakkabısı ve Binnaz'ın üstü başını tahtadan, çamaşırdan kazanılan kırk kuruş kadar parayla almak gerekiyordu. Bu şekilde bir yıl geçtikten sonra verilen imtihanda Refet sınıf başı oldu. Refet patlak kunduralarına, yamalı elbiselerine bakıp da biraz gururunu terk etmiyordu. Dersini iyi yapıp da hocalarından aferinleri, takdirleri bir bir aldıkça başını daha çok yukarıya kaldırıyor ve sınıflarının baş tarafına geçip de oturunca, "Bu çocukların en üstünü benim!" demek ister gibi bir tavırla bulunuyordu. Refet her sene sınıf başı oluyordu. İptidai bitti, rüştiyeye[2] geçti. Refet için bir yeldirme[3] ve namaz bezi[4] gerekti. Binnaz'ın bütçesi buna müsait değildi, ama gayreti müsaitti. Birkaç gün sırayla çamaşıra gitmesine Mürüvvet Hanım'ın da mürüvveti[5] eklenince yeldirme ile namaz bezi de yapılıp meydana çıktı. Kolları üzerine birinci sınıf işareti olan bir sıra yün şerit dikildi. Refet'in

---

1 Sultan Abdülmecid tarafından 1844'te bastırılmış olan yirmi kuruş değerindeki gümüş sikke.

2 İptidai, ilkokul ve rüştiye, ortaokul derecesinde Osmanlı dönemi mekteplerindendir.

3 Eskiden kadınların rahat gezmek için üstlerine giydikleri, başörtüsüyle birlikte kullanılan, kolları ve bedeni bol, hafif üst giyeceği.

4 Başa örtülen bir örtü türü.

5 Cömertliği, iyiliği, ihsanı.

sevincini görmeli! Hele iyi okumasına ödül olarak, komşular tarafından ortaklaşa alınan kitap çantasını da koluna takıp gittiği gün onu görmeliydi. Ta sokağı dönünceye kadar arkasından bakan Binnaz, ilk defa mutluluk gözyaşlarının ne olduğunu tadıyordu. Rüştiyenin hocaları kadın olup Darülmuallimat[1] mezunlarındandı. Nakış ustaları da Mekteb-i Sanayi[2] mezunuydu. Refet, ilk senesinde sınıf dördüncüsü olabildi. Bunun sebebi de nakış ve biçki dikişten tam not alamamasıydı. Bu da elişi için ipek atlas ve kumaş gibi şeyleri sağlayamamalarından ileri gelmişti. Usta hanımın artık ipeklerden kırpıntı parçaları üzerine işletmiş olduğu şeyler Refet'in verdiği emeği ve ustalığı gösterememişti. Bu durum Refet'e pek fena dokundu. Birçok fakir çocuk zengin çocukların yardımıyla birtakım kumaş ve ipek sahibi olmuşlar ve not almışlardı. Refet kendi tutukluğunun bu defa yanlış olduğunu anladı fakat gönlüne söz anlatamıyordu. Hayır, hayır! Kimseye dalkavukluk edemiyordu. Ertesi sene derslerine başlandığı zaman Refet, Binnaz'ı zora soktu. Elişinde de tam nottan başka ödüller almak istiyordu. Sınıf başı olmak kararlılığındaydı. Binnaz komşulardan yardım isteyerek bunu elde etmenin belki mümkün olabileceğini söyledi. Yardım mı? Vay Refet'teki ağlamalar! Kendi not kazanacak diye âlemi rahatsız etmeyi istemezmiş. Refet önceki gibi pek küçük değildi. Kendisiyle beraber inadı ve gururu da büyüyordu. Binnaz ders kitaplarına para yetiştiremiyordu ki bir de kumaş gibi şeyleri sağlamaya gücü yetsin!

Ana kız düşündüler taşındılar. Kendilerince buna bir çare bulunamayacağını görüyorlardı. Bu mesele Refet'i çok üzüyordu. Zeki çocuk halkla ilişki ve dostluğun da insan için gerekli olduğunu gördü. Ondan sonra arkadaşlarına sokul-

---

1 1870'te İstanbul'da açılan, kız okullarına öğretmen yetiştirme amaçlı ilk kız meslek okulu, kız öğretmen okulu.

2 Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'ı izleyen dönemde açılan sivil teknik okullardır. İstanbul Sanayi Mektebi 1868'de Sultanahmet'te öğretime başladı. Okul binası dershane ve atölyelerin yanı sıra bir de fabrika içermekteydi. 1869'da da Yedikule Dikimhanesi'ne bağlı Kız Sanayi Mektebi açıldı. Bu okul sonraki yıllarda açılan kız sanat okullarına örnek oluşturdu.

maya başladı. Yine dalkavukluk yapamıyordu ama alçakgönüllülük gösteriyordu. Refet gibi zeki bir kız için dost edinmek güç olmadı. Zengin kızlarına dalkavukluk etmiyordu. Fakat gerektiğinde onların hizmetlerini görüyordu. Refet'in böyle sessiz, olgun hizmetinden ve davranışlarından hoşlanan küçükhanımlar, onu bazı akşamlar evlerine götürmeyi, gece birlikte derslerini yaptıktan sonra biraz da sohbet edip yine sabahleyin birlikte mektebe gelmeyi teklif ediyorlardı. Refet bunu Binnaz'a açtı. Binnaz kabul etmedi. "Ben geceleri neredeysem sen de oradasın. Sen neredeysen ben de oradayım!" dedi. Refet bu davetleri cuma günleri annesiyle birlikte gidip gece kalmak suretiyle kabul ediyordu. Refet'in dostları çoğaldı. Bir alışta dersini öğrenip aklında tutan Refet'e dersini aldıktan sonra unutan kızlar sokuluyorlar ve onun yardımıyla derslerini yapıyorlardı. Zengin arkadaşlardan dost edindikten sonra Refet'e elişi için gerekli olan şeyleri sağlamak güç olmadı. Hem de ricasız minnetsiz! Mesela çocuğun biri "Bir yastık başladım ama bu çift olsa ne kadar iyi olacaktı. Fakat o kadar kendimi sıkamam. İş göstermek için de bir tanesi yeter! İki olsa sonra işime yarardı," gibi şeyleri söyleyenlere Refet "İsterseniz ikinciyi ben size işleyim. Zaten imtihana iş hazırlayacak değil miyim? Not aldıktan sonra sizin olur," deyince arkadaşı memnun oluyordu. Çünkü o ücretsiz bir yastık işletmiş olacak, Refet de masrafsız not alacaktı. Refet'in bu teşebbüsünü gören diğer küçükhanımlar "Peki Refet Hanım, ... Hanım'a bir yastık işliyormuşsun. Bizim dostluğumuz da o kadar yok mu?" dedikçe Refet'in sevinci artıyor, "Peki a cancığım, size de bir gömlek işlerim," diyerek beyaz üstüne işlenecek işlerini de gösterebileceğine memnun oluyordu. Refet böylelikle birkaç iş topladı, o senenin imtihanında sınıf başı oldu. Refet derslerinin ezberlenmesine ve imtihana yetiştirilecek elişlerine yardım etmek üzere annesiyle beraber bazı geceleri geçirdiği konaklardan Refet'e elbiselik basma ve yeldirmelik yünlüler hediye ediliyor, küçükhanımların başladıkları işlerin çoğunu da Refet işliyordu. Ancak bu gizli kaldığı için Refet'e hediyeler geliyordu.

Binnaz bir yandan Mürüvvet Hanım'ın ev işini görmek bir yandan tahtaya, çamaşıra gitmek ve dinleneceği gecelerin çoğunu da gideceği konaklarda kızına eşlik etmekle geçirdiğinden dinlenmeye hatta yorgunluktan inlemeye bile vakit bulamıyordu. Öyle ya! İnsanların evinde, özellikle öyle büyük konaklarda inlenmez ya! Saygı gerek. Şurası var ki buralarda gördükleri muamele akrabaların yanında gördüklerine benzemiyordu. Küçükhanımın okul arkadaşı diye Refet'e pek ziyade rağbet ediliyordu. Binnaz aşağıda kalfalarla oturduğu halde Refet ta yukarıda küçükhanımın odasında zaman geçiriyor, bu kadar çalışmaktan Refet de pek yorgun düşüyordu. Bir yandan sınıfının birinciliğini kaçırmamak üzere kendisi için çalışıyor, bir yandan da elişlerinin masrafını ve ayakkabısını, yeldirmesini bedavadan edinmek için ellerin işini işliyor, dersini belletiyordu.

Bu yorgunluklar Binnaz'ın canına geçiyordu. Bir gün:

— Artık Refet bu okul meselesinden ne zaman kurtulacağız? Kaç sene kaldı? dedi.

Bu söz üzerine Refet gülümsedi:

— Anneciğim! Daha Darülmuallimat var! dedi.

Binnaz — Darülmuallimat mı? O da ne demek?

Refet — Hani ya bizim hoca hanımlar yok mu? İşte onların çıktığı okul.

— Ee, onlar çıkmışsa sana ne?

— Nasıl bana ne? Oradan çıkmayınca hoca olunur mu?

— Tamam ama hocalık sana mı kalmış! Hiç bizim gibi fukaralara öyle şey verirler mi?

— Anneciğim kim çalışıyorsa ona verirler.

Binnaz bu sözlere şaşırdı. Refet yarı gülümseyerek:

— Hem de ancak bizim gibi fakirler öğretmen olurlar. Zenginler öğretmen olmak için okumazlar. Bilgi edinmek için oraya gelirler.

Binnaz bu sözün doğruluğunu görüp düşünmeye başladı. Önceleri yalnızca okuma öğrenmesi ve oyalanması amacıyla Mürüvvet Hanım tarafından Refet mektebe verildiği halde şimdi bir de kızının ağzından işittiği öğretmenlik sözüne şa-

şırdı. Zavallı annenin kalbine bir ümit doğdu. Fakat bakınız bu ümidi nasıl üzüntüler, kederler takip etti.

Mürüvvet Hanım'ın eşi, dediğimiz gibi, ta gençliğinden beri üç yüz kuruş maaşla bir memuriyete devam ediyordu. Bir günlük mesafedeki bir yerde açılan bin kuruş maaşlı memuriyet kendisine teklif olununca karısına danışıp kabul etti. Mürüvvet Hanım birlikte gitmelerini teklif etti. Binnaz da gitmeyi pek gerekli görüyordu. Fakat Refet buna itiraz etti.

Refet'in rüştiyeyi bitirmesine bir senesi kalmıştı. Artık on sekiz yaşındaydı, çocukluktan çıkmıştı. Ana kız yalnız bir odada kalıyorlardı. Binnaz kendilerinin Mürüvvet Hanım'la birlikte gitmelerinin uygun olacağını kızına anlatmak istiyordu. Refet de başını sallayıp:

— Hayır anne, hayır! Daha kaç sene böyle hizmetçilik edeceksin? Hem bir evin bütün hizmeti hem de tahtaya, çamaşıra gitmenin artık senin vücudunu harap ettiğini görüyorum. Bir yandan da dikiş dikiyorsun. Artık miyopluktan gözlerini kırpıştırmaya başladın. Bir iğne geçirinceye kadar nice dakikalar geçiriyorsun. Bu yaşayış senin vücudunu bitirdikçe benim de yüreğimi eritiyor. Bu kadar hevesle çalışmama sebep olan, bana gayret veren şeyin çoğu da seni bu durumdan kurtarmaktır. Yoksa gidip gelmeye ayakkabı yetiştirmek, kitap parası, elişi masrafı, mektebe götürülecek yiyeceği sağlamak gibi şeyler bizim çalışmamıza en büyük engellerdendir. Fakat görüyorum ki senin sağlam ve iri vücudun bile şu yolda çalışmaya dayanamıyor. Ben bir an önce diplomayı alsam da seni bu zahmetlerden kurtarsam diyorum. Mahallemizdeki komşuların çoğuna bakıyorum; öyle çamaşır, tahta, dikiş gibi şeylerle geçimlerini sağlayanların, yani kendini yalnız onunla geçindirebileceği için daima o yolda çalışanların vaktinden önce vücutlarının harap olduğunu, yalnızca gençlik zamanlarında çalışabildiklerini, sonra vaktinden önce sağlıklarının bozulduğunu görüyorum. Onları görüp de senin için korkuyorum anne.

— Hiç korkma kızım, bir şey olmaz! Çamaşır yıkamak, tahta silmekle insana ne olur?

Refet acı bir tebessümle:

— Kendi evinin gerektiğinde tahtasını silmek, çamaşırını yıkamakla bir şey olmaz. Ancak boğazını doyurmak, sırtını giydirmek için bütün gün çalışmak, gece de yorgunluk çıkaracak yerde dikişe iğne sokuşturmakla neler olmaz? Artık çocukluktan çıktım. Sana yük olmak bana güç geliyor. İki kişi için çalışıyorsun! Artık benim de sana yardım etme zamanım geldi. Mektebe devam etmek için sana karşı çıkıyorum sanma! İşte işi senin kararına bırakıyorum. Fakat iyice açıklayayım, izah edeyim de öyle karar ver. Ben de çalışmaya karar verdim. İstersen senin gibi hizmetçilik edeyim, tahta ve çamaşıra gideyim. Ancak bunun için de yine İstanbul'da olmamız gerekir. Zira taşrada bu kadar işçi, çamaşırcı kullanan yoktur sanırım. Gidilecek yer bir kasaba! Mürüvvet Hanım sana ne demişti: İki kişi besleyeceği için yine önceki gibi yalnız boğaz tokluğuna, değil mi? O da haklı. Son günlerinde yemek üzere beş on para toplamak için gurbete gidiyor. Bütün aldığını bize harcamaz ya! Benim asıl düşündüğüm de o kadın bir hizmetçiyle işini görebilir ve orada bir hizmetçiyi ayda yirmi otuz kuruşa kullanabilirken biz iki can ona yük olacağız. Bunda biraz insaf ve saygı gerek değil mi?

Sözün burasına gelince Binnaz:

— Hakkın var kızım! Ben burasını düşünememiştim, dedi.

Refet, biraz düşündükten sonra yine söze başladı:

— İşte istersen sana yardım etmek üzere mektebi terk edeyim. Zira daha beş sene ben mektepte kalacağım. "Sen ikimiz için çalış" demeye ağzım varamaz!

Binnaz, gözleri sulanarak:

— Ah, Refet, ben seni tahtaya, çamaşıra göndereyim ha! Bu mümkün mü? Ben hayatta oldukça bu mümkün mü?

— Anne, "sağlıklıyken" de demeyi unutuyor musun? Ya sağlığın bozulursa, ya çalışamayacak günlerin olursa! Buralarını da düşünmeli değil mi?

Evet! Binnaz da düşünmeye başladı. Hem de Refet'in bu sözleri üzerine çok düşündü. Gözlerinden gelen yaşlar yanaklarından yuvarlanarak dedi ki:

— Sen benim gibi çalışmaya kaç gün dayanabilirsin?

— Evet, nahifim, zayıfım da onun için değil mi? Evet! Ben de bunun için kendime birkaç ay veya umduğumdan fazla birkaç sene dayanabilecek iş yerine, yaşlandığımızda bile uğraşabileceğimiz ve ikimizi de geçindirebilecek bir iş istiyorum. Bunun için de öğretmenliği uygun görüyorum. Yaşlansam da bu görevi yerine getiririm. Bir süre sonra kalkamayacak hale gelsem onca emeğe karşılık emeklilik maaşı var, alacağım maaşla ikimiz de geçinebiliriz. Yoksa beni hizmete gitmek istemez, kibirlenir sanma! Haydi, gayret etsek senin çalıştığın gibi ikimiz de çalışsak... Artık yorulmaya başladığını sen görmüyorsan ben yüzündeki haraplık belirtilerinden anlıyorum. Benim sağlığımın uzun bir süre buna uygun olmadığını sen kendin söylüyorsun. Demek ki iki vücut birden perişan olacak, düşecek. O vakit bize kim bakacak anne! Kim bakacak!.. Evet, şu da aklıma geldi, sen bu yolda çalışırken ben yalnız iş işler, dikiş dikerim. Geçen gün küçük hanımefendi Fransızca bir gazetede okuyordu: El dikişine çalışan kızlar odalarda kapalı kalmaktan, güneş ışığı ve hareketten yoksun olmaktan, geceli gündüzlü başını eğip gözünü yormaktan kansızlık ve görme bozukluğuna tutuluyorlar. Kimi bir süre sonra çalışamaz hale geliyor. Çoğu da pek çabuk solup, kuruyup çok gençken ölüyor. Ölmekten korkuyorum sanma. Ömrümüz olduğu sürece çalışamaz hale gelmeyelim diye korkuyorum. Bizim gibi insanlar ömürleri oldukça çalışacak halde olmalı.

Bu söz üzerine Binnaz tatlı tatlı gülümseyerek:

— Fakat artık yetişkin oldun kızım! Her zaman da kadınlar çalışacak değil ya! Hayırlı birine düşersen seni besledikten sonra senin hatırın için beni de besler. Sen benden ayrılacak değilsin ya! Elbette "Ben annemden ayrılmam!" dersin, değil mi ya! Ah, Refet, dünyada senden başka neyim var? Ben sensiz yaşayamam! Elbet senin kalbin de benim gibidir, değil mi? Sen de bir tanecik anneciğinden ayrılmazsın. Beni istemeyecek olan adama uyup da beni bırakmazsın. Beni istemeyeni sen de istemezsin değil mi? Refet, değil mi?

Biz birbirimizden sağ oldukça ayrılamayız, değil mi? Söylesene! Cevap versene! Bu konuda en ufak bir şüphe beni mahveder. Beni istemeyecek adam için sen benden geçmezsin, değil mi? Ben seni her zaman beslerim, her zaman senin için çalışırım. Aa, hâlâ cevap vermiyorsun! Yoksa sen benim sandığım gibi Refet değil misin?

Refet kederli bir halde:

— Tamamıyla senin sandığın gibiyim anneciğim! Eğer evlenecek olsaydım seni istemeyen adamı ben de istemezdim, seni çalıştırmak değil ben çalışıp seni oturtmak fikrindeyim. Fakat...

Binnaz hayretle:

— Ee!.. Fakat...

Refet'in solgun yanakları kızardı, önüne bakarak:

— Evlenemeyecek olduktan sonra böyle sözlerle kendimizi ne diye yoralım...

— O ne demek?

— Bu sözü uzatmayalım, rica ederim anne!

— Yoo!.. Onu kabul etmem! Anlamalıyım! Bu nasıl söz?

— Kendini yorma anne, biliyorum.

— Canım neyi biliyorsun?

Refet kıpkırmızı oldu. Kaşları hafifçe çatılarak:

— Kendimi biliyorum.

— Sözlerin bilmece halini aldı Refet, neyin var?

Refet kaşlarını daha çok çatıp küskün bir tavırla:

— Fakirlik var, sıkıntılar var! Sağlık yok, güzellik yok!

— Aa, bütün herkes parası için mi karı alır? Hem sen çirkin misin?

— Bu gerçekleri bir annenin iltifatı örtemez! Nafile kendini yorma!

— Ben böyle abuk sabuk sözlerden anlamam.

Refet gayet ciddi bir tavırla:

— Mesele bana kendini pek güzel anlatmıştır anneciğim.

— Kendi kendini bak nasıl şeylerle üzüyorsun.

— Üzülmüyorum diyemem, fakat ümitsizliğe kapılmıyorum. Evet, keşke ben de güzel olsaydım diye düşünmemek

mümkün değil! Ancak servet yoksa çalışmaya iki elimle sarılmak istiyorum. Bir eş sayesinde ev bark bulmak için güzelliğim yoksa alnımın teriyle ev bark idare edebilerek, servet ve güzelliğe nispet yapmak istiyorum. Herkese kendini sevdirmenin, herkes tarafından hürmet görmenin yalnız güzellikle olmayıp, çalışmakla, kazanmakla, öğrenmekle, ilim bilmekle de olacağını göstermek istiyorum. Bu sevilmenin, bu rağbet görmenin öyle kaybedilebilecek, çalınabilecek bir servete, gençlik âlemine özgü geçici güzelliğe benzemediğini anlatmak istiyorum. Onlar sahiplerini alınları buruştukça, saçları ağardıkça, vücut pörsüdükçe terk eden vefasızlardır. Onlar bana rağbet etmemişlerse ben de onlara tenezzül etmiyorum! Benim kazanmaya ve ele geçirmeye çalıştığım huylar ve erdemlerin ise en büyük ve en güzel süsleri derin düşüncelerle buruşmuş alın ile ilim uğrunda ağarmış saçlardır.

Refet coşmuştu. Artık karşısındakinin annesi olduğunu da düşünmüyor, sanki kendi kendine söylüyordu. O uçuk beniz pespembe olmuş, gözleri parıl parıl parlıyordu.

Binnaz'ın o andaki halini tarif etmek de zordu. Kızının güzellikten yoksun olduğunu bilmesi ve evlilikten böylece ümidini kesmesi zavallı kadıncağızı öyle bir hale getirmişti ki onun o andaki kederini ve yüreğinin sızlamasını ancak kadınlar, kadınlardan da yalnız anne olanları anlayabilirler. Evlatlarının bedbaht olduğunu, kalbinde bir keder bulunduğunu, mahzun ve karamsar, geleceğinin saadetinden ümitsiz kaldığını gören anneler ne hissederler ve ne biçimde acı çekerler, evlatlarının içlenmesi korkusundan nasıl yürekleri titrerse, işte Binnaz da o haldeydi dersek bunu yine annelere anlatabilmiş oluruz. Refet'in sağlık, güzellik ve servet gibi şeylerden yoksunluğuna dair söylediği sözler sanki birer kızgın demir şiş gibi zavallı annenin ciğerine saplanıyordu. Ciğerparesinin ümitsiz olmaması için onu aldatmak istiyor, kendisini güzel zannetmesini arzu ediyordu. Bu yolda elinden geldiği kadar sözler bulmaya, yalanlar düzmeye çalışmak istiyordu. Fakat karşısındaki Refet, Binnaz gibi cahil ve saf bir kadının bu yoldaki yavan tesellilerine aldanabile-

cek ahmaklardan mıdır? Değil annesine, kendi nefsine bile aldanmayacak kadar hakikati gören ve isabetli düşünenlerdendir. Zannedilir ki genellikle kadınlar şirinlik ve güzellik konusunda kendilerini beğenmekte ve kendilerinden başka güzel görememektedirler. Bu sanı doğrudur, ama genelleme kısmı doğru değildir. Pek çok şeyde veya her şeyde kadınla erkeğin farkı olmadığı gibi bu meselede de yoktur. Erkekler de kendi erdemlerine herkesten önce kendileri hayran oldukları için değil midir ki "Kişi noksanını bilmek gibi irfan olmaz," denilmiş? Noksanını bilmek erkekler için bile irfan sayılıyor ki bu da az rastlandığından ileri gelir. İşte kadınlar arasında da bazı Refetler bulunabilir, hem de vardır ki noksanını bilerek irfan sahibidirler.

Annesiyle bu hasbihali ederken Refet'e öyle bir heybet ve ağırbaşlılık gelmiş, güzelliğe, servete olan küskünlüğünü naklederken ve gerçek güzellik saydığı ilim ve erdemden bahsederken öyle buyurgan ve hükmedici bir tavır almıştı ki Binnaz kendisinde ağzını açmaya kudret bulamadı. Kızının bu haline hayran kaldı. Refet bir süre sustu. Gözleri dalmıştı ancak nereye baktığını anlamak zordu. Uzun kirpikli göz kapakları biraz aşağıya doğru inmiş, sanki aşağı sıradaki kirpiklerle karışmak istiyordu. Yarı açık gözlerin mahmurluğu, sarı benzine pembelik olarak gelen rengin, pembe dudaklara kırmızı olarak gelmesi Refet'i büsbütün başka bir hale getirmişti. Refet düşünüyordu, düşündükçe yüzündeki bu güzellik artıyordu. Refet'in o halde düşündüğü şeylerin pek güzel, pek yüce şeyler olduğu bundan anlaşılıyordu. Sanki Refet'in zihninden geçen yüce düşüncelerin aydınlığı gözlerinden parıltı saçıyor, kalbindeki yiğit ve erdemli hisler onun yüzüne yansıyordu. O halde, o anda Refet güzel olmuştu. Şaşırılmasın, tecrübe edilsin. Nice güzel olmayanlar vardır ki birtakım güzel duygularla hislendikleri, yüce düşünceler düşündükleri zaman hoş ve güzel olurlar. Tavırlarına o anda düşündükleri ve hissettikleri şeylerin büyüklüğünün şanı ve heybeti yansır. Bunu biz birkaç defa gördük de öyle söylüyoruz. Bir sanatkârı güzel görmek isterseniz onu

sanatı başında görünüz! Bir ressamın en güzel resmine sahip olmak isterseniz şövalesi önünde, fırçası elinde olduğu ve işine daldığı anda bir fotoğrafını çekiniz. Hiç de dikkati çekmeyen bir piyanist, piyanosunun başına geçtiği ve artık zihni parmaklarının meydana getirdiği havayla uğraştığı, gözleri belirlemesi güç bir noktaya dalgın baktığı zaman öyle bir letafet ve öyle bir güzellik alır ki o kadın sanki başka biriymiş gibi gelir. Sanki müzik perisi orada güzelliği keşfe çıkmış zannedilir. Ancak bunun için cidden piyanist, artist olmalı! Sanata âşık bir sanatkâr olmalı! O sanatkârları o anda güzel yapan nedir? Ressamın fırçasının hareketi, piyanistin parmaklarının oynaması mı?.. Fakat niçin sıradan bir nakkaş ve sıradan bir piyano çalan o vaziyeti ve o tatlılığı alamıyor? İşte bunun gibi her düşünen de Refet'in o anda aldığı letafet ve güzelliği alamıyor. Ve Refet de her düşünüşünde o tavır ve durumu bulamıyordu. O anda sanki erdem, onun düşünce ve hislerini takdir ederek ona bir tatlılık ve büyüklük giydirmiş, yüzünü güzellik örtüsüyle süslemişti. O anda manevi güzellik, maddi güzelliğe üstünlüğünü göstermiş, kendi varlığı onun eksikliğini bildiremeyeceğini anlatmıştı. Bir çirkini güzel gösteren güzel duygulanmalardan bahsedildiği şu sırada, bir güzeli çirkin gösteren kötü duygulanmaları hatırlamamak bu fikirdeki denge için bir eksiklik olarak düşünülebilir. Psikolojiyi derinlemesine inceleyen araştırmacılar görüş birliğiyle karar vermişlerdir: Gerek yalnız niyette kalsın, gerek somut belirtileri eyleme dökülsün, her durumda kötü duygulanmalar doğal halinde gereği gibi güzel görünenleri pek çirkin gösterir. Pek saygın, soylu bir kişinin âşık olduğu ve evlenmek üzere bulunduğu bir güzel kadını canice duygular içinde görerek olağanüstü çirkin bulup evliliğinden de sevdasından da vazgeçtiği meşhurdur. Ona ne gerek! Her cani, cinayet işlemeden önceki haliyle kıyaslanamayacak bir çirkinlik peyda eder. Her gün birçok caninin durumunu incelemekle uğraşan hâkimler bu hakikati herkesten iyi bilirler. Psikologların bu konuda yazdıkları şeyleri düşündükçe insanın, "Asıl güzellik tende

değil, candadır" diyeceği geliyor. Ama candaki güzelliğin tene çarpması için o canın coşması gerekir. Bu durumda, sanki can kendi kabı olan tene sığamıyormuş da bütünüyle güzel nitelikleriyle beraber taşıyor ve dikkatli kişilerin gözü önünde buharlaşarak o teni saf güzelliğe boğuyormuş gibi bir şeyler olur. Aksi durum da böyledir. Teni güzel, canı çirkin olanlar nice göz yanıltan yapaylıklarıyla o çirkinliği örtebilirlerse de canları coşarak bütün çirkinlikleriyle beraber kabından taşınca, kendilerini görenleri korkutacak derecelerde çirkinlik açığa çıkar.

Binnaz buralarda değildir ya! Ne kadar saf bir kadın olduğu buraya kadar verilen tafsilattan anlaşılmıştır. Hâlâ da kızını kandırmaya çalışıyor. Bundan dolayı Refet'in bu coşkunluğuna karşılık Binnaz, kızının o güzelliğine hayran hayran bakarken kızını kendi hakkında aldanmış olduğuna inandırmak ve bunu göstermek istedi. Ve yüksek sesle, "Güzelsin! Güzelsin! Kendine iftira ediyorsun!" dedi. Ve bu defaki sözünü de Binnaz, Refet'i kandırmak amacıyla değil cidden söylediği için bir sevinç hissediyordu. Refet'in dudaklarında bir tebessüm belirdi. Ah, bu tebessüm ne anlamlıdır! Nice yüzlerde, ne hallerde görülür. Neleri izah, nice izahı güç şeyleri ifade eder. O anda Refet'in dudakları üzerinde görülen tebessüm de Refet'in güzelliğe önem vermemesi hakkındaki niyetlerini ve amaçlarını pek güzel açıklıyordu. Binnaz, "Güzelsin! Güzelsin! Kendini gör de haksızlığını anla!" diyerek odanın içinde bir taraftan öbür tarafa koşmakta ve nereye koyduğunu hatırlayamadığı ayna parçasını aramaktaydı. Refet annesinin bu telaşına gülümsedi. Beyaz ve muntazam dişleri kırmızı dudaklar... hayır, hayır, hata etmeyelim, kızarmış dudakları arasından göründü. Kızının bu halini gören Binnaz bütün bütün şaşkın ve hayran oldu. Refet'in o vaziyeti, o tavrı değil yalnız Binnaz'ın belki herkesin hayretine neden olacak kadar güzeldi. Hele bir ressamı en güzel bir model bulduğuna sevindirecek kadar hoştu. Binnaz eline geçirdiği bir ayna parçasını bulunca sevinerek Refet'e gösterdi. Kızının güzelliğini

kendisine göstermek istiyordu. Ancak yazık ki kırılmış bir aynanın atılmak için ayrılmış, Binnaz'ın almış olduğu bir parçası insanın yüzünün ancak bir yerini yani yukarı doğru tutulsa alın tarafı, aşağı doğru tutulsa çene tarafını gösterebilecek kadardı. Refet elini bir taraftan çenesi altına koymuş, dirseğini de yanına dayamış, diğer elini de dizi üzerine gelişigüzel bırakmıştı. Gözleri mahmur, bakışı vakur, biçimi zaten güzel olan kaşları hoş ve hafif bir surette çatılmış, dudaklarında tebessüm. Hiddetli midir? Şen midir? Tayin etmesi güç olan halini bu ayna parçası gösteremezdi.

Eğer o anda bir fotoğraf doğal büyüklükte Refet'in bir resmini alıp da sonradan ona sunmuş olsaydı büyük ihtimal Refet bile bu kadını, bu kızı, kendisini tanıyamayacak kadar güzel bulurdu. Fakat ne yazık!

Refet aynaya bakmak için davranmadı bile! Zira onun bu işe yaramayacağını bilirdi. Bunu Binnaz da Refet'in karşısına tuttuktan sonra anladı. Hemen dışarı fırlayıp Mürüvvet Hanım'ın evinde bir tanecik olan holdeki boy aynasına koştu. Ayna çiviye bağlıymış! Yine bağlamak üzere çözdü. Koca aynayı –ama Mürüvvet Hanım'ın evine göre koca aynayı– yakaladığı gibi getirdi. Ancak bu doğal hareketler epeyce sürdü. Binnaz kızının bulunduğu odaya girdiğinde şaşkınlık ve hayret içinde kaldı. Zira biraz önce odadan çıkarken bıraktığı güzel Refet, yine eski Refet olmuştu. O hoşluk, sararmış çimenleri bir an için yaldızlayan, parlatan bir şimşek ışığı gibi geçmiş. O vaziyet bile değişmiş. Kim bilir ne gibi bir ıstırap hissettiğinden, adeta cismani bir acı duyan kalbi üzerine Refet elini bastırmıştı. Keder belirtileri yüzüne vurmuş, dudakları acıklı bir şekilde bükülmüştü. Binnaz getirdiği aynayı kızına karşı tutmaktansa tutmamanın daha iyi olacağını düşündüğü için ne yapacağını şaşırdı. Aynayı tutmak istemediği gibi durumu da hissettirmek istemediğinden kendiliğinden yavaş yavaş Refet'e doğru gidiyordu. Refet başıyla işaret ederek "Götür anne, götür! Bizim gibi fukaraların aynası olmaz! Aynası olmayanların da aynaya bakmaya hak ve yetkileri olur mu?" hükmünü anlattı.

O anda Binnaz da kalbinde, bir bıçak saplanmış gibi cismani bir acı duydu. Evet, meydanda bıçak yoktu. Fakat kalpte hissedilen acı adeta bir bıçak acısı gibiydi. Acaba bu acı mı kendini öyle hissettiriyor yoksa onu meydana getiren bıçak mı kendini göstermiyordu? Binnaz o anda Refet'in elini kalbinin üzerine niçin koyduğunu anladı. Yoksulluk ve sıkıntılar zavallı kızcağızı şimşek gibi geçen bir güzelliği görmekten de yoksun bıraktı. Odalarında bir ayna bulunsaydı Binnaz kızına bunu gösterecekti.

Refet'in aynayı götürmesini söylemesi Binnaz'a bir lütuf gibi geldi. Geldiği gibi ağır ağır geri çekilmeye başladı.

Refet mahzun bir halde:

— Onu aldığın yere koy. Çözdüğün gibi bağla. İnsanların eşyasını yerinden kaldırmaya hakkımız var mı?

Binnaz:

— Hata mı ettim Refet?

— Estağfurullah, seni azarlamaya haddim olmadığını bilirim. Uyarıyorum anneciğim!

— Ben de sana gücendiğimden değil. Sözünü onaylıyorum kızım.

Ana kız ikisi de üzgündü. Ancak üzüntünün izleri ikisinde aynı biçimde görünmüyordu. Binnaz'ın gözlerinden düşen yaşlar yanakları üzerinde yuvarlanıyor, Refet ise sarardıkça sararıyordu. Dudakları titremeye başlamıştı.

Refet:

— Bize kendimizi gösterecek olan sefalet aynasıdır. Biz yansımamızı ancak orada görebiliriz. Lakin ben de ona bakmayacağım! (Yumruğunu sıkıp ayağını yere vurarak) Onu ayağımla basıp kıracağım! Çiğneyip geçeceğim! (Acı acı gülerek) Fakat ben ne yapıyorum, el evinde böyle ayağımı yere vurarak gürültü etme hakkına da sahip olmadığımızı unutuyorum. Gayret anneciğim, gayret! Bir diploma alıncaya kadar gayret! Ah, seni minder üzerinde oturtup da rahat ettirdiğimi görecek miyim? Sekiz yüz kuruşa, bin kuruşa kadar öğretmenlikler var. Hem ikimizi de geçindirdikten sonra bize kadar yemek pişirecek, işimizi görecek bir hizmetçi bile

tutabiliriz. Ben akşam olunca gelirim. Her şeyimizi hazır, seni de rahat görürsem ne kadar mutlu olurum. Ben bundan başka bahtiyarlığı ne yapacağım anneciğim!

Refet böyle deyip kollarını açarak Binnaz'ın boynuna sarıldı. Binnaz da elindeki aynayı duvara dayayıp kızına sarıldı. Refet hem anasını öpüyor hem de, "Ah, seni rahat ettirdiğim, her ikimizi de yalnız ben çalışarak geçindirdiğim günü görecek miyim?" diyordu. Binnaz aynayı yerine koyup bağladıktan sonra yine kızının yanına geldi ve bu öğretmenlik meselesi için kızıyla uzun uzadıya konuştu. Eğer Refet çalışıp da Darülmuallimat'tan en yüksek derece diplomasını alırsa bir birinci öğretmenliğe tayin olunabileceğine inandıktan sonra artık İstanbul'da kalarak okula devam gerekliliğini onayladı.

Birkaç gün sonra Binnaz, Mürüvvet Hanım'ın yol yemeğini yetiştirip, sandıklarının bağlanmasına da yardım ettikten sonra pek dokunaklı bir biçimde ayrıldılar. Hatta o gün Refet de okuldan izin alarak Mürüvvet Hanım'ın evinde bulundu. Ev kiraya verildiğinden Binnaz ile Refet de Mürüvvet Hanım'la beraber evin kapısından çıktılar. Okula yakın olmak üzere tuttukları bir ev odasına taşındılar. İki odadan ibaret olan bu evin diğer odasında ev sahibi oturuyordu. Üç çocuğu olan bu kadın hastalıklı, marazlıydı. Kiraya verdiği bu odadan aldıkları iki mecidiye onların ekmek parasıydı. Kadın çalışmış çalışmış artık çalışamaz hale gelmiş, dizleri ağrıklı olmuş, kollarını kaldırmaya mecali kalmamıştı. Üç yavrucağın sefaleti kendisini bütün bütün perişan ediyor, "Ah! Anaları var diye bu çocukları kimse düşünmüyor. Bari ölsem de belki kimseleri yoktur diye bunlara bakanlar bulunur," diyordu. Büyük kız on iki yaşında kadar olduğundan bakkala, ekmekçiye o giderdi. Anaları çoğu gününü yatakta geçirir ve gayret edebildiği gün de kalınca bir değneğe dayanarak ekmek almaya, çeşmeden su getirmeye giderdi. Katıksız ekmek çok yendiğinden ayda otuz kuruş ekmeğe verirlerdi. Kalan on kuruşu da yakacak, giyecek şeylerin hepsine karşılık tutarlardı. Bu zavallıların geçimine pek az gelen bu

kırk kuruş da Binnaz ile Refet'e çok geldiğinden ondan daha ucuz bir oda bulmak istiyorlardı. Okula yakın olduğu ve acele gerektiği için buraya taşınmışlar ve yavaş yavaş daha ucuzunu aramaya başlamışlardı. Yine o civarda otuz kuruşa yer katında bir oda buldular. Hemen oraya taşındılar. Bu ev sahipleri bir karı koca bir de gelinlik kızdan ibaretti. Üst katta otururlar ve alt katı da kullanırlardı. Binnaz ile Refet'in tuttukları oda sokak kapısından girince selamlık[1] odası gibi ayrıca bir odaydı. Zaten eşyaları Mürüvvet Hanım'ın mürüvveten[2] kendilerine bıraktığı bir yatak ile bir saç mangal, bir tahta dolap, bir kaba hasır ve üzeri basma kaplı bir ot minder, bir el lambası, bir şamdan, bir toprak testi, bir su bardağı, bir çorba tası, bir sahan, bir tencere, bir sacayak, bir maşa, bir de tepsiden ibaretti. Ha, Refet'in bir de mini mini tahta kitap dolabını unutmayalım! Bu kadar eşyanın yerleşmesi güç olacak değil ya! Taşınmalarıyla yerleşmeleri bir gibi oldu.

Refet'in asıl edinmek istediği bir şey varsa o da bir dikiş makinesiydi. Binnaz'ın iğne kakarak birkaç gecede yapabildiği dikişli hırkaları, makine olsa Refet iki gecede yapabileceklerini düşünüyordu. Zira orta dikişlerini kendisi bir gecede tamamlayacağından Binnaz da iç ve etraf dikişlerini dikince bir hırka iki gecede yapılabilirdi. Bir hırkayı beş kuruşa dikiyorlardı. Eğer istedikleri zaman dikiş bulabilseler ayda on beş hırka, on beş çeyrek yani yetmiş beş kuruş edecekti. Ancak bu dikişli hırkalar kışın soğuk olan üç dört ayında diktirildiği gibi her diktirilen de dikişçiye, özellikle Binnaz'a verilmeyeceğinden bu onlara ayda yetmiş beş kuruş getirir bir iş olamazdı. Ancak Refet makine alırsa mektepte öğrendiği gibi süslü elbiseler biçip dikmeyi de düşünüyordu.

Binnaz ile Refet bayramda, kandilde akrabalarına giderlerdi. Bunların cömert olanları bazen bir iki mecidiye verirdi.

---

1 Eskiden konak, köşk ve evlerin erkeklere ayrılan bölümü; hariciye de denirdi. Genellikle evlerin ön tarafında yola bakacak biçimde yapılır, kapısı doğrudan ana yola açılırdı.

2 Cömertlik, iyilik olarak.

Ancak bununla makine edinebilmek mümkün mü? Refet'in zengin olan okul arkadaşlarının konaklarına gitmeye devam etmesinde epeyce bir fayda görüldüyse de sonradan bu devamın kendilerince parayla tamiri kabil olmayacak zararlarla sonuçlanacağı anlaşıldı. Refet'in küçükhanımlar tarafından itibar görmesi konak içindeki başka sığıntıları ve küçükhanımın cariyelerini gücendirdiği için hakkında düzmece işlere başlanıldı. Bunlara önce Binnaz ile Refet tahammül ettiler. Zira bu konaklara Mürüvvet Hanım İstanbul'dan gittikten sonra daha çok ihtiyaç duyuyorlardı. Oralarda kaldıkları akşamlar evlerinde yiyecek tedarik etmelerine gerek yoktu, ayrıca ara sıra harçlık ve elbiselik, yeldirmelik gibi şeyler hediye ediliyordu. Refet'in asıl beğendiği şey ise küçükhanımların yanında birçok gazete, risale ve kitap buluyor ve onları okuyordu ki kendisinin bunlara para verip alması güçtü. Refet'in oralarda ne kadar itibarı büyüdüyse düşmanları da o kadar çoğaldı. İş o dereceye vardı ki konağın birinde Refet'in ayağına karpuz kabuğu koymak[1] amacıyla hizmetçinin biri, küçükhanımın daima Refet'le oturduğu odada bulunan elmaslı saati aşırıp bunu Refet'in aşırdığını gördüğünü söyledi. Fakat hayır sahibi biri de hizmetçinin bunu bir tahta aralığına attığını görüp haber verdiğinde ve tahta sökülüp saat çıkarıldığında iş anlaşıldıysa da Binnaz ile Refet, eğer bu şey görülmemiş olsaydı başlarına ne felaket gelecekti, diye düşündüklerinde fena halde ürktüler. Hele konağın birinde de küçükhanımın annesi azarlama gerektirecek bir durumu incelerken cariyelerinin "Biz ne bilelim, onun en çok görüştüğü ve sevdiği Refet Hanım'dır. Ondan sorunuz," demeleri Binnaz ile Refet'i çok düşündürmüş, bu konaklara devamdan gelecek faydalardan vazgeçirmişti. Ancak resmi günlerde gidip, başka zamanlar kendileri çağrıldıkça mazeretlerini bildiren sözler bulmaya çalışmışlardı. Bazı akşamlar iyice bir yemek yemenin, hem de Refet'in terbiyesi ve gerek nakışa gerek ders alıştırmalarına yardımı sayesinde, rağbet görerek

1 Bir yolunu bulup, bir kimseyi düzenle işinden uzaklaştırmak.

yemek yemesinin kızının sağlığı için ne kadar faydalı olduğunu Binnaz biliyordu. Ancak diğer sığıntı ve hizmetçiler tarafından çevrilen entrikalardan ve edilen iftiralardan gelecek zararların Refet'in okul geleceğini mahvetmek ve çirkin bir şeyle lekelemek gibi felaketlere neden olabileceğini Refet de Binnaz da görüyorlardı. Bunun için "Herkes bucağında gerek," diyerek kendi peynir ekmekleriyle yetinirlerdi. Refet okula, Binnaz da çoğu günler tahta ve çamaşıra gittiğinden bu ana ile kıza sıcak yemek yemek her zaman nasip olamazdı. Zaten geçimleri de buna izin vermezdi. Bir pilav pişirecek olsalar kömür, yağ, pirinç, tuz tedariki gerek. Sebze pişirilse biraz kıyma veya kavurma, sözün kısası biraz et lazım. Soğan kavurup sade suya pişirilen sebzenin, peynir ve zeytin kadar bile tadı olamıyordu. Binnaz güç verir diye Refet'e ara sıra pastırma yedirmek isterse de okula gittiğinde kokar diye bunu yalnız perşembe akşamı alırdı ki cuma günü okul olmadığından pastırma kokusunun zararı olmadığını düşünürdü. Evet! Binnaz'ın kızına güç vermek için aldığı yiyecek pastırmadan başka olamazdı. Bu zavallı ana kız Mürüvvet Hanım gideli, yiyeceklerini kendileri sağlamaya mecbur olalı, ev kirasını vermek icap edeli daha çok sıkıntı çekiyorlardı. Refet'in sarı benzi daha çok sarardı, adeta yeşimtırak oldu. Gözlerinin etrafı çürüdü. Kuvvetli ve muntazam beslenmeye şiddetle muhtaç olan kızcağız onları bulamamaktan başka bulabildikleri kadarını tedarik için de geceleri annesinin dikişine yardım etmek zorunda olduğundan gerektiği kadar da uyuyamıyordu. Derslerini yaptıktan sonra dikişe oturuyor, gecenin yarısına kadar ve bazen daha çok çalışıyor, sabahleyin de erken kalkıp okula gidiyordu. Kendisine gereken biçimde yiyemediği gibi yeterli derecede uyuyamıyordu da!

Binnaz'ı her gün tahtaya, çamaşıra çağırsalar Binnaz yorgunluğunu düşünmeyip memnun olacaktı. Ancak herkes her gün çamaşıra adam getirtmediği gibi her getirten de Binnaz'ı çağıracak değil ya! Ne kadar çamaşırcı var!.. İşlemekten başka bir de iş bulmak meselesi vardı. Refet her ay

muntazam olarak odalarının kirasını vermek istediğinden her ay otuz kuruş biriktirmeyi ilk vazifeleri biliyordu. Bazı ay oluyordu ki az iş buluyor ve kazanılan paradan otuz kuruş çıkarılınca kalan miktar iki kişinin boğazını doyurmaya yetmiyordu. Hem öyle bazen peynir ekmek veyahut zeytin veya pastırma ekmekle olduğu halde! Refet'in ayakkabısının artık giyilemeyecek hale gelmesi ve üzerinin lastiğinin parçalanması da bu zavallı ana kızın en sıkıntılı zamanlarından biriydi. Binnaz çorabın veya yarısı parçalanıp tabanı yarı kalmış terliğinin üzerine bir takunya giyip hizmet etmeye öyle de gidebilirdi. Ve takunyanın tahta tabanı epey zaman dayandığından çabuk eskimiyor, meşinden tasması bir hayli dayandıktan sonra koptuğunda ise eski bir terliğin meşinini eskiciye verip çivi çaktırıyordu. Refet'in okula gitmesi için ise mutlaka bir potin kundura yahut lastiğe[1] ihtiyaç vardı. Bazen ucuzunu düşürdüklerinde iskarpin aldılarsa da bu işlerine gelmedi. Zira iskarpin için mutlaka her zaman çorap gerekti. Potin ise o eksiğin ayıbını örtüyordu. Çorabın parçalanan yeri asıl ayağı örten yanı ve özellikle tabanı olduğundan Refet böyle paralanıp da konç tarafı kalan iki çorabın iki yanından pantolonun paçasındaki *sous-pied*[2] gibi birer şerit dikip giyerdi. Böylece ayaklarının potin içinde kalan tarafı çorapsız kalır, onun dışında çorap bulunurdu.

Mürüvvet Hanım'ın üst kattaki küçük odasında yatmaya alışmış olan Refet'in sağlığına bu yer odası da dokunuyordu. Ancak bu otuz kuruşu güç sağladıkları halde ondan fazlası hiç işlerine gelmiyordu. Kâğıt, kalem, kitap edinmek de günlük yiyeceklerini sağlamaktan aciz kalan bu biçareler için zordu. Fakat ne yapıp yapıp Binnaz kızının o ihtiyacını yerine getirirdi. Birkaç gün yediklerinden daha az yerler, çalıştıklarından daha çok çalışırlar, onları satın alırlardı. Hele

---

1 Doğrudan ayağa veya yağmurlu havalarda ayakkabı üstüne giyilen kauçuk pabuç.

2 (Fr.) Pantolon paçalarını düz tutmak için paçalara veya tozluğa dikilip tabanın altından geçirilen deri veya kumaştan şerit.

resim yapmak için gereken resim kâğıtları, lastik[1] ve kalemler de bunlara haylice ağır gelen masraflardandı.

Mürüvvet Hanım'ın gittiği zaman ilkbahardı. Binnaz ile Refet yazı ve sonbaharı bu halde geçirdikten sonra kış geldi. O zaman bir de kömür tedariki meselesi çıktı. Sıcak yemek, yani pişirilmiş yemek yemekten vazgeçerek kömür masrafından kurtuluyorlardı. Ancak ısınmak için mutlaka ateş gerekti. Isınmak yalnız uyuyabilmek için değil, çalışabilmek için de lazımdı. Mangallarında ateş bulunmadığı zamanlar Refet ne dersine çalışabiliyor ne de dikişe yardım edebiliyordu. Binnaz'ın elleri de iğne tutmuyor, dikişin üzerinde yürüyemiyordu. Kışın ısınmanın yemek kadar gerekli olduğunu, kömür tedarikinin ekmek tedariki gibi mecburi bulunduğunu anladılar. Bu ana ile kız soğuktan ölmek meselesinden korkmuyorlardı, hastalanıp da ölemeyerek marazlı kalmaktan, çalışamaz hale gelmekten korkuyorlardı. Bir de biri ölür, diğeri kalır düşüncesi her ikisinin de her zaman yüreğini oynatan bir şeydi.

İşte o kışın bir akşamıydı ki bu ana ile kız için hem ekmek hem de kömür tedariki mümkün olamadı. Binnaz çamaşırdan, Refet de okuldan odalarına gelmişler, her ikisi de üşümüş, titriyorlardı. Ayın başıydı, iki gün önce odalarının kirasını vermişlerdi. Binnaz o gün çamaşır yıkadığı yerden para alamadığı için o akşam ana ile kızın tüm serveti yirmi paradan ibaretti. Bununla ya ekmek ya kömür almak gerekiyordu. O zaman da kömürün kıyyesi kırk para olduğundan on paralık kömür onları ısıtamayacağı gibi katıksız on paralık ekmek de ikisini doyuramayacaktı. İki akşam önce, ertesi gün yerine alınıp verileceği söylenerek ev sahibinden ödünç kömür aldıkları ve iki gün geçmesine rağmen yerine koyamadıkları için bu kez bir sonraki gün vermek vaadiyle tekrar onlardan kömür istemeye yüzleri kalmadığını biliyorlardı. O ay süresince Refet'in yeldirmesi pek fazla parçalanmıştı. Eteklerinin yıpranmış olan yerleri de lime lime ayrıl-

---

1 Lastik, burada, yazı silmeye yarayan kauçuk parçası, silgi anlamındadır.

mış ve sırtına gelen tarafıyla kolları pare pare olup elbisesi görünmeye başlamıştı. Bunun için bir yeldirme yapılmış, bir de başörtüsü alınmıştı. Hiç hesapta yokken şemsiye de birdenbire yırtıldığından, mevsimin yağmuru ve karı nedeniyle, hem sağlığı korumak hem yeni yeldirmeyi yıpranmaktan sakınmak için bir de şemsiye alınmıştı. Bu fazla masraf o ay ekmeğin veresiye olarak bakkaldan alınmasına neden olmuş ve yeni giren ayın haftası olduğu halde bakkalın borcu ödenmediği için bir an evvel o paralar ödenmedikçe bir şey verilemeyeceğini de bakkal bildirmişti. Binnaz'ın o gün çamaşıra gittiği yerden para alamaması ise yıkayacağı çamaşırla ödemek için önceden o evden bir mecidiye borç almış olmasındandı. Bu durumu ana ile kız bildiğinden, akşam odalarına döndüklerinde, "Ekmek mi, kömür mü?" der gibi birbirlerinin yüzüne bakıyorlardı. Fakat o kadar acıkmışlardı ki önce ekmeği düşündüler. Binnaz sokağın öbür tarafından gidip kendini borçlandıkları bakkala göstermeksizin başka bir bakkaldan yirmi paralık ekmek alıp getirdi. Ana kız karşı karşıya geçip yediler. O kadar iştahla yediler ki birer dilim daha olsa nazlanmayacaklarına şüphe yoktu. Karınlarının doyması midelerinde açlıktan meydana gelen bir sancıyı savdı. Ancak soğuktan ayaklarının sızlamasını ve titremelerini geçiremedi. Dışarıda şiddetle esen rüzgâr harap pencere çerçevelerinden içeri giriyordu. Yalnız rüzgâr mı ya?.. O rüzgârın savurduğu kar parçaları da nüfuz ediyor, pencerenin iç tarafındaki kenarına yığılıyordu. Odanın içinde sıcaklık bulunsa o kar parçaları orada eriyecekken kar olarak giren parçalar buz parçaları oluşturuyordu. Karların buz kesildiği bir yerde bulunan iki zavallının ise ne halde oldukları düşünülmeli. O gece o kadar soğuktu ki sobadan odunu eksik etmeyenler bile odalarının o gece ısınamadığından şikâyet ediyorlardı. Binnaz çeneleri birbirine çarparak:

— Refet, eğer bu gecenin bu kadar soğuk olacağını bilseydim şu yemek tepsisini satar da biraz kömür alırdım. Fakat artık gece oldu, bu mümkün değil ki!

Refet:

— Yatağımızı serelim de içine girelim. Belki biraz ısınırız.

Böyle deyip kalkmak istediklerinde Refet sallanmaya başladı. Eğer duvara tutunmamış olsaydı düşecekti. Ancak duvara dayanması da sonra fayda vermeyip düşmek üzereyken Binnaz kolundan tuttu. Refet ayaklarını hissedemez gibi olmuştu. Kesik bir sesle:

— Galiba ayaklarım uyuşmuş! dedi.

Lakin uyuşmuş değil zaten kanı zayıf olan kızcağızın potin içinde kalan çorapsız ayakları donmaya başlamıştı. Refet ayaklarını sallayıp silkmek ve böylece uyuşukluğu geçirmek istediğinde bunun uyuşukluğa benzer bir hal olmadığını görünce korku ve heyecanla:

— Ayaklarımı bulamıyorum anne! Ayaklarım! Ah ayaklarım ne oldu? diye ağlamaya başladı.

Binnaz koltuklarından tutup kızını oturttu ve hemen eliyle ayaklarını sıkmaya başladı. İyice ovmak için potinleri çıkarmak istediyse de bu mümkün olamadı, ayaklar kazık gibi kesilmişti. O haldeyken fazla zorlamaktan korktu. Binnaz da Refet de meseleyi anladılar. Korkmaya başladılar. Binnaz olanca kuvvetiyle ayakları ovuşturmaya çalışıyordu. Ayaklar potin içinde bulunduğu gibi Binnaz'ın elleri de soğuktan kazık gibi olmuştu. Bir süre böyle ovuşturduktan sonra Refet'in ayaklarına his gelmeye başladı. Fakat bundan sonra potin içindeki ayaklar öyle bir şişti ki artık potinin baskısına tahammül edemeyecek bir hale geldi. Sancımaya, zonklamaya başladı. Refet kıvranarak:

— Aman anneciğim dayanamayacağım, pek fena zonkluyor, diye ağlamaktaydı.

Binnaz o kadar uğraştı, potinleri çıkarmak mümkün olamadı. Refet de bir yandan morarıp kıvranıyordu. Az bir ağrı ve acıya Refet'in önem vermeyip gayret gösterdiğini Binnaz bildiğinden o andaki ıstırabının derecesini anlıyordu. Nihayet Refet'in fenalaşmakta olduğunu görünce zavallı kadın şaşırdı. Refet acısından adeta mosmor kesilmişti. "Aman anneciğim öleceğim!" diye tahammül edemeyecek bir hale geldiğini söyleyince Binnaz'ın gözü bir şey görmediğinden

ve kızını acıdan kurtarmaktan başka bir şey düşünemediğinden makası getirip potinleri kesmeye başladı. Bir süre Refet'in ayaklarını ovduğu için Binnaz'ın ellerine sıcaklıkla kuvvet gelmişti, potinleri kesebiliyordu. Yani onun da soğuktan katılaşan elleri biraz önce o potinleri kesemezdi. Potinler kesildikten sonra Refet, şiş ayaklarında bir kaşıntı duydu. Kaşındıkça ayaklar daha çok şişiyor, şiştikçe yanıyordu. Binnaz yatağı serdi. Refet'le beraber içine girdiler. Bunlar hem birbirlerine sarılıp ısınmak istiyorlardı hem de konuşuyorlardı. Refet:

— Ama ben yarın neyle gideceğim? Potinleri kestik.

Binnaz:

— Az tamah çok ziyan getirir derler. Ben yemek tepsimizi satmak istemezken potinleri kaybettik. Tepsi beş kuruşluk bir şey. Potin için ise işte otuz kuruş kaybettik. Geçen ay almıştık. Daha bir aylık potin. Halbuki altı ay dayanacağını hesap ediyorduk! Şimdi tepsiyi satmakla bunu alamayız ki. Ah, ne dedim de bugün satmadım. Fakat bu kadar soğuk basacağını bilemedim, diyordu.

Çenelerinin titremesinden bu sözleri o kadar garip telaffuz ediyorlardı ki bu ne peltekliğe ne de kekemeliğe benziyordu. Dışarıda ise rüzgâr türlü türlü sesler çıkarıyordu. Bu zavallılar ne kadar birbirine sokuldularsa yine kendilerini ısıtamıyorlardı. Yüreklerinin korkudan, heyecandan titrediğini hissedenler olduğu gibi bu zavallılar da o gece yüreklerinin soğuktan titrediğini duyuyorlardı. Sanki ciğerleri donacakmış gibi oluyorlardı. Yorgan bir taneydi. Eğer iki yorgan olup da üst üste örtünmüş olsalar belki biraz daha ısınabilirlerdi. Bir aralık her ikisi de ölecek gibi bir hale geldiler. Artık donuyorlar, katılıyorlar zannediyorlardı. Evet, kömürsüz olarak soğukta kalan yalnız bunlar değildi. Fakat çoğu zaman ateşsiz yaşamaya alışmış olanlar buna daha fazla tahammül edebilirler. Zira vücutları o hale alışkın olur. Ayrıca bunlardan da soğuktan ölenler bulunur. Refet ile Binnaz ise ilk defa o akşam çok soğuk bir zamanda ateşsiz kalmışlardı. İkisi de artık ölüyorlar zannettiler. Refet annesine sımsıkı sarılarak:

— Evet! Böyle ölmek bizim için şikâyet edilecek bir hal değildir. İkimiz birden, ikimiz beraber ve birbirimize sarılmış olarak ölmek de bizim gibi insanlar için mutluluk sayılmaz mı? Böyle yaşamaktansa bu türlü ölmek bizim için daha iyi değil mi? diyordu

Binnaz da:

— Evet kızım! Şimdi böylece, ikimiz birden ölmeye ben de razıyım. Ah! Sana böyle bir sözü kondurmaya kıyamam ama çektiğin eziyet ve zahmet için de sana kıyamıyorum. Benim ıstırabım iki kat oluyor Refet. Kendi eziyetimi çektiğim gibi senin çektiğin acıları da duyuyorum. Bunlardan birinin acılarını vücudum duyuyor, diğerininkini kalbim, ciğerim! İnan ki ikincisi bana daha güç geliyor. Biraz ısınırsam, doyarsam, dinlenirsem vücudumdaki acılar hafifliyor, geçiyor. Ancak içimdeki ıstırap öyle değil Refet! Bütün gün sen okuldayken "Kim bilir şimdi yiyecek yedi mi, yoksa hâlâ aç mı? Sırtındaki hırka pek inceydi, acaba üşüdü mü? Bu sene daha iç fanilasını sağlayamadık, zavallı yavrumun çorapsız ayakları kim bilir ne halde!" diye senin çektiğin zahmetleri düşünüyorum. Burada dinlenmeyi, rahat rahat oturmayı, bol bol uyumayı başaramayıp, dersini bitirdikten sonra, kalemini divitinin içine koyduktan sonra, kitabını kapayıp çantanı yerleştirdikten sonra dikiş bohçasını açıp benimle beraber iğneye sarıldığını gördükçe ben neler hissediyorum biliyor musun? Bu kadar çalışıp bir gün dinlenmediğim halde yine seni çalıştırmaksızın rahat ettiremediğime, aklını ve emeğini yalnız dersine, okuyup yazmana ayıramadığıma ne kadar üzülüyorum bilsen! Ah Refet bilsen, kalbimi bilsen! Ah!.. (Elini kalbi üzerine koyarak) Burada senin için neler var! (Gülerek) Bu acılar, bu acı şeylerle beraber ne kadar da tatlı şeyler var. Evet! Ne kadar da tatlı duygular var! "Bugün büyük bir aferin aldım. Hocalarımın teşekkürüne nail oldum" dediğin, gergefe gerdiğin bir kumaş üzerinde o güzel dallar, çiçekler meydana çıktığı ve işlediğin, diktiğin beyaz gecelik gömlekler, kurdelelerle bağlanıp da sahibine gitmek üzere kutusuna yerleştiği zamanlar... İşten erkence kurtulup da

okula seni almaya gittiğimde gözetmenin "Hanım kızınızın güzel ahlakından hepimiz hoşnuduz. Hele ağırbaşlılığı hiç yaşına göre değil, doğrusu iyi evlat yetiştirmişsin," dediğini, hoca hanımlara tesadüf edecek olursam, "Hanım, Cenabıhak sana iftihar edecek bir evlat bağışlamış, bahtiyarlığını tebrik ederiz. Biz bile böyle çalışkan, yetenekli ve fevkalade bir zekâya sahip bir öğrenciyle gurur duyuyoruz" dediklerini işitince de nasıl oluyorum bilsen! Bunları mümkün değil sana tamamıyla anlatamam! Kalbimin bu hislerinin bolluğu ve büyüklüğü kadar lisanımda kuvvet ve kudret yok. İşte o zaman tatlı şeyler acıları bastırıyor. Nasıl ki demin titremekten lakırdıyı güçlükle söylemekteyken şimdi sana sarıldığım, sineme bastırdığım için içim ısındı. Ellerimin hâlâ böyle buz gibi olduğuna bakma. Vücudum üşüyor ama içim ısındı. Bak ne kadar çok konuşuyorum, hem de kekelemeksizin konuşuyorum.

Binnaz hem oldukça zeki hem de çok duygulu bir kadındı. Zaten saygın bir ailenin cariyesi olarak büyümüş, sonradan taşraya gittiğindeyse en çok yeteneği ve zekâsı sayesinde kendini Hayati Efendi'ye sevdirmişti. Binnaz'ın bir kusuru varsa o da görgüsüzlüğüydü. Şu da var ki Binnaz taşradan İstanbul'a geldiği halde de değildi. Refet'in okul arkadaşlığı münasebetiyle girdikleri büyük konaklarda hanımefendilerle görüşmüş ve pek çok kimseyle konuşmuştu. Ve kızı Refet gibi okul öğretmenlerini bile hayran eden zeki ve arif bir kızla beraber yaşamak ve onun okul arkadaşlarıyla söyleşmek ve sohbetlerini işitmek kendisi için dünyadaki en büyük lezzetlerden olan kızının tatlı sözlerini ezberlercesine dinlemekle Binnaz'ın fikri aydınlanmış, bundan başka sözleri de daha düzgün olmuştu. Kendisiyle görüşenler onu bir çamaşırcı kadın değil, okumuş yazmış bir kadın sanırlardı. Halbuki Binnaz okumayı bilmezdi. Hele kızıyla beraber dikişe oturduklarında Refet okul arkadaşlarının zengin olanlarından yine iade etmek üzere aldığı kitaplardan, risalelerden, gazetelerden okuduğu bazı hikâye ve felsefi fıkraları da annesine anlatarak çalışırdı ki geceleri devam eden bu

sohbetler de Binnaz'ı bütün bütün başka bir kadın yapmıştı. Refet okuyup öğrendiği şeylerin özetini ve incelemiş olduğu şeylerin içeriğini annesine sesli anlatırdı. Böylece Refet geceleri adeta annesine sözlü ders anlatıyor ve onu eğitiyordu. Binnaz okumayı bilmediği halde o kadar bilgi sahibi oldu ki bir çamaşırcı kadın olmasına rağmen bilgili, zeki ve aydın bir hanımla sohbet edebilir hale geldi. İşte kızına sarılıp da annelik duygularını açıklamaya çalışan Binnaz, artık öyle bütün bütün boş bir kadın değildi. Refet annesinin bu dereceye kadar duygularını ifade edebilmesine memnun oldu. Gözlerini kapayıp tebessümle:

— Ah, ne güzel ninni! Bu sözlerin bana ne tatlı bir ninni gibi geliyor. Benim gibi kocaman bir kıza söylenecek ninni de böyle olmalı! diyordu.

Refet'in gözlerini kapaması memnuniyetindendi. Yoksa henüz uyuyabilecek kadar ısınamamışlardı. Söyleşmek, heyecan biraz sıcaklık meydana getiriyorsa da uyumak için sükûnete vardıklarında buz gibi kesiliyorlardı. O gece soğuk o kadar fazlaydı ki bütün evlerin saçakları ve sokaklar buz tutmuş, arabalar yokuşlardan çıkamaz, beygirlerin ayağı tutmaz hale gelmişti. Tek yorgan altında titreyen bu zavallılar ise mümkün değil uyuyamıyorlardı. Halbuki bu biçarelerin ikisinin de uyumaları gerekiyordu. Ertesi gün ikisi de çalışacaktı. Sade ertesi gün mü ya! O akşam da çalışamazlar da ellerindeki dikişleri sahiplerine teslim etmezlerse ertesi gün için geçim paralarını sağlamak mümkün olamayacaktı. Bununla beraber o gece dikiş dikebilmek değil yataktan çıkabilmek de mümkün olamıyordu. Binnaz ertesi gün için bir tanecik olan tepsileriyle yemek sahanını satmayı planlamıştı, Refet bir defa daha:

— Ama ben yarın neyle gideceğim? dediğinde Binnaz dedi ki:

— O kadar üzülme yavrum. Yemek tepsisini zaten satmaya karar vermedik mi? Sahanı da satarız. Bir çorap ile on kuruşa kadar bir iskarpin bulur alırız. Pişirecek şey bulduktan sonra tencerede pişirir, kapağında yeriz.

— Peki, ama on kuruş ıskarpin, yüz paraya da bir pamuk çorap on iki buçuk kuruş etti. Yemek tepsisi bakır değil ki çinko. Haydi, kırk paraya, altmış paraya onu sat, dört beş kuruşa da sahanı sat. Altı yedi kuruşla bunları almak mümkün mü? Ya kömür, ekmek!

Binnaz:

— Sabun da mutlaka lazım. Zira çamaşırlarımız kirlendi.

Refet:

— Evet! Aç kalmaya soğuktan ölmeye razı olurum da kirli gezemem! Açlıktan ve soğuktan ölsem öldüğümde bile üstüm başım temiz bulunmalı! Fakat bunları neyle tedarik edeceğiz? Ha!.. Hem biliyor musun, gaz da ibriğin dibinde pek az kalmış. Ancak yarın akşamı idare edebilir. Gaz olmasa nasıl dikiş dikilir. İşte mutlak alınması gereken bir şey daha.

— Üzülme kızım, üzülme! Onun da bir çaresi bulunur.

— Nasıl?

— Hani ya benim ipekli kumaş bir hırkam yok mu?

— Ha... Şu babamın sana ben doğduğum zaman yatakta giyesin diye yaptırdığı hırka mı? Hani ya sen onu giymeye kıyamayıp bir tatlı hatıranın yadigârı olarak saklıyordun?

— Evet!

— Demek şimdi bunun satılmasına ben neden olacağım! Eğer potinler kesilmeseydi tepsiyle sahan diğer şeyler için yeterdi. Ama potinler kesilmeyip de ayaklarım donsaydı sonra ayaklarımın kesilme ihtimali vardı. Of anne! Nasıl olursa olsun benim yüzümden bu hırkanın satılması beni çok üzecek!

— O hırka bana senin sayende yapılmıştı. Yine sana feda olsun evladım! Elbiselerimiz içinde ondan başka para edecek şey yok ki satalım.

Refet acı acı gülerek:

— Öyleyse getir anne de o hırka bize son hizmetini yerine getirsin. Bu yorganın üzerine ört! Bizi biraz daha ısıtsın! İşte böylece son hizmetini yaparken bize, son defa olarak süsleme vazifesini de yerine getirsin. İlk giydiğin zaman yatağında kundak içinde olan Refet, bugün yine yatağında ve koynunda koskocaman bir Refet olarak bulunurken son defa üzerimize serilsin!

Binnaz kalktı, ana ile kızın her ikisinin elbiselerinin bulunduğu bir tanecik bohçayı açtı. Onun içinde yıkanmış, beyaz ve temiz bir patiskaya sarılı olan hırkayı çıkardı. Ve aklına bir şey gelmiş gibi davranarak diğer eski hırka ve elbiseleri de açıp yatağın yorganı üzerine yığmaya başladı. Ve hepsinin üstüne de o hırkayı örttükten sonra yatağın içine girdi. Refet:

— Bak, deminden beri bunlar niçin bizim aklımıza gelmedi! İşte bir yorgan tabakası daha oluştu. Belki böylece uyuyabilecek kadar ısınırız, dedi.

Bir zaman kolları arasına kundaklı almış olduğu Refet'i yine kolları arasına almış ve lohusa yatağında sırtına giydiği hırka da ikisinin üzerine örtülmüş haldeyken Binnaz, Refet'in doğduğu zamanı hatırladı. O muntazam ve süslü yatakla bu yatak arasında ne kadar fark varsa o kundak içindeki Refet'le bu Refet arasında da büyük bir fark vardı. Binnaz birinin eksiğini, öbürünün olgunluğunun örttüğünü düşünerek teselli buluyordu. Büyük bir sevgiyle Refet'e bakarak kendiliğinden:

— Ah, benim güzel evladım! dedi.

Refet tebessümle:

— Anneciğim sen de benim gibi çirkin olsaydın, kuzguna yavrusu güzel gelirmiş derdim.

— Ah Refet, yine mi bu lakırdılar! Yine mi beni üzecek, keyfimi bozacak sözler!

— Yok, neme lazım! Mademki sen böyle zannetmekte bir lezzet buluyorsun ben de senin keyfini hiç bozmam. Ben kendim hakikati bilirim ki bu yeter.

Eşyaların üzerlerine yığılması bu ana ile kızı epeyce ısıtmış olduğundan çeyrek saat sonra uykuya daldılar. Ertesi gün uyandıklarında hiçbir işleri görülmemiş, yani para alabilmek için bir dikişleri bitmemişti. Ancak o gün için satılacak şeyler önceden tasarlandığından tasasız yerlerinden kalkıp giyindiler.

Refet'in okulda olmak için belirlenen saatte yetişebilmek üzere erken çıkması gerekti. Halbuki ayakkabı almak için

de önce satılacak şeylerin satılması gerekiyordu. İşte halledilmesi gereken bir güçlük daha! Binnaz ne yapacağını şaşırmıştı. Refet anasının eski terliklerini giydi. Anasının önüne de takunyaları çevirdikten sonra:

— Haydi anne, satılacak şeyleri bohçala da önüme düş, dedi. Binnaz:

— A kızım! Hiç böyle sabahleyin erkenden eşya satılır mı? Para eder mi? Almak için zararı yok, ama satmak için ne yapmalı? diyordu.

— Fakat ben bugünkü yoklamada hazır bulunmalıyım ki sıfır almayayım, sonra notumu kırarlar. Haydi, sen çabuk bizim eski mahalleye kadar git de bizi bilenlerden, tanıyanlardan akşama kadar verilmek üzere bir mecidiye al, ayakkabıyı alırız. Ben işimden kalmam, sen de sattıktan sonra parayı yerine götürürsün. Ve kalan parayla kömür, ekmek ve gaz alırsın. Olmaz mı?

Bu plan üzere Binnaz acele çıktı. Ders vaktinden önce Refet'i okula yetiştirmek için hızla gitti. Refet de tekrar yerine oturup o akşam üşüyüp erkence yatağa girdiklerinden yapamadığı dersine çalışmaya başladı.

Biraz önce annesine yalnız yoklamada bulunmak, ilk derse yetişmek üzere çabuk okula gitmek için eşyaların satılıp ayakkabının alınması lazımmış gibi söz söylüyordu. Zavallı düşünememişti ki henüz dersini yapmamıştı. Bundan dolayı kendisi annesiyle beraber eşya satmak için dolaşacak olsa derslerini yapamadan okula gitmiş olacak, yoklamada sıfır almasa da diğer dersler hep sıfır gidecekti. Refet bunu hatırlayınca yoksulluk şaşkınlığının insanı ne hale getirdiğini görüp, başını sallayarak dersine çalışmaya başladı.

Zeki çocuk zaten dersi hoca anlattığı zaman ezberlercesine zihnine yerleştirmiş olduğundan derslerini yapmakta zorluk yaşamıyordu. Refet'te gurur vardı, inat vardı. Ancak zekâ da pek çoktu. Öyle bir âcize gurur ne yakışır mı denilecek? Evet! Bunu Refet de biliyordu. Fakat o kendisinde bulunan bu hale gurur demiyor "vakar" diyor ve inadı için de "sebat" diyordu. Vakar ve sebatın insanlığın hakiki meziyetlerinden olduğunu düşünüp böylece teselli buluyordu.

Evet! Refet'in üstün zekâsı kendisinin fakirlik ve güçsüzlüğüyle hiç de ilgisi olmayan, birtakım güçlüklerin doğmasına neden olan bu hallerin kendisinde bulunduğunu kendisine gösteriyordu. Dostlarla daha fazla yakınlık, zenginlere daha çok yaltaklanma, konaklara sıkça devam etmenin kendilerini daha fazla rahat yaşatabileceği malumdu. O kömürsüz kaldıkları geceyi bir konakta geçirseler o geceki zahmeti çekmezlerdi. Akrabalarına gidip de parasız ve kömürsüz kaldıklarını, çok muhtaç bir halde olduklarını söyleyip biraz ağlasalar, sızlasalar elbet biraz para alabilirlerdi.

Lakin Refet gittiği yerde hanımlardan rağbet görüyorsa da hizmetçi ve sığıntıların hakaretlerini ve akrabalarına yalvarıp yakarmayı bir türlü nefsine yediremiyordu. Yeni geldikleri mahallede dost ahbap edinerek onlardan arada para ve kömür gibi şeyleri ödünç almak çaresi içinse o kadar yakınlık kurabilmek konu komşuyla sıkça görüşmeye bağlıydı. Bu ana ile kızın gündüz işe gitmek, gece dikişte çalışmak gibi meşguliyetleri buna müsait değildi. İşte Refet bu şekilde düşündüğü için kendisini mazur görüyor, çektikleri sıkıntıları mukadderattan biliyordu.

Binnaz kızına ayakkabısını getirdi. Refet de ders vaktine az bir zaman kaldığından acele gitti. Akşam odalarına geldiğinde Refet annesinin lazım olan şeylerden birer parça almış olduğunu gördü. Üstelik kömür yanmış, ateş olarak mangallarına konmuştu. Binnaz o gün satacağı şeyleri satmış, alabilecekleri kadarını da almış, vakitlice odalarına gelmişti. Mangal üzerinde bir tek tencerenin de tıkırdamakta olduğunu Refet gördü. Binnaz bir avuç pirinci suya salmış bir çorba kaynatıyordu. Mangaldaki ateş hem çorbayı pişiriyor, hem de odayı ısıtıyordu. Refet yeldirmesiyle başörtüsünü çıkardıktan sonra mangalın başına oturdu. Onun karşısına, yani mangalın öbür yanına da Binnaz geçti. Refet dedi ki:

— Bu sabah aceleyle gittim diye soramadım. Ödünç parayı kimden buldun?

— Bizim karşı komşudan.

— Bari eşyaları sattıktan sonra parayı yerine götürdün mü?

— Evet! Hemen götürdüm. Ev sahiplerinin kömürlerini de yerine koydum. Onun için bize kömür çok kalmadı.

— Zararı yok! Ödünç alınanı yerine koydun ya! Bu daha iyi.

— Parayı götürmeye gittiğimde bir iki komşu da dolaştım. Bu akşam bize lazım olan şeyleri çalışmakla değil eşya satmakla tedarik ettiğimizden ben de bugün biraz haylazlık ettim Refet!

— Pek iyi ettin anneciğim. Senin eğlencen de bu olsun! Bizim eski komşularda ne var ne yok bakalım?

— İyidirler. Lakin sana acıyacak bir şey söyleyeyim mi?

— Ne olmuş?

— Nezaket Hanım'ın kocası sizlere ömür!

— Vah! Vah!

— Zavallı kadın iki çocuğuyla kalmış. Beni görünce ne kadar ağladı! O da yalnız erkeksiz korkuyormuş. Bahçesi de ne kadar büyüktür bilirsin ya! "Ah! Siz bu mahallede olsaydınız şimdi birlikte otururduk, oda kirası da vermezdiniz" dedi.

— Vah zavallı!

Binnaz o akşam yaydığı bez üzerine bir kâğıt parçasını nihale yerine düzenledi. Üzerine tencerenin kapağını koyduktan sonra çorba tenceresini de onun üzerine koydu. Zira o akşam tepsileri yoktu. Çorbayı içtikten sonra Refet pek dalgın duruyordu. Binnaz kızının ne düşündüğünü sorunca Refet:

— Bu akşamımızı iyi geçirdik, yarın ve öbür gün için de yiyecek ve yakacak şeyimiz var. Eldeki işleri hesap ediyorum, bakkala olan borcu ödemeye ve kirayı çıkarmaya belki yetecek. Bu ayın diğer ihtiyaçlarını neyle yerine getireceğiz diye düşünüyorum. Zira artık satacak da kalmadı.

— Ben yarın biraz Boğaziçi'ne, akrabalara kadar gitsem diyorum.

— Ee!.. Gitmekle ne olacak? Vapur parası diye eline bir çeyrek verecekler, değil mi?

— Halimizden biraz bahsedip birkaç kuruş istesem!

— Bizim halimizi onlar bilmiyorlar mı ki bahsedeceksin? Bir yerden aylığımız, yıllığımız olmadığını bilmiyorlar mı?

— Canım işleri yok da bizi mi düşünecekler! Biraz hatırlarına getirmeli!

Refet düşünmeye vardı. Bu dilenme kendine pek güç geliyordu, ancak halleri de pek yaman, gelecekleri de vahim görünüyordu. Buna "Olmaz" demek, annesine "Sen daha fazla çalış da kazan" demek olacağından ve kadın ise gücünün yettiği kadar çalıştığından Refet zorunlu olarak, "Peki!" dedi ve biraz düşündükten sonra:

— Mademki bu zahmete gireceksin, bari bir dikiş makinesi parası iste de işimize yarasın. Getireceğin para biter, fakat dikiş makinesi alınırsa kazancımıza yardımı olur. Şimdiye kadar hiçbir şey istemeyip ilk defa istenileceğinden belki esirgemezler, sözünü de ilave etti.

Ertesi akşam ana ile kız yine odalarında birleştiklerinde Binnaz akrabalara nasıl yalvardığını ve nasıl durumlarını ifade ettiğini anlatıp, buna karşılık verdikleri bir mecidiyeyi çıkardı. Makine parasına önem verilmediğini söyledi. Bu durum Refet'in gücüne gitti. Onlara yük olmayarak kendilerini idare ettikleri halde geçim kaynağı ve sebebi olarak bir makine alacak kadar cömertlik görememeleri onu üzdü, annesine:

— Kırk yılda bir dilendik, onu da beceremedik, zaten dilenmekten hayır gelmez ki! Çalışmalı, kazanmalı! dedi. (Ve biraz daha düşündükten sonra) Sen dün gece ne diyordun anne? Nezaket Hanım'ın arkadaşa ihtiyacı olduğunu ve eğer aynı mahallede bulunsaydık kendisine pek iyi olacağını söylüyordu mu diyordun!

— Evet! Hem de zavallı kadın ağlayarak söyledi. "Siz beni bilirsiniz, ben sizi bilirim. Birlikte otururduk, ben aç kalırsam siz de kalırdınız, yiyecek bulursak beraber yerdik," diyordu.

— Bizim kendilerine muhtaç olduğumuz kimselerden imdat dileneceğimize bize muhtaç olanların yanına gidelim! Fakir olan fukaranın halinden anlar! Nezaket Hanım yalnızmış, bize muhtaçmış. Bir eli bir çocuğunun salıncağı ipinde, diğer eli de öbür çocuğunun beşiğindeymiş! Yiyeceğini ka-

zanmaktan, elinde bulunanı pişirmekten acizmiş. İşte biz de otuz kuruş kiradan kurtulmuş oluruz.

— Fakat kızım! Okula ne kadar uzak!

— Anne! Aç olarak iki üç adım gitmektense tok olarak birkaç yüz adım yürümek daha iyidir. Hazır elde para varken bu odanın bir haftalık kirasını da verip gidelim.

— Ya bakkala ne yapalım?

— Bir şey daha sat!

— A çocuk daha ne var ki!

— Eski mahallemizde bizi tanırlar. Borç ödeyip ödemeyecek kimseler olup olmadığımızı bilirler. Yarın git, önce Nezaket Hanım'la görüş. Gelmek istesek de bakkala borcumuz olduğundan çıkamadığımızı söyle belki o kendisi verir.

İki gün sonra Binnaz, Nezaket Hanım'dan aldığı üç mecidiyeyle tüm borçlarını ödedikten sonra Nezaket Hanım'ın evine taşındılar. Nezaket Hanım yukarı katta bulunan iki odasından birini bunlara verdi. Binnaz kirasız olarak girdikleri odanın üst katta olmasına memnun oldu. Çünkü kira verdikleri oda yer katındaydı. Üstelik Nezaket Hanım'ın geniş bahçesi de bu odanın pencereleri önünde güzel bir manzara oluşturuyordu.

Refet, Nezaket Hanım'ın evine geleli sağlık kazandı. Üst katta yatmakta çok fayda gördü. Ona yalnız tok olarak değil, güzel havalı bir odada yatmakla kuvvetlenerek uzunca yol yürümek önceki yakınlıktan daha iyi geliyordu. Nezaket Hanım'ın zavallı kocacığı ölmeden önce kömürlüğü doldurmuş, odununu da almış, hatta soğanını dahi mutfaktaki sırığa astıktan sonra vefat etmişti. Henüz açılmış olan bir teneke gaz bunlara hayli zaman giderdi. Nezaket Hanım'ın kesesinde birkaç parası varsa da bir okka ekmeği almaya çıkacak vakti yoktu. Zavallı hatunun bir eli büyük çocuğun salıncağının ipinde, diğer eli de küçük çocuğun beşiğindeydi. Biri ağladıkça onu sallıyor, ikisi birden ağlarsa iki kolları da hareket ediyordu. Çocukların çamaşırlarını, bezlerini yıkamak için aşağıya inecek olduğunda akrabasından on on bir yaşındaki bir kıza bu görevi veriyorsa da o da kötü huylu bir

kız olduğundan Nezaket gelinceye kadar çocuklar bağrışıp duruyorlar, zavallı kadın da rahatça işini göremiyordu. Refet ile Binnaz geleli, geceleri huzurlu bulunuyordu. Zira bahçesi büyükçe olan bu ev zaten ücra bir semtte bulunduğundan gece sessiz oluyor ve yalnız kalınınca korkuluyordu. Bir de Binnaz bir dizinin üzerinde dikiş dikerken, öbür ayağıyla da beşiği salladığından Nezaket Hanım'ın yalnız bir eli meşgul oluyor, diğeri dinleniyordu. Hamarat kadın çoğunlukla salıncağın ipini ayağına dolayıp sallayarak dikiş de dikiyordu. Refet derslerini yapacağı vakit kendi odalarına çekilir, gergefini kendi odasında işler, dikiş dikeceği zaman ise o da annesiyle Nezaket Hanım'ın yanına gelir, hep birlikte söyleşerek, konuşarak çalışırlardı.

Bu ana kız, Nezaket Hanım'a yük olmayı asla istemediklerinden ve Refet zaten hiç kimseye yük olmamak fikrinde bulunduğundan, Nezaket Hanım da kömür, gaz, soğan, odun gibi evinde bulunan şeylerin onlar tarafından kullanılmasında ısrar ettiği için bunun altında kalmamak üzere ellerinde para olduğu akşamların çoğunda Nezaket Hanım'ın ekmeğini de alırlardı. İki kişinin yiyeceğinden fazla ekmekleri olduğu ve bir yiyecek alabildikleri akşam yiyecek ve içeceklerini alıp Nezaket Hanım'ın yanına giderek birlikte yerlerdi. Lakin kendilerini doyurabilecek kadar şeyleri olduğu akşamlar ise odalarına çekilip karınlarını doyurmaya çalışırlardı.

Nezaket Hanım'ın köyünden getirdiği on on bir yaşlarındaki kız o kadar kötü huylu çıkmıştı ki kadıncağız salıncağın ipini eline verse mutlak çocuğu uyandırır, beşik salla dese devirir, çocuğun küçüğünü biraz avutmak için kucağına verse mutlak ağlatır, bağırtır, büyüğünün arkasından dolaş, elinden tut dese düşürür, kolunu çeker, canını yakardı. Böyle uğursuz bir kızdı. Nezaket bunu ne işte kullanabileceğini şaşırdı. Ateşe koyduğu biraz çorba veya başka bir yemekle başında beklemeye bıraksa tencerenin dibi yanıp yemek ziyan oluncaya kadar kaynadığını haber vermezdi. Bazı o kadarla da kalmayıp tencereyi devirir, bir ziyan çıkarırdı. Kısacası

kadıncağız buna bir soğan doğramasını bile öğretemedi. Huysuz kızın öğrenmeye ve iş görmeye niyeti yoktu ki bir iş elinden çıkabilsin. Nezaket Hanım'ın evinde kuyusu varsa da yemeğini pişirmek ve içmek için mahallelerindeki tatlı su çeşmesinden biraz su getirtmek gerekiyordu. Nezaket'in ismini Mehtap koyduğu o kız, diğer komşu çocukları gibi çeşmeden suyu doldurup eve kadar getirmek hizmetinde bile kullanılamazdı. Testinin bir tarafını kırmaktan vazgeçse, testiyi doldurup eve gelinceye kadar mutlaka mahallenin diğer çocuklarıyla kavga dövüş etmeden kapıdan içeri girmezdi. Nezaket kendisi testiyi doldurmaya gitse çocukları yalnız bırakamayacağı gibi Mehtap'a da bırakamazdı. Zira bu kızda o kadar hainlik vardı ki fırsat düşürdükçe çocukların canını yakmadan duramazdı. Bu yüzden Nezaket'in bu türlü işlerini Binnaz görürdü. Binnaz akşamları dönünce Nezaket Hanım'ın ve kendilerinin testilerini doldurur, ekmeklerini alır ve Nezaket Hanım'a diğer gerekli olan şeyleri de gider alırdı. Bunun için Binnaz'ın erken eve dönmesi gerekirdi. Zira Refet susuz kalsa kuyu suyu içer de çeşmeden testiyi doldurmaya gitmez. Hatta testiyi Mehtap'ın eline verip götürmekle bile gitmezdi. Binnaz işinin gereği çoğunlukla pek geç vakit döndüğü için testiyi sabahleyin gitmeden doldurur, yanında fazla parası varsa ekmeği gelirken alırdı. Yoksa başının örtüsünü çıkarmadan Nezaket Hanım'a "Ekmeğinizi alıvereyim!" sözüyle meramını belli ederek para alıp gider getirirdi. Akşam saat dörtte okul bittiği için Refet çoğunlukla annesinden önce eve gelmiş olurdu. Fakat ne bakkala uğrardı ne de çarşıya. Mahallelerindeki esnaf Refet'i tanımazdı bile. Bir şey alınmaya pek gerek görülse Refet çocukların yanında kalır, Nezaket gider getirirdi. Sanki şu fakir kadınlar arasında Refet yüksek sınıftan biriymiş gibi bulunurdu. Refet yolunun üzeri olmasına rağmen mahallelerinin çarşısından geçerken canı bir şey istese ve cebinde parası da olsa almadan ve dükkânların, satıcıların önünde durmadan eve gelir, annesi geldikten sonra ona para verip almaya gönderirdi. Bu ise annesini hizmetçi gibi kullanmak fikrinden dolayı değil-

di. Zira kendi mahalleleri olmadığı yerlerden geçerken yün ipini ve bunun gibi şeyleri alır, paket taşırdı. Kendi mahallelerinde çarşıya çıkmak ve kendini herkese tanıtmak, çarşı pazar dolaşmak istemezdi. Şunu da gizlemeliyim ki Refet paket taşırsa da elinde zeytinyağı şişesi, sebze destesi, yiyecek içecek çıkını gibi şeyleri taşımak istemezdi. Ama bu hali Refet'in yoksulluğuna uygun görmeyip, onun mağrurluğuna vermek isteyenler olursa bizim nemize gerek! Biz Refet nasılsa onu öylece göstereceğiz. Durum ve vaziyetini istedikleri gibi tenkit etmekte herkes özgürdür. Refet, bir genç kızın mahallede kendi vakarını muhafaza etmesi fikrindedir. Refet bu meseleyi de uzun uzadıya düşünmüştü. Mahallelerindeki bazı genç kızların yarım pabuçla bakkalın, manavın önünde çene çalmalarını ve ellerindeki yüklerle mahalle kahvesinin önünden geçmelerini hoş göremiyordu. Bunların içinde mazur gördüğü iki kız vardı: Bunlardan birinin annesi hasta, yerinden kalkamaz haldeydi, başka kimseleri de yoktu. Diğerinin de annesi vefat etmiş, artık köşeden kımıldayamaz kadar ihtiyar ve felçli babasını geçindirmek, ona bakmak kendisine kalmıştı. O baba odanın bir tarafından öbür tarafına kadar gitmek için bile kızının onu tutmasına muhtaçtı. O adam zamanında kunduracıydı. Çalışabilecek zamanı geçmiş, sermayesi bitmiş, sağlığı gitmişti. Zaten kendilerini ancak geçindirebilecek kadar kazandığı, dükkânı da olmadığı ve geliri bulunmadığı için bir de o işin emekli maaşı olmadığından maddi sıkıntıya düşmüştü. İşte evin erkeği o durumda olduğundan kız çalışıyordu. Bir vücut iki kişi için çalışıyordu. Kızcağız o evin hem erkeği hem de kadını makamındaydı. Hem erkek gibi kazanmaya hem de kadın gibi evinin işini görmeye mecburdu. Çamaşırı yıkayacağı sabunu kendisi kazanıp sağlamaya, zaten bir kulübe halinde olan ve ev demekten çok, oda demeye uygun konutlarının kuyusu bulunmadığından suyu da çeşmeden taşımaya mecbur oluyordu. Bu su taşımak ise yalnız içmek için bir testi su taşımaya benzemez! Birkaç defa kovasını doldurmak gerekir. Bu

işi saka[1] da görebilir. Ama kızcağız bulduğu parayı ekmeğe vermek varken sakaya verebilir mi? Hem o felçli ihtiyara bakmak hem de çalışmak o zavallı için ne güç! İşte Refet bu kızları mazur gördüğü gibi onların haline bakarak kendi hallerine binlerce şükrediyordu. Refet bu kızların halini düşündükçe "Evet! Evet! Ben bunlar gibi olsaydım onlar gibi yapmaktan başka çare olmazdı," diyerek annesinin bir kat daha kadrini biliyor ve daha çok onun sağlığını korumayı düşünüyordu.

Bir gün, akşam kandil olduğundan çocuklar öğleden sonra üçte serbest kalmışlardı. O gün arkadaşlarından biri de Refet'e işletmiş olduğu gecelik beyaz elbiselerin parasını usulüne uygun bir biçimde bir kenarda teslim etmişti. Refet'in arkadaşlarından bir kız, "Bugün erken çıkıyoruz. Haydi, beraber yüncüye kadar gidelim de işleyeceğim bohçanın ipek çeşitlerini uyduralım," dedi. Refet arkadaşını kıramadığı gibi zaten kendisi için yeni başlayacağı bir yastığa örnek beğenmesi de gerekiyordu.

İki arkadaş işlerini gördükten sonra o kız Refet'e evinde bir fincan kahve içip biraz dinlenmeyi de teklif etti. Refet hem arkadaşının gönlünü hoş etmek hem de kendi evlerine yarı yol demek olan arkadaşının evinde biraz dinlenmek için kabul etti. Kızcağızın annesi Refet'i güler yüzle karşıladı. Kızının misafirine ikram etmek üzere kahveyi eliyle pişirdi. Refet biraz eğlendikten sonra yola çıktı. Koska Caddesi'nden Aksaray'a doğru inerken kandil gününün kalabalığını görerek ağır ağır yürüyordu.

O cadde üzerindeki insan kalabalığı sanki dere gibi akıyordu. O akış içinde ne kadar süslüler, ne kadar pırtıllar, ne güzeller, ne kadar da çirkinler vardı. Refet de o akıntıya katılmıştı. Fırınların, şekercilerin önünde erkek kadın birikmiş, fırıncılar simitleri bağlamaya, şekerciler tartıp sarmaya yetişmek için telaş ediyorlardı. Yayalar atlara arabalara çarpmamak için bakınıyorlar, iki taraftaki yaya kaldırımları üzerin-

1 Evlere dışarıdan su taşıyan kimse.

den omuz omuza gidiliyordu. Bu ne akış, bu ne heyecan, bu ne renk çeşitliliğiydi. İşlediği gömleklerin parası olarak o gün aldığı üç mecidiye Refet'in cebinde olduğundan hem bu hali seyrediyor hem de o parayla alacağı şeyleri zihninden geçiriyordu. En önce yapmak istediği şey sınav için bir yeldirmeydi. Bir de yeldirmenin üzerine yeni bir namaz bezi işlemek istiyordu ki bunun için de tülbent ve ipek alacaktı. Namaz bezinin kenarlarını beyaz ipekle işlemeyi planlıyordu.

İşte bu hülyalarla Refet giderken Aksaray'daki büyük simitçi fırınının önüne gelmişti. Mis gibi simit kokusu genzine kadar geçti. Sokakta yiyecek almayı sevmeyen Refet kendiliğinden fırının önünde durdu. Kalabalık o kadar birikmişti ki fırıncılar durmaksızın simit bağlayıp verdikleri halde insanların çoğu fırına yaklaşamadan, istediklerini söyleyip parayı ön sıradaki adamların omuzları üzerinden uzatarak simitleri alıyorlardı. Göz görür can ister, derler. Evet, Refet'in canı da o simitten istedi. Lakin Refet canının istediği şeyi çoğu zaman almaz, yine canına o isteyişten dolayı ceza ederdi. Hatta parası olsa bile canının istediği şeyi almamak için inatlaşırdı. Belki bu da fazlaydı. Belki bu da hırçınlıktan geliyordu. Olabilir ya... Biz de Refet'in hırçın olmadığı iddiasında bulunmadık! Refet bu defa da öylece nefsini köreltmek istedi. Ve o azimle bir iki adım attı. Sonra birdenbire durdu. Aklına gelen bir şey kendisini durdurmuştu. Fırın önündeki efendilerin yirmişer, onar simit bağlatmaları Refet'i böyle durdurmuştu. Birtakım hanımlar ve birtakım konak ağaları da deste deste simitler bağlatıp alıyorlardı. Bunlar evlerine götürmek için alıyorlardı. Refet'in gözü önüne kendisinin oturduğu ev geldi. Orada kadınlar, çocuklar vardı. Fakat o evin erkeği yoktu. Kadınları da çalışmaktan, çocuklarla uğraşmaktan simit almaya çıkacak halde değillerdi. Nefsini köreltmeye, gönlünün arzularını yenmeye alışkın olan Refet o andaki arzusuna karşı gelemedi. Gelmek de istemiyordu. Cebinden bir çeyrek çıkardı, simitçiye uzatıp, "Beş çörek onluktan," dedi. Bir süre sonra çörek denilen kandil simidiyle parasının üstünü alıp ayrıldı. Aksaray'ın aşağı tarafındaki

şekerci dükkânının önü de simitçi fırınları gibi kalabalıktı. Refet doğru yürüdü. Kendi kendine "Yeldirme ile namaz bezine para yetişmeyecekmiş! Ne olursa olsun! Dişimi sıkar, biraz fazlaca dikiş dikerim. Şimdi o çocuğun babası hayatta olsaydı ona şeker götürecekti. Hayattayken öbür kandilde elbet götürmüştür. Bu defa mahzun olacak. Ama çocuk bunu nereden bilecekmiş. Anası bilmez mi? O zavallı kadının hatırına gelmez mi? Çocuk hiç olmazsa sevinmesini de bilmez mi? O çocuğu sevindirmek, mahzun olan zavallı dulcağızın gönlünü hoş etmek değil midir?" diyordu. Şekerciye, "Yüzer dirhem elvan şeker[1] ayrı ayrı iki kâğıda," dedi.

Refet simit destesinin ipini parmağına takarak, şeker kâğıtlarını da eline alarak Yüksekkaldırım'ın yolunu tuttu. Elindeki bu deste ve paketler kendisine ağır gelmediği gibi, Refet bunda büyük bir lezzet buluyordu. Bir mertlik ve memnuniyet hissiyle yürüyordu. Mahallelerine ulaşıp da evinin kapısına vardığında Refet ömründe daha böyle sevinçle kapılarını çaldığını bilmiyordu. İmtihanını verdiği günler de gayet güler yüzlü ve sevinçli bir surette eve gelirse de o masum bir sevinç olduğu halde bu yiğitçe bir gururdu. İçeriye girdiğinde Binnaz'ı da işinden dönmüş buldu. Refet doğruca yukarıya çıktı.

Şeker kâğıdının biriyle simidin ikisini Binnaz'a uzattıktan sonra üç simit ile diğer şeker kâğıdını alıp Nezaket Hanım'ın odasına girdi. Çocuk ne kadar sevindi! Nezaket ne kadar mutlu oldu! Nezaket'in küçük çocuğu henüz simit yiyecek yaşta değildi. Simidin birini kendi aldı. Birini büyük çocuğun eline, diğerini de Mehtap'a verdi. Şekerden de biraz Mehtap'a verdikten sonra kâğıdıyla çocuğun eline verdi. Nezaket hem ağlıyordu hem de bir şeyler söyleniyordu. Nezaket'in sakin vaktindeki sözleri güç anlaşıldığından o üzüntüyle neler dediğini, onun sözlerini alışkanlıkla veya ipucuyla anlamaya alışmış olan Refet bile anlayamıyordu. Ancak hali tavrı memnun olduğunu ve dua ettiğini anlatıyordu.

---

1 Renk renk boyalı şeker.

Refet kendi odalarına girdiğinde annesinin simit ile şekeri önüne koymuş, gözlerinden yaşlar akmakta ve dudaklarından gülücükler saçılmakta olduğunu gördü. Binnaz mutluluk ve övünç yaşları döküyordu. Refet'i görünce kollarını açarak, "Kızım, yavrum, evimin erkeği!" dedi. Refet de annesine doğru yürüdü. Ancak her zaman olduğu gibi bu kez de kendisini annesinin kolları arasına atmadı. O da kollarını açtı. Binnaz'ı kolları arasına alarak yüzünden öpüyordu. Ondan sonra iki elini alıp öpmeye başladı.

Biraz sonra Refet soyunup abdest aldı. Seccadeden çıkardığı namaz beziyle başını örttükten sonra saygıyla oturup Mushaf-ı Şerifini[1] açtı. Kuran-ı Kerim tilavetine başladı.

2

Refet, rüştiyenin son sınıfında arzu ettiği gibi birinciliği kazanarak Darülmuallimat'a geçti. Öğretmenlik diploması almaya artık dört yıl kalmıştı. Refet öğretmenlik diploması alıp bir maaş elde edeceği ve annesini çalıştırmayıp besleyeceği zamanları düşündükçe o tahayyül ve tasavvurun lezzetiyle kendinden geçer gibi hissediyordu. Refet artık on dokuz yaşındaydı. Onun hayalleri o yaştaki diğer genç kızların hayallerine benzemiyordu. Kazanacak, evini idare edecek, annesini rahat ettirecek, birçok çocuk okutup vatan çocuklarının öğretim ve terbiyesinde bulunacak, o çocukların hepsi buna hürmet edecek, "Hocamız" diye sevecekler! İşte Refet'in hayalleri hep bundan ibaretti. Bazen hayallerini daha ileri götürür; bir ev parası biriktirmek, başlarına bir mekân edinmek ve daha sonraları da eline para geçtikçe o eve şunu almak, bunu almak, güzel güzel döşemek derecelerine kadar da varırdı. Hatta bu kadarla da kalmayıp evin bahçesi olacağından orada çimenler, çiçekler yetiştirmek, bahar ve yaz akşamları okuldan geldikten sonra orada anasıyla karşı

1 Kuran-ı Kerim.

karşıya birer kahve içmek ve hem aşçılık hem de hizmetçilik edecek olan kadının kurduğu sofrada pişirdiği yemeği yine o bahçeye bakan odada yemek!.. İşte onun ümit ve hayalleri buralara kadar da varıyordu.

Refet'in ciddi tavrı, çalışkanlığı, üstün yetenek ve zekâsı, özellikle yaratılıştan gelen kendine has edep ve terbiyesi onu Darülmuallimat'ta da sevdirdi.

Rüştiyede çocukların çoğu Refet'ten küçük yaştaydı. Zira diğer çocuklara oranla Refet öğrenim işinde geç kalmış sayılabilirdi. Çoğu çocuk ondan daha küçük yaştayken mektebe verilir. Fakat Refet'in çektiği sıkıntılar ve geçirdiği hastalıklar okula geç verilmesine sebep olmuştu. Daha doğrusu Mürüvvet Hanım'ın aklına gelmese Binnaz onu okula vermeyi de o vakitler beceremeyecekti. Zira o zaman zavallı kadın İstanbul'un acemisi olup bir şey bilmezdi. Kızının mahalle mektebinde okuduktan sonra tekrar bir de rüştiyeye verilmesi lüzumunu nereden aklına getirecek? Sonraları böyle şeyleri öğrendi ama Refet'in sayesinde öğrendi. Darülmuallimat'ta ise Refet epeyce büyük ve yaşıtı arkadaşlar buldu. Darülmuallimat'ta okuma yazma bildikleri halde öğretmenlik diploması almak amacıyla son sınıfların derslerini öğrenmek üzere imtihanla girmiş olan yaşlı başlı kadınlar bile gördü. Refet bu büyük arkadaşlardan pek hoşlandı. Çünkü kendisi küçük yaştayken bile büyüklüğe özenirdi.

Geniş bir fikre, kuvvetli bir zekâya sahip olan Refet bu okulun haline baktıkça neler düşünüyordu, neler görüyordu. Refet dersi yalnız hocalardan almakla kalmıyordu. Sabahleyin okulun içi de onun için bir ibret dersi, öğleyin yemekhane de ona bir hikmet kitabesiydi. Her bakış insana her şeydeki hikmet ve ibreti göstermez. Ancak Refet gibi dünyayı bir evren kitabı olarak görenler, her şeye dikkatlice ve ibretle bakanlar o kitabın sayfalarında neler görürler, ondan neler öğrenirler! Ah, o okulda Refet incelikli bakışlarıyla neler görüyor, neler araştırıyor, neler öğreniyor, ne hikmetler buluyordu. Okul kızları çoğunlukla ilk derse yetişmek üzere hemen birbirleri sıra geldiklerinden Refet kendi lastiklerini

çıkarıncaya kadar birkaç kız daha ayakkabılarını çıkarmakla meşgul bulunuyordu.

Ah!.. Bunların içinde ne kadar çorapsız ayaklar potinlerden zorla çıkıyordu! Ne kadar süslü kunduralar da bir kenara diziliyordu. Zengin ve fakirin eşit bir şekilde yer aldıkları bu okul sıralarında ne kadar süslü ve kürklü hanım kızların üst taraflarında ne kadar çorapsız ve hırkasız fakirler bulunuyordu. Evet! Çoğunlukla o fakirler, sınıflarının üstün öğrencilerinden oluyordu. Çünkü onlar öğretmen olmak, ekmeklerini kazanmak azim ve gayretiyle çalışıyorlar. Berikiler ise bilgi öğrenmiş ve bu süsle de süslenmiş olmak üzere okula verilmişlerdi. Bunların çoğu ebeveyninden aferin almak için çalışıyorlardı. İçlerinde ancak bilgi edinmenin kıymetini bilenler ve ilimle süslenme hevesinde olanlar biraz fazlaca çalışıyorlardı. Ebeveynin zoruyla çalışanlara hocaların da sürekli teşvik ve baskısı gerekiyordu. Lakin geçim parasını sağlamak amacıyla çalışanlara öyle şeyler gerekmiyordu. Onlar çalışıyorlardı. Çalışıyorlardı...

Yemekhanede kiminin uşağının getirip okul hizmetçisine teslim ettiği sefertası açılıp sahanlar dizilmiş, kiminin alafranga sepetinin kapağı açılıp hazır edilmiş; havlusu, çatal bıçağı ve devrilmeyecek, dökülmeyecek şekilde yerleştirilmiş maden sahanlar çıkarılıp sıra üzerine konulmuş. Onların ara yerlerinde de kiminin beyaz ve temiz bir astara veya yazma çevreye[1] bağlı çıkınları konulmuş, kiminin ise, ah!.. Kiminin ise sandalyesinin önü bomboş kalmış! Ya onlar aç mı kalıyorlar? Yok! Yok! Zengin kızlar o rahle[2] üzerinde önleri boş olan sandalye sahiplerini yerlerine çağırıyorlar, kendilerinin yiyeceklerinden onlara da paylaştırıyorlar. Onların birisi birkaç kızın karnını doyuruyor. Hatta bir elma veya bir portakal, velhasıl mevsimine göre sepetinden çıkan yemişi

1 Kadın ve erkek giyiminde, ev döşemesinde süs olarak kullanılan, eskiden çeyiz eşyası arasında bulunması şart sayılan, renkli nakışlarla, sırma, altın veya gümüşle işlenmiş dört köşe örtü.

2 Kitap okumak veya yazı yazmak üzere önüne oturulan, açılır kapanır alçak tahta masa.

de yanında ve yakın olanlarla paylaşıyor. Okula sabahleyin yiyeceğini getiremeyenler içinde akşama yiyecek sağlamaktan aciz olanlar da var ki onların o gündüz iyice karnını doyurmalarının akşama da bir dereceye kadar faydası oluyor.

Refet çoğunlukla biraz peynir ekmek veya kuru zeytin ekmek olan çıkınını bir gazeteye sarıp paket biçimine koyarak getirirdi. Binnaz ne yapıp yapar kızının okula götüreceği yiyeceği sağlardı. Ancak yine nadiren olsun Refet'in de yiyecek götüremediği gün olurdu. O gün ise inatçı mı diyelim, hırçın mı diyelim, işte artık kim ne isterse desin; bu kız o gün ya midesinin rahatsızlığı veya canı yiyecek istemediği için yiyemeyeceğinden söz ederek, akşama kadar aç kalır da kimsenin yiyeceğine minnet etmezdi. Gözetmenlerden gözü açık biri bunun bu halini sezip çocuklar yemek salonundan dağıldıktan sonra zengin kızlardan artan yemekleri kendileri yiyecekleri vakit Refet'i çağırıp "Refet Hanım, belki bizimle biraz iştahın gelir. Canın istemiyor ama aç durmak insanı fena eder, kızım gel bakalım biraz şundan için alır mı?" diye bazen Refet'e bir şeyler yedirebilirse de o halini katiyen sezdirmemek isteyen Refet'i her zaman öylece doyurabilmek gözetmen için mümkün olamazdı.

Refet, merhametine ve yardımına karşı koyamayacağı, iyiliğini reddedemeyeceği bir arkadaşa tesadüf etti. Yani sınıfından Şahap Hanım adında, seçkin bir aile çocuğunun dikkatini çekmişti. Refet kendilerini eğlendirmek, güldürmek, keyiflerine hizmet etmekle kendini beğendireceği küçükhanımlara yaklaşmıyordu. Vakarını korumayı kendisi için elzem biliyordu. Alçakgönüllülük göstermeyi bir suç ve kabahat sayıyordu. Kendisi gibi fakir arkadaşları ona bu konuda öğüt vermek istediler. Yoksulluk ile bu kibarlığın sökmeyeceğini söylediler. Refet'e bu sözler hakaret gibi geldiğinden cevap vermedi, fikrinden de dönmedi. Bu Şahap Hanım ise "Refet Hanım, hakikaten sizinle sohbet etmekten faydalanıyorum kardeşim! Buyursanıza. Burada oturalım, birlikte derslerimizi yapalım!" sözleriyle onu yanına davet eder ve sofra zamanı da "Arkadaşsız hiç yemek yiyemiyo-

rum. İnsanın yalnızken iştahı kapanıyor. Lütfeder de bana arkadaşlık eder misiniz? Ne olur kardeşim, iyilik etmiş olursunuz. Sizin de yiyeceğiniz olduğunu bilmiyor muyuz? Fakat birlikte daha tatlı olur," sözleriyle Refet'i sofrada daimi yoldaş etmeyi başardı. Ve hatta artık hep birlikte yediklerinden Refet'in boşuna zahmet çekip yiyecek getirmemesi için de ısrar etti. Şahap ettiği iyiliklerden dolayı Refet'i asla minnettar görmek istemiyor, aksine kendisini onun yoldaşlığından dolayı minnettar gösteriyordu. Şahap, Refet'e bir şey hediye etmek için önce onun elinde yapmakta olduğu bir dantela veya fistoyu beğendiğinden söz ederek, hediye olarak kabul ediyor da sonra kendisi değerce onunla kıyaslanamayacak bir şey veriyordu. Böyle böyle Şahap gayet kibar bir tavır ve davranışla Refet'i iyiliklerine alıştırmıştı. Ancak Refet'in vakarına dokunmak korkusuyla yardımlarında pek ileriye varamıyordu.

Fakir kızlar içinde de Refet'in yakınlık duyduğu bir kız vardı. Bu kızın ismi Şule idi. Ağırbaşlı, halini kimseye söylemez, yiyecek çıkınını nadiren getirebilir bir haldeydi. O da Refet gibi yetimdi. Onun da annesi çalışıyordu. Refet kendisiyle benzer gördüğü bu kızcağızı hem seviyor hem de ona acıyordu. Refet, Şahap'la yemek yediğinden kendi yiyecek çıkınını getirdiğinde Şule'ye veriyordu. Böylece hem Şahap'la yemek yemek, yiyeceği olmadığından değilmiş gibi göründüğünden hem de Şule'ye yardım edebildiğinden dolayı hoşnut oluyordu. Fakat Şule öyle Refet derecesinde bir inada sahip olmadığından kendisi yiyecek getiremediği ve Refet'in çıkını da olmadığı vakitler arkada gözetmenlerle beraber zengin kızların artıklarıyla karnını doyururdu. Refet halini, derdini söylemeyi alışkanlık edinmemişti. Ama kendi haline benzeyen Şule kendisine derdini döktüğü zaman onu dinlemeyi isterdi. Şule herkese halini söylemezse de Refet gibi hiç kimseye söylemez değildi. Ağzı sıkılık ve ağırbaşlılığına emin olduğu Refet'ten sır çıkmayacağını bildiği için ona halini söylerdi. Yoksa Şule de maddi sıkıntısından bahsederek insanlara kendini acındırmak ve o sayede yardım dilen-

mek isteyenlerden değildi. Refet'i kendisi gibi yetim olduğu ve sözden anlar, verilecek cevabı bilir, kısacası onun halini tanıyabilir bir kimse gördüğü için ona kalbinin sırrını açardı. O söyledikçe Refet'in çektiği derinden ahlar, onun yüreğini de Şule'ye anlatırdı. Fakat söylediğimiz gibi Refet halini söylemeyi alışkanlık edinmemişti.

Refet o senenin imtihanı için büyük bir gergef[1] germiş, bir yorgan işliyordu. Gergef Şahap'ın eski gergefi, kumaş ile ipekler de yine Şahap'ın lades oyununda bile bile Refet'e aldanıp o bahaneyle aldığı şeylerdi. Yattıkları oda pek büyük değildi. Gergef gerilince zaten tüm eşyaları o oda içinde bulunduğu için odada rahat yatılacak yer kalmadığından Refet ile Binnaz sofada yatıyorlardı. Refet yorganın tozlanmasından ve ayakaltında kalmasından korktuğu için onu sofada bırakmaktansa hava henüz sıcak olduğundan kendilerinin sofada yatmasını uygun görmüştü. Bir gece Binnaz ile Refet uykuya dalmış oldukları sırada Nezaket Hanım'ın "Aman hırsız var!" feryadıyla uyandıklarında neye uğradıklarını bilmiyorlardı. Sofada ışık yoktu. Nezaket Hanım hızla oda kapısını açıp sofaya çıkarak birçok isim sayıp "Tutun! Hırsız var!" diye bağırıyordu.

Nezaket Hanım'ın kapıyı açıp çıkması ve sofada bağırması üzerine Refet ile Binnaz'a da cesaret gelerek yataklarından kalktılar. Refet tir tir titriyor ve Nezaket Hanım'ın evlerinde olmayan birtakım erkek isimlerini sayıp bağırmasının hırsızı korkutmak için olduğunu kavrayarak işin tehlikesini anlıyordu. Ne yapacağını şaşırdı. Şimdiye kadar başlarına böyle şey gelmemişti. Uykudan da öyle bir helecanla uyandığından fena halde korkmuştu. Işık yoksa da Nezaket'in kendi yanlarında bağırdığını sesinin gelişinden anlayıp kollarını açarak yanında hissettiği vücuda "Hanım teyzeciğim!" diye sarıldı. Refet ona ne kadar sarılıyorsa o ondan o kadar kaçmak istiyordu. Refet ise bu hali Nezaket'in o anda yalnız kendini düşünmesi-

1 Üzerine nakış işlenecek kumaşı sıkıştırıp germeye yarayan, tahtadan dört köşe ayaklı çerçeve.

ne verip "Teyzeciğim! Teyzeciğim! Beni bırakma!" diye daha çok ona sarılmak ve başını güya Nezaket'in göğsüne gizlemek istediğinde yüzü gözü sert ve tüylü bir şeye değince Refet kollarını bırakıp kendini geriye attı. O anda merdivenden aşağı hızla biri indi. O zamana kadar Binnaz kibriti çakıp mumu yakmıştı. Merdivenden inenin ne olduğu görülünce Refet az kalsın bayılıyordu. Zira hırsız korkusundan Nezaket'in kucağına sığınmak istediği halde meğer hırsıza sarılmış! Hırsız bu çığlık üzerine kaçtığı gibi konu komşu da toplandıysa da hırsızın ayak izlerinden başka bir şey bulamadılar.

Bu fakirlerde çalacak eşya uman hırsızların aklına şaşılır ya!

Artık o geceden sonra bu zavallı kadınlara uyku haram oldu. Refet hırsıza sarıldığını düşündükçe sinirlerine fenalık geliyor, Binnaz birkaç defa etrafına bakınmadan oda kapısından çıkamıyor, Nezaket Hanım ise "Kocam sağ olsaydı bu felaket bize gelmezdi ya!" diyerek gözyaşları döküyor, her gece birlikte sabaha kadar oturuyorlardı.

O sırada Nezaket Hanım'ın köyden iki üç gün oturmak üzere erkek kardeşi geldi. Nezaket'i o halde görünce hem biraz hava değişikliği olması için hem de öyle korkuyla bir hastalığa uğramaktansa bir süre kendi yanlarında oturmak üzere onu götürmek istedi. Nezaket o kadar ürkmüştü ki biraderinin sözünü uygun görüp hazırlanmaya başladı. Binnaz ile Refet iki seneyi Nezaket Hanım'la oldukça rahat geçirmiş oldukları halde yine yer bulmayı düşünmeye başladılar. Her ne kadar Nezaket kendi evinde oturmalarını teklif etmişse de öyle ücra mahalde, büyük bahçeli bir evde yalnız oturmaktan onlar da korktukları için kalamadılar. Lakin bu defa yine alışkın oldukları o mahalleden çıkmak istemeyip bir mecidiye kirayla komşularından birinin evinde bir oda tuttular, ev sahipleriyle beraber oturmaya karar verdiler. Nezaket köye gitti. Binnaz'la Refet de tuttukları odaya taşındılar.

Bu ana ile kıza yine birçok masraf kapısı açıldı. Nezaket'in yanında oduna kömüre para vermiyorlar, yiyecek içecek için de biraz fayda görüyorlardı. Zira Nezaket çocuklarla meşgul olduğundan çoğunlukla yemeğini Binnaz'a pişirtir

ve onları da yemeğe davet ederdi. Nezaket'in yanında aç ve kömürsüz kalmak korkusu yoktu.

Refet okulda birkaç gün Şule'yi göremeyince merak etti. Sordu. Annesi rahatsız olduğundan gelemeyeceğini haber verdiğini söylediler. Sonra bir gün onu okulda buldu. Şule başını rahlenin üzerine eğmiş dersine bakıyordu. Refet ona doğru gitti. Şule başını kaldırdı. Bir de Refet ne görsün? Şule birkaç gün içinde erimiş, sararmış, fena halde bozulmuştu. Refet heyecanla:

— Bu ne hal kardeşim? dedi.

Şule ümitsizce:

— Yetimdim, öksüz de oldum. Hem yetim hem de öksüz! dedi.

Güzel kızcağızın güzel yanaklarından aşağı elmas taneler yuvarlanıyordu. Refet arkadaşının yanına oturdu. Şule'nin dağınık saçlarını okşayarak düzeltmeye, yüzünden öpmeye başladı. Şule durmaksızın ağlıyordu. Refet onu nasıl teselli edeceğini şaşırmıştı. Nihayet o da onunla beraber ağlamaya başladı. Bir süre bu şekilde geçtikten sonra Şule:

— Derdime mi yanayım, halimi mi düşüneyim!

Refet:

— Ne gibi?

— Diploma almaya malum ya iki senemiz daha var. Ben şimdi ne yapacağım? Bu kadar emek ziyan mı olsun? Mümkün değil ben diplomamdan vazgeçmem! Ben ne yiyip içeceğim? Nerede düşüp kalkacağım? Bilirsin ya beni de annem geçindiriyordu. Memleketten geldiğimizde beraber altmış lira kadar paramız vardı. Bir yandan onları yedik, bir yandan da annem biraz iş işler, dikiş dikerdi. Pek sıkıldığımız vakitler dayıma yazardık. O bize biraz yardımda bulunurdu.

— Şimdi de sen çalışırsın kardeşim!

— Düşünerek mi söylüyorsun Refet! Ben haydi geceleri biraz nakış ve dikiş yapabileyim. Onunla hem ev kirası hem yiyecek hem de giyecek sağlanabilir mi? Özellikle ben bir başıma nerede barınabilirim? Burada ne hısımım var ne de akrabam!

Refet, Şule'nin ellerinden tutup:

— İki kişinin barındığı odaya üç kişi de sığar Şule! Eğer gücümüz olsa yiyeceğini giyeceğini de düşünme derdim. Fakat elimden gelen sana bir mekân ikram edebilmek.

— Doğru mu söylüyorsun Refet?

— Doğru olmayacak bunda ne var?

— Size sıkıntı vermez miyim?

— Odamız ufak değil. Üç kişi de barınabilir dedim ya kardeşim! Niçin sıkıntı vereceksin.

— Teşekkürler ederim! Geceleri hep beraber çalışırız. Evet, bilirim sen halini söylemezsin ama siz de güç geçiniyorsunuz. Ben de yiyeceğimi sağlayacak kadar olsun çalışabilirim.

O akşam çıkışta Refet, Şule'ye yaklaşıp:

— Haydi gidelim! dedi.

Şule:

— Bu akşamdan mı?

— Neden olmasın?

— Ufak tefek eşyam oturduğumuz evde.

— Ne zararı var? Giderken uğrar, ev sahibine akşam bize gideceğini haber veririz. Güvenilir insanlar değil midir?

— Güvenilirdirler.

— O halde haydi, böyle üzgün zamanında yalnız başına bir odada kalıp düşünmeni ve kederlenmeni istemem! Bizimle belki biraz oyalanırsın.

— Evet, hakkın var. Zira dün geceyi nasıl geçirdim bilsen!

Refet arkadaşıyla beraber odasına gitti. Binnaz hemen davranıp bir çorba pişirdi. Şule biraz dinlendikten sonra dayısına da bir mektup yazıp yardımını rica edeceğini bildirdi. Her ne kadar dayısı pek zengin bir adam değilse de merhametli ve cömert olduğundan ondan biraz ümidi olduğunu söyledi. Yemekten sonra Refet'le fikir alışverişinde bulunarak İstanbul'a bağlı bir yerde bir tekke şeyhi olan dayısına mektup yazdılar. Bunda Şule öğrenim ve öğretime olan arzu ve hevesinden, gelecek güvencesi için bir öğretmenlik diplo-

ması almak konusundaki azim ve kararlılığından bahsetti. Hiçbir taraftan destek olmasa da kendisi çalışıp mektebe devam edeceğini öyle dokunaklı bir biçimde yazdı ki okurken Refet'le beraber kendisi de ağladı. Kendisinin okul arkadaşı Refet ve annesiyle beraber kalacağını ve Binnaz'ın zaten vefat eden annesinin de dostlarından olduğunu ve onların nasıl kimseler olduğunu mahallelerinden incelemenin de kolay olduğunu bildirdi. İki gün sonra mektubun cevabı gelebilirdi.

Şule'nin dayısı okumuş yazmış hem de iyice okumuş, ilim âşığı bir kimseydi. Memleketteyken Şule'nin okumasıyla ilgilenmiş, iptidai derslerini ve rüştiyede okuyacaklarını kendisi okutmuştu. Böylece Şule İstanbul'a geldiğinde imtihan vererek doğrudan doğruya Darülmuallimat'a girmişti. İşte Şule'nin dayısı onun hem de hocasıydı. Tam üç gün sonra Şule istediği yanıtı aldı:

Sevgili kızım! Mektubunun verdiği kederli haber hakkında sana uzun söz söylemek istemem. Zira bize borç olan seni oyalamak, seni teselli etmektir, derdini kurcalamak değil! Halbuki ben de kendimi bundan dolayı bir o kadar teselliye muhtaç buluyorum. Çünkü senin için kıymetli ve aziz olan o kaybettiğimiz kişinin benim için de ne kadar kıymetli olduğunu sen de bilirsin yavrum. Öyleyse şimdi gelelim senin işine:

Bana ilim ve irfana olan aşkından bahsediyorsun. Kızcağızım! İslamiyet'te ilmi talep edenlerden esirgeyenlerin ağızlarına ateşten gem vurulacağını Peygamber Efendimiz söylemiştir. Ya ilim öğrenme arzusunda bulunanları benim bundan men etmeye nasıl ağzım varabilir? Hazreti Resul beşikten mezara kadar ilim öğrenmeyi emrediyor. Ben ki onun ümmetiyim, nasıl onun aksini sana nasihat edebilirim? Annen seni öğretmen etmek hevesine düşerek İstanbul'a okula götürdüğü zaman benden izin istedi. O zaman ondan esirgeyemediğim izni, senden bugün nasıl esirgerim! Özellikle bunda senin üç senelik de emeğin var. Mesele şimdi senin geçinmen için yeterli bir maaş sağlamaya kalıyor. Rahat yaşamak için ayda beş yüz kuruşa muhtaç olduğunu hesap ettim. Evet, yavrum, ben senin rahat geçinebilmen için ayda beş yüz

kuruş tedarikini çok düşündüm. Ancak mümkün değil! Her ne kadar bütçemden, kendi harçlığımdan kessem de bunu başaramayacağımı gördüm. Aylık olarak sana üç lira[1] gönderebileceğim. İnan ki kızım en büyük bir gayretle yapabildiğim bu kadardır. Ben bütün gün evlatlarıma "Adam olunuz, okuyunuz, çalışınız, meydana çıkınız, eliniz ekmek tutsun," diye nasihat veriyorum. Yine evlatlarımdan biri olan sen "Çalışacağım, okuyacağım, adam olup meydana çıkacağım," dersen ben sana ne diyebilirim kızım!

Yanında kalacağın ana kızın halini geçen sene sizin tarafınızdan gelen birine sordum. Tam senin dediğin gibiymiş. Zaten benim kızım hiç yalan söyler mi? Baki gözlerinden öperim yavrum. Artık sana "Gayret kızım!" demeye de gerek yoktur, değil mi kızım!

Dayın

Şule bu mektubu aldığında sevincinden çıldıracak gibi oldu. Refet hem arkadaşı için sevindi hem bu işten dolayı şaşırdı. Akrabadan böyle iyilikler görülmesine şaşırıyordu. Kendisinin İstanbul'da o kadar zengin akrabaları olduğu ve memleketlerindeki erkek kardeşlerinin hali vakti yerinde bulunduğu halde hiç kendilerine bu şekilde yardımda bulunanlar olmuyordu. Bundan başka erkek kardeşleri onun babasından kalma malının gelirini yiyip ona göndermiyorlardı.

Şule eşyalarının fazlasını satıp gerekli olanları da Refet'in odasına taşıdı. Şule çalışmaya muhtaç olmuyordu. Üç lirayla hem yiyeceğini hem giyeceğini tedarik ediyordu. İmtihanlık elişi masrafı için de parası kalıyordu. Oda kirasını Refet'le ortak veriyordu. Refet kabul etmek istemediyse de Şule de kabul etmedi. Kendi yiyeceği kadar şeyin parasını da veriyordu. Ondan fazlasını da Refet ondan kabul etmiyordu.

İki bütçenin birleşmesi her iki taraf için faydalı oldu. Bir odada yatıp kalktıkları için yakacak ve ısınacak şeylerin masrafı yarı yarıya oluyordu. Önceleri bir mangal veya bir lamba ve kandil parası veren ana ile kız şimdi onun yarı parasını

---

1 300 kuruş.

verdikleri gibi Şule de yalnız olsa hep kendisi vermesi gerektiği halde yarı parasıyla kurtuluyordu. Böylece sıcak yemeği de sıkça yiyorlardı. Binnaz'ın vakti olursa pişiriyordu. O bütün günü işte geçirdiği için iki arkadaş okul dönüşlerinde biraz sebze veya bazen de biraz et ayıklayıp, temizleyip, soğanını kavurarak tencerelerini ocağa koyduktan sonra ara sıra bakarak pişince indiriyorlar, o kaynayıncaya kadar da sohbet ederek yorgunluklarını alıyorlardı. Çoğunlukla akıllarından çıkmadan önce hemen derse oturup dersi iyice belledikten sonra yiyeceklerini düşünüyorlar, bazı defa da "Adam, bu akşam da sıcak yemek olmayıversin!" diyorlar, bazen de Binnaz'ın bir gün önce pişirdiği yemeği hazır buluyorlardı.

Şule'ye dayısı memleketteyken külliyat-ı hamseden[1] bahseden *İsaguci*'yi[2] okutmuştu. Şule dayısından öğrendiklerini Refet'e öğrettiği gibi, sandığında bulunan *İsaguci* kitabını da çıkarıp Refet'e ders vermeye başladı. Şule okuduğunu pek iyi öğrenir ve unutmaz bir kız olduğundan bildiği kadarını Refet'e öğretti. Şule bellediğini iyi beller ve iyi belletir, ancak öğrendiğiyle kalırdı. Refet ise öğrendiği bir şeyden çok şeyler çıkarır, fikri pek ilerilere varır bir kızdı. Refet böyle arkadaşla geçen şu günlerini o zamana kadar geçirdiği günlerin en bahtiyarlarından buluyordu. Fakat bakınız nasıl bir şey bu bahtiyarlığı bozdu.

Binnaz soğuk ve yağmurlu bir günde mutfakları bahçede olan bir evde çamaşır yıkamış ve akşama kadar devam eden bu çamaşırda fena halde soğuk almış olduğundan o gece yatağa girdikten sonra ertesi gün kalkamadı. İki arkadaş odalarına döndüklerinde Binnaz'ı yatakta buldular. Binnaz zaten hizmet ederken kendine dikkat etmemeye alışmışsa da her nasılsa, vücudunun artık çok çalışmaktan yıprandığından mıdır nedir, o zaman soğuk almıştı. Ertesi sabah

1 Mantık biliminde beş tümel.

2 Furfûriyûs (Porphyrios) tarafından Aristo'nun Kategoriler'ine giriş olarak yazılan eser; İslam dünyasında aynı yolda yazılmış eserlerin ortak adı. Medreselerde ve üniversitelerde en çok okutulan Esirüddin Mufaddal İbn Ömer el-Ebherî'nin *İsaguci* adlı, mantığa giriş kitabıdır.

da kalkmak şöyle dursun, kendini de kaybedip daldı. Refet, hatta Şule ne yapacaklarını şaşırdılar. Hemen yanlarında bulunan paradan verip mahallelerine yakın sayılan bir eczaneden doktor çağırdılar. Doktor hastayı muayeneden sonra, "Zatürredir, iyi bakmalısınız. Her gün doktor ister. İlaçlarını da vaktinde ve saatinde vermelisiniz!" demesin mi?

Refet yoklamada hazır bulunması için Şule'yi kendinden önce okula gönderdi. Kendisi nasıl olsa birkaç gün için izin alacak ve özrünü bildirecekti. Ancak kendi annesinin hastalığı Şule için geçerli neden sayılmayacağından Şule'yi önden göndermişti. Refet o günkü ilaçları aldıktan ve ev sahibesini bir süre için hastanın yanına koyduktan sonra okula gitti. Refet okula vardığında onun o kadar geç geldiği görülmüş şeylerden olmadığı için nedenini sordular. Zira önemli bir neden olmadıkça Refet'in birinci dersi geçirdiği görülmemişti. Refet annesinin hastalığını anlattı. Şahap, Refet'in yanına geldi. Refet Şahap'ı çok sever ve çok takdir ederse de ona halinin ihtiyaç tarafını açmazdı. Şule için ise bu hal gizli olamıyordu. Zira beraber yaşadıklarından doğal olarak her hallerinden haberdar oluyordu. Lakin Şule, Şahap'ın Refet'e olan yakınlığını bildiğinden Refet gelmeden önce hekim ve ilacın gereklilik derecesini, hatta hastaya verilecek süt ve et suyunun lüzumunu ve bunları yokluktan sağlayamadıklarını gizlice anlatmış ve Refet'in duymaması için de ricada bulunmuştu. Ancak ricaya da gerek yoktu. Zira Şahap, Refet'in şeref ve haysiyetine dokunmaktan pek çok sakınırdı. Bundan dolayı Refet gibi sohbeti kıymetli, sözünden istifade olunur bir arkadaş kaybetmek korkusu vardı. Şahap anlamıştı ki Refet açlıktan ölmeyi haysiyetine dokundurmaya tercih edecek kişilerdendir. Şahap, Refet'in yanına geldiğinde hiçbir şey bilmezmiş gibi davrandı; Refet'in annesinin hastalığı için endişe ettiğini ve kendi doktorları pek usta olduğundan muayene ettirmek için iznini rica etti. Akşam paydosundan sonra Şahap evine gider gitmez derhal kendi doktorlarına Binnaz'ın adresini verdi. Ve oraya her gün gönderilmek üzere usta bir doktor tayinini

ve ilaçlar için de doktorun kendi eliyle yaptırmak bahanesiyle, bedava olarak, ev halkını minnet altında bırakmayacak bir biçimde götürülmesini tembih etti. Şahap'ın kendi özel doktorları her defa için iki lira verilen doktorlardandı. Onun her gün Refet'in oturduğu yer gibi uzak bir mahalleye gitmesi güç olduğundan vizitesi kırk elli kuruş kadar bir doktor göndermek uygun görülmüştü. Hatta Şahap bu işi kendi kendine de yapamadı. Evli olan ablası Cazibe Hanım'a meseleyi anlattı da onun da bu yardıma katılmasıyla bunu yapabildi.

Şahap büyük bir ıstırapla ablası Cazibe Hanımefendi'ye, Refet'in halini ve yardımın bu kadarının yetmeyeceğini, hastanın yiyeceğinden başka artık anası çalışamayacağından Refet'in geçim parasını da düşünmek gerekeceğini söyledi. Cazibe yirmi sekiz yaşında genç bir kadındı. Ancak yaşını başını almış kimseler gibi her şeyi düşünürdü. Şahap'tan Refet'in halini dinledikten sonra:

— Pekâlâ, biraz da para gönderelim! dedi.

Şahap:

— Lakin ne diyorsun ablacığım, hiç Refet'e öyle sadaka vermeye kalkışılır mı?

— Neden?

— Ben onun halinin bu derecesini Şule'nin vasıtasıyla öğrendim. O ne mağrur kızdır bilsen! Para versek mümkün değil almaz.

— Lakin akıllı diyorsun. Annesinin hayatı tehlikede olduğunda bunu yapamaz sanırım.

— Yapar ablacığım, yapar! Sen Refet'i bilmezsin!

— Ben zannetmiyorum. O vakit bu hoppalık ve çocukluk olur ki onu da biz kendisine anlatırız. Dünyada hayırlı işlerden biri de hasta hatırı sormaktır kardeşim! Yarın erkence birlikte Refet'in annesinin hatırını sormaya gideriz. Oradan ben seni okula bırakır, kendim de eve dönerim.

— Ah!.. Ablacığım sen oraya kadar gider misin?

— Arabayla olduktan sonra ne zararı var?

— Onun için demiyorum. Öyle harap ve eski eve...

— Hastalık bulaşıcı bir şey değilmiş! Doktor zatürre olduğunu söylüyor.

— Onun için demiyorum ablacığım! Öyle yoksulların evine...

— Sen fakirlerle aynı okulda bulunmuyor musun? Ben de onların bulunduğu eve girsem ne zararı var? Zaten yardım ve bağış öyle fakir evler içindir. Senin bu sözüne üzüldüm Şahap! Benim seni o okula vermekteki amacım yalnız hocalarının vereceği ders için değildir. Zira ben o dersi sana burada, evimizde de verdirebilirim. Nasıl ki sabahları ve akşamları, hatta geceleri ders alman için burada *institutrice*'in[1] bulunuyor, o okulda öğreneceğin dersler için de bir hoca gelebilir. Fakat ben istiyordum ki senin gibi zengin olarak yaşayan ve yoksulluk ile zaruretin ne olduğunu yalnız kâğıt üzerinde görüp anlatılırken işiten ve yalnız kibar âleminde yaşayıp o yaşayışın altında ne türlü yaşamlar bulunduğunu göremeyen bir kız, o okulda çeşitli tarzlarda yaşamları görerek dünya hallerini öğrensin! Zenginlerin, fakirlerin ne olduğunu görsün. Kibarların, adilerin halini fark etsin ve birbirinden ayırmayı bilsin! Kısacası dünya denilen şeyin yalnız bizim yaşadığımız zengin ve kibar çevrelerden ibaret olmadığını görerek dünyanın hallerini öğrensin.

Şahap üzüntülü:

— Fakat ben ne dedim ablacığım?..

— Öyle fakir evine gidebileceğime şaşırdın. Zenginlerin gösterişi ne kadar gözlerimizi kamaştırırsa fakirlerin üzücü ıstırapları da yüreğimizi acıtmalıdır. Biliyorum bu his sende de olduğu için Refet'e ve anasına acıdın, yardımda bulundun. Fakat oraya gidebilmek büyüklüğüne mi dokunuyor? Bugün zenginiz, sonradan yoksul olmayacağımıza dair bir teminatımız var mı? Mülklerden elde ettiğimiz gelir ve mülklerimize sahip olduğumuza dair elimizde birer senedimiz varsa da o mülklerin yanmayacağına, paralarımızın ve mücevherlerimizin çalınmayacağına, bu sağlam vücutlarımı-

---

1 (Fr.) Öğretmen.

zın hastalanmayacağına dair elimizde bir senedimiz var mı? Ne büyük servetler bir anda mahvoluyor, ne zenginler ne az sürede fakir kalıyorlar. Ya biz de fakir oluversek, ya biz de o halde hastalansak! O vakit bizim bulunduğumuz eve gelenleri ayıplayabilir miyiz?

— Aman abla! Böyle şeyleri niçin üzerimize konduruyorsun?

— Sözünden fena oluyorsun, fakat bunlar olmaz şeyler değildir. Zenginlik denilen şey sonradan da gelir ve gidebilir şeylerdendir. Aslında kibarlıkla zenginliği, fakirlikle adiliği fark edebilmeli. Kibarlık, servet gittikten sonra da kaldığı gibi bazı fakirlerde de yaratılıştan kibar bir mizaç ve tabiat bulunur. Nasıl ki bazı zenginlerde kibarlıktan eser olmaz.

— Sözünü kesmiş olmayayım abla! İşte bu zavallı Refet de bir zengin beyin kızıymış!

— İşte fakirlere dair söz söylerken kendini onların yerine koyarak konuşmalı! Sen onu o açıdan düşünmüş olsaydın deminki sözü söylemezdin.

Şahap önüne baktı. Ablasının haklı olduğunu görüyordu.

Ertesi sabah iki kız kardeş Refet'in kapısını çaldılar. İkisi de pek sade giyinmiş olduklarından elbiseleri ev sahiplerinin pek dikkatini çekecek derecede değildi, ancak kibar hal ve tavırları onlara karşı saygılı bir tavır alınmasına neden olmuştu. Refet'in odasını sordular. Refet, Şahap'la kız kardeşini görünce şaşırdı. Onları nereye oturtacağını bilemiyordu. Zira onlara layık bir sandalye ve minder bulamıyordu. Cazibe Refet'e, "Buraya yakın bir dostu görmek için geldik de sizin annenizin de hatırını sormak istedik. Rahatsız etmiş olmayalım!" deyince, Refet vereceği cevabı da şaşırdı. Zira bu iyiliklere karşı ne diyeceğini bilemiyordu. Cazibe doktordan memnun olup olmadığını ve ilaçlara vakit ve saatiyle devam edilip edilmediğini soruyordu. Refet dudakları titreyerek bu sözlere cevap veriyordu. Biraz oturduktan sonra Cazibe bir kâğıda sardığı on mecidiyeyi hastanın yastığı altına koyup Refet'e, "Hastaya gereken şeyleri alırsınız," dedi. Ve bu sözü öyle bir tavırla söyledi ki Refet reddetmek değil nasıl teşek-

kür edeceğini şaşırmıştı. Nihayet Cazibe Hanımefendi'ye öyle minnettar bir bakışla baktı ki bu bakış onun memnuniyet derecesini bildiriyordu. Titrek bir sesle, "Efendim, bu iyiliklerinize nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum," diyebildi.

Şule her gün aldığı dersleri akşam geldiğinde Refet'e anlatıp ona da öğretiyor, beraber okuyorlardı. Böylece Refet dersleri kaçırmıyordu. On beş gün sonra hasta iyileşti. Bir ay sonra da ayağa kalktı. Ancak Binnaz o kadar zayıf düşmüştü ki artık o günlerde onun tahta ve çamaşıra gitmesi mümkün değildi. Günler, aylar geçti, buna rağmen henüz Binnaz kendini pek iyi toparlayamamış, tahta ovacak, çamaşır sıkacak dermanı kalmamıştı. O evde oturuyor, yemek pişiriyor, biraz dikiş dikiyorsa da bu kadarcık iş onların ihtiyaçlarını karşılamaya yetmiyordu. Eskisi gibi çalışamamaktan maddi sıkıntı bunları sardı. Şule'nin üç lira maaşı ancak kendisini geçindirebiliyordu. Kış geldi. Refet o kış çırılçıplak bir haldeydi. Eğer Cazibe tarafından bir kadın hem Şule hem de Refet için birer kat elbise getirmemiş olsaydı halleri yamandı. Zira Şule de Binnaz'ın çalışamaması nedeniyle o aylarda maaşını ev masraflarına verip üstünü başını alamamıştı. İşte Binnaz ile Refet'i bu durum sıkıyordu. Şule'nin elindeki avucundaki parayı böyle ev masraflarına verip de kendisinin sıkıntı çekmesi bunları fena halde üzüyordu. Ana ile kız düşündükten sonra nihayet Binnaz kendisi için en kolay iş olarak aşçılığa gitmeye karar verdi. Artık hali olmadığından çamaşıra gidemeyecekti. O yüzden işi çok olmayan bir yere dört mecidiyeden fazlaya giremedi. Bu da hiç yoktan iyiydi, çünkü onlar için mutlaka çalışıp kazanmak lazımdı. Binnaz'ın aşçılığa gitmesi pek hüzünlü bir şey oldu. Ana ile kız o vakte kadar birbirlerinin yanından, hatta koynundan ayrılmamışlardı. Bir odada oturan, bir yatakta yatan bu iki vücudun bu şekilde ayrılması onlara pek güç geldi.

Refet, Binnaz'ın çalıştığı yolda çalışmanın sonucunun işte böyle vücudu yıpratacağını önceden düşünmüş olmasının isabet olduğunu gördü. Bu nedenle kendisinin bir öğretmenlik diplomasına sahip olmasının çok gerekli olduğu fik-

rine daha çok önem verdi. İşte bu yüzden, kalan bir buçuk senesi için son derece çaba gerektiğini görüyordu. Bu gayretti ki o kendilerine pek güç gelen ayrılığa boyun eğdirdi. Ama buna kolay alışamadılar. Binnaz gittiği yerde, Refet kaldığı odasında gözyaşlarıyla yastıklarını ıslatmadıkça uykuya dalamıyorlardı. Binnaz ayda bir gece, on beş günde bir cuma günü odalarına gelip kızıyla görüşüyordu.

Refet annesini üzmemek için bir şey diyemiyorsa da bu ayrılık kendisine pek güç geliyordu. Yüreği daima sızlıyor, daima kederli bulunuyordu. Ev sahipleri zaten Mürüvvet Hanım'ın zamanından beri kendilerinin bildikleri kimseler olduğundan Binnaz, Refet ile Şule'yi onlara emanet etmişti. Şule de Refet'e arkadaşlık ediyordu. Ancak mümkün değil bu ayrılıktan kalbinde bir yara açılmış gibi hissettiği acıyı Refet geçiştiremiyordu. Şimdiye kadar aç kaldıkları da oldu, ateşsiz ışıksız kaldıkları da oldu. Hiçbiri Refet'i bu kadar üzmemişti, hiçbiri ona bu kadar güç gelmemişti. Bu manevi acı, zavallı kızcağızı vücuttan düşürdü. Zaten zayıf olan Refet'i bir kat daha zayıflattı. Yüzünde damarları seçiliyordu.

İmtihan zamanı geldi. O zamanlarda bir sabah Binnaz'ın evinde olduğu gecenin sabahıydı, aşçılık ettiği yere gitmek üzere Refet ve Şule'yle beraber çıkmış, yolunun üzeri olduğu için onları okula bırakmıştı.

Şule ile Refet yukarı çıktıklarında oldukça zengin bir aileye mensup olan sonradan görme bir kız alaycı bir tavırla Refet'e, "Sizin geldiğinizi pencereden gördük. Yanınızdaki kimdi, hizmetçiniz mi?" deyince Refet hiç ses çıkarmayıp işitmemezliğe gelmek istedi. Ancak o kız kırıcı olmayı kesmeyip tekrar, "Size soruyorum Refet Hanım," deyince Refet, "Biz kimiz ki bizim hizmetçimiz olacak? Annem!" dedi. Yine o kız, "Aa! Ben eski püskü kıyafetle birini gördüm de ondan hizmetçiniz sandım," dedi. Refet bir cevap vermedi. Şule'nin de buna pek fazla canı sıkıldı, alaycı biçimde o kıza baktı. Bu bakışla "Asıl alay olunacak şey sizin şu terbiyesizliğinizdir," demek istediği anlaşılıyordu. Öbür tarafta bir kız da elinde kâğıt kalem bir şeyler yazıyordu. Bu kız şairlik ye-

teneğiyle okuldaki kızların şiire yatkınlığı olanları arasında kendini göstermiş bir öğrenciydi. Doğaçlama şiir söylemeye yeteneği ve edebiyata yatkınlığı vardı. Güzel yazardı. Bir şeyi iyi kaleme alabilirdi. Zekiydi, lakin bu güç ve zekâsını kötülüğe sarf ediyordu. Yazdığı şiirler hep hiciv[1] yolundaydı. Herkesin dedikodusunu yapmaktan zevk alıyor, kendinden başkalarının mutsuz olduğunu görmekten hoşlanıyordu. Birkaç kız pencereden bakarken Refet ve Şule'nin Binnaz'la geldiğini gördüklerinde içlerinden Refet'e hakaret ettiğini söylemiş olduğumuz kız, "Şu manzaraya söylenecek şiirin yok mu?" deyince Faize isminde olan o şair kız, kâğıt kalemi eline almış bir şeyler yazıyordu. Deminki sözden sonra o da kalemi elinden bırakıp, "Bakalım bu doğaçlamayı beğenir misiniz?" diye yazdığı beyitleri okumaya başladı. Bunda "Binnaz ile geldi o şuh..." diyerek başlayıp bunu "bin naz" anlamında kullanıyormuşçasına Refet'in anası Binnaz'la gelmesinden bahsediyor ve geldiğini haber verdiği ve "şuh" sözüyle niteliklerini saymaya başladığı kişiyi –ki Refet'ten başkası olmadığı belli oluyor– öyle tarif ediyor ki o tarifle şuh kelimesinin asla ilgisi kalmıyordu. O şuh o kadar nazik, o kadar ince ve hassas ki sıkı tutulmazsa hemen havaya uçacakmış; yürürken sallanması acaba nazdan mıymış, yoksa sıskalıktan ve halsizlikten mi... gibi sözler, okunan beyitlerin Refet'e söylenmiş bir hicviye olduğunu herkese belli ediyordu. Refet hiçbir şey söylemedi, sustu. Göğsü normalden hızlı kalkıp iniyor, alnı ve dudakları üzerinde hemen belirmiş olan ter taneleri aşağı doğru yuvarlanıyordu. Ağzını açıp bir söz söylemedi. Bir süre sonra mümeyyizler[2] geldi, imtihana başlandı. Kitabet[3] imtihanı oluyordu. Bunda her zaman en yüksek notu Faize alıyordu. Ancak sınıfın ikincisi Refet, üçüncüsü Faize olduğundan sırayla sınava giriyorlardı. Bi-

---

1 Bir kimse veya toplumun kusurlarını, hatalarını, gülünç taraflarını nazım ve nesir yoluyla ortaya koyma, kötüleyip taşlama, yerme.

2 Bir sınavda öğretmenle birlikte hazır bulunarak öğrencinin bilgisini ve seviyesini yoklayan kimse, ayırtman.

3 Bir şeyi düzgün ve kurallara uygun şekilde kaleme alma, kompozisyon.

rincinin kaleme aldığı kâğıt görüldükten sonra mümeyyiz efendiler Refet'e, "Sıra senin kızım! Bir şey kaleme al, kitabet seviyeni göreceğiz. Mesela okul ve öğrenim hakkındaki fikrini ve duygularını yaz," deyince, Refet "baş üstüne" anlamında bir temenna[1] ettikten sonra büyükçe bir tabaka kâğıdın üzerinde kalemini yürütmeye başladı. Kalem hızla gidiyor, satırlar çabuk çabuk birbiri altına diziliyordu. Kısa zamanda sayfa doldu. Refet öbür tarafını çevirip devam ediyordu. Mümeyyizler onun bu hızla devam etmesini çok görmediler, çünkü çok zaman geçmiyordu. Refet o sayfayı da sona doğru yaklaştırdıktan sonra kâğıdı mümeyyiz efendilere uzattı. Mümeyyizlerden her okuyan diğerinin yüzüne anlamlı bir biçimde bakıyor ve kâğıt elden ele geziyordu. Derken içlerinden biri, "Bu adeta bir hikmet dersi olmuş kızım! Sen bunu bir de yüksek sesle oku da hem senin okuma bilgini sınamış oluruz, hem de burada bulunan arkadaşların da şu güzel sözlerden faydalanmış olurlar," dedi. Refet kâğıdı eline alıp yüksek sesle okumaya başladı:

"İnsan konuşma becerisiyle diğer hayvanlardan ayrılmıştır. Konuşan hayvan diye adlandırılan insan, konuşma yeteneğini güzel kullanarak şerefli ve makbul olduğu gibi o konuşmayı kötü kullanan konuşan hayvanın da diğer hayvanlardan daha hakir ve daha çirkin olması gerekmez mi?

Tahsilsiz insan yontulmamış, işlenmemiş bir taşa benzer. Taşlar ise çeşit çeşittir. Çakıl da taştır, pırlanta da! Bir pırlanta taş, kumlar ve adi taşlar arasında bulunduğu halde yine pırlantadır. Ancak onun meydana çıkıp ışık vermesi, baş, göğüs, bilek, parmak gibi yerlerde yer edinmesi o adi taşlardan soyulup düzeltilmesine ve tıraş edilmesine bağlıdır; öğrenim işte o pırlantayı söylediğimiz hale getirmek üzere kullanılan alet edevata benzetilebilir. O alet edevat işlenmediği halde pırlanta yine pırlantaysa da kumlar, topraklar arasında, adi taşlar içinde gizli ve saklı kalır. Bir adi

---

1 Hürmet ve aşinalık göstermek veya teşekkür bildirmek için sağ eli dizden aşağıya indirip sonra yukarı doğru kaldırarak ağıza ve başa götürmek biçiminde verilen bir selam çeşidi.

taş da öğrenim denilen alet edevatla ne kadar işlense de yine adi taş kalıp, pırlanta olamaz. Fakat insan ki hayvanların en şereflisidir, madenler hakkında söylediğimiz söz, onun hakkında ancak bir misal olabilir.

Cenabıhak insanı kıyaslamak ve hayal etmek gibi şeylerle onurlandırmıştır. Zekâ ve gücünü iyi yola sarf edenlerle fena yola sarf edenlerden faziletliler ile iflah olmazlar takımı ayrılır. Okul bizi çalınmaz, kaybolmaz bir servet olan ilimle süsleyecek ve fazilet yolunu gösterecek bir edep evidir. Okulun terbiye edemediğini dünya ve zaman terbiye eder. Zamanın terbiyesine kalmaksa pek büyük bir felaket ve talihsizliktir. Burada gördüğümüz tahsilin kadrini bilmek ve bize verilen emeğin hakkını ödemek ancak bu yüce okula layık bir öğrenci olduğumuzu göstermekle olur. Okul bir ilim ve edep dünyası olduğundan o dünyanın insanları arasında ne haset bulunmalıdır ne rekabet; o dünyanın yüceliği gibi o âlemde bulunanların da hislerinin yüce olması gerekiyor. Tüm öğrencilerin talebi ilim değil midir? Mademki hepsinin talebi ve amacıdır o halde okul arkadaşları da bir kardeş gibi olmalıdır. Burada kardeşliği öğrenmeli ki ileride birçok vatan evladına annelik ve mürebbiyelik[1] demek olan öğretmenliği tanıyabilmeli! Aynı okulda bulunduğu, aynı sırada çalıştığı arkadaşlarına kardeş gözüyle bakamayan ileride öğretmen olduğu zaman da vatanın kızlarını evlat sevgisiyle sevemez. Öğretmenlik görevi önemli bir meseledir. İnsan, görevinin önemli yönlerini tanıyamazsa onu iyi bir şekilde gerçekleştiremez. Öğretmenlik görevini iyi bir biçimde yerine getirmek için öğrencilere şefkat ve sevgi gereklidir. Sanatını sevmeyen kişi sanatkâr olamayacağı gibi, öğrencilerini sevmeyen öğretmen de iyi bir öğretmen ve mürebbiye olamaz. Okul bu sevgi ve ana şefkatine, arkadaşlık içinde sevgi ve vatanperverlik duygularıyla bizi alıştıracak! Vatan evladı arasında gerekli olan yardım, şefkat ve sevgi insanlığın esaslarından olduğu için o gibi yüce duygularla dolu kişiler, insanlara nasip

1 Bir çocuğun eğitim ve bakımıyla görevlendirilmiş kadın.

olabilen olgunluk mertebesine doğru yol almış olurlar. Bu yolun ehli olan insanlar, insan-ı kâmil olmak için ne kadar yücelirse haset, kıskançlık, hıyanet gibi hisleri kalbinde besleyen, fikrini, zekâsını o yola boşuna harcayanlar da o kadar değersizliğe tenezzül etmiş olurlar. Cenabıhak kullarına akıl ve zekâyı bağışlayarak hayırlı ve erdemli işlerde harcamasını emretmiştir. Onu suiistimal edenler Allah'ın katında sorumlu ve suçlu olurlar. Öğretmenlik görevinin önemi düşünüldüğü için Darülmuallimat açılmıştır. Ahlak güzelliği ödülleri, en önemli ödüller sırasına konulmuş, aksi halin cezası da en şiddetli ceza olarak belirlenmiştir. Bir öğretmen, vatanın kızlarına yalnız bilgisini nakledecek değil, ahlak ve terbiyesini de aşılar. Okulumuzdan öğretmen olmak isteyenlerden başkaları da faydalanıyor. Darülmuallimat bir bilgi evidir. Nice senelerden beri Osmanlı kızları bilgi sahibi olmak için buraya koşuşuyorlar. Bu kadar sürede birçok öğretmen meydana getirmişse yüzlerce de bilgili Osmanlı kızı yetiştirmiştir.

Okul bize vermiş olduğu ilim ve meziyeti onaylayarak diplomalarımızı elimize verecek, biz de gerçek yeterliliğimizi ondan sonraki hallerimizle kanıtlayacağız. Okulun adını, şanını ve diplomanın şerefini koruyan mezunlar sonsuza kadar hep birbirinin kardeşi ve öğretmenlerinin evladı makamında kalacak. O şanı lekelemek amacında olanlarsa hiçbir şey kazanamayacak, hep kaybedeceklerdir. Onları gören arkadaşları, karşılaşan öğretmenleri onlara bakmaya tenezzül etmeyerek baş çevireceklerdir. İşte bizi yetiştirerek ve bize öğreterek ilim ve fenle süslemek ve erdem giysileriyle donatmak görevini okul gördükten sonra onun korunmasını da bize emanet edecektir. Yazık o emanete ihanetle okulun emeğini mahvedenlere! Akıl, zekâ ve gücünü güzelce yönetip şanına şan katanlaraysa aferin!"

Mümeyyizler gözleri sulanmış bir halde "Berhudar ol evladım," diyorlardı. Öğrencilerin hepsi başlarını yukarı kaldırmış, dudakların hiçbirinde tebessüm olmayıp ciddi bir tavır almıştı. Gözler hoş ve heybetli bir biçimde bakıyor. Hepsinin sanki tavırlarıyla "Evet, bizim hepimiz de bu his-

siyatla duygulanıyoruz. Evet! Biz de Refet'in dediği faziletlilerden olmak, olgunluk mertebesine varmak isteriz," demek istedikleri anlaşılıyordu. İki baş, yalnız iki baş aşağı doğru eğilmiş, gözler yere yönelmiş! Evet! Yalnız iki vücut ezilmiş, kırılmış gibi büzülmüş, her bir parçası titriyordu. Bunlar Faize ile onun dalkavukluk etmek istediği Sakıbe'ydi.

Öğrencilerin önceden ezberledikleri şeyleri yazmamaları ve başarılarının derecesini hakkıyla tayin etmek için neye dair bir şey kaleme alınacağını ancak imtihan verilirken söylüyorlardı. Refet'e okul ve öğrenim hakkındaki fikrini ve yorumunu yazmak düştü. Öyle dememiş olsalar da faziletin ne olduğunu sorsalardı Refet'in sözleri yine o söylediği sözlerin ana fikrine varacaktı. Edebin ne olduğunun tarifini isteselerdi yine öyle olacaktı.

İmtihan sırası sınıfının üçüncüsü olan Faize'nindi. Mümeyyiz efendiler, "Haydi bakalım kızım, sen de başla," dediler. Faize yazı yazabilmek bir yana, düz duracak halde değildi. Durduğu yerde sallanmaya başladı. Zar zor rahlenin önüne oturdu. Şaşkın şaşkın duruyordu. Öğretmenlerden biri, "Haydi kızım, ne duruyorsun?" dedi. Mümeyyizlerden bazıları bu kızın geçen sene göstermiş olduğu yazma başarısını hatırlıyorlardı. Öğretmenlerce de Faize'nin o başarısı biliniyordu. Mümeyyiz efendilerden biri, "Edebiyat hakkındaki fikir ve yorumlarını yaz," dedi. Öğretmenlerin yüzü güldü. Zira Faize bu konunun uzmanıydı. Demin Refet yüzünden övünmüşlerdi, bir de Faize yüzünden övünmeyi, memnuniyetlerinin artmasını istiyorlardı. Faize ezildi, büzüldü, yazdı, çizdi. Yine yazdı. Onu da bozdu. Bir süre düşündü. Kalemi birkaç kelimeden fazla kelime dökemiyordu. O kelimelerin birleşmesinden meydana gelen söz dizisinde anlam şöyle dursun, sözlerin dizilişi bile doğru dürüst çıkmıyordu. "Mana nedâred"den başka, yazma usul ve düzeni de "nist"[1] idi. Meydana koyduğu şey bir iki satır saçma sapan sözden ibaret

---

1 Fatma Aliye, Faize'nin Divan edebiyatı tarzında yazdığı şiirlere gönderme yollu, bu tarz şiirlerde sıkça geçen Farsça iki kelimeyi kullanmıştır. "Mana nedâred" anlamın olmayışı, "nist" ise yok demektir.

kaldı. Eksik söylemeyelim, kalemden dökülen mürekkepten başka bir şey de kâğıdı lekeliyordu. O ise Faize'nin yüzünden dökülen ter taneleriydi. O kadar çalıştı. Faize mümkün değil yazamıyordu. Zira zihni perişan olmuştu, siniri ona yardım etmiyordu. İş uzadı. Mümeyyizler sıkıldılar, öğretmenler şaşırdılar. Çünkü Faize'den bekledikleri bu değildi.

Artık "Yetişir kızım, ver bakalım," denilince Faize mecburen kâğıdını uzattı. Kâğıt mümeyyizlerin elinden geçtikten sonra sınıfın dördüncüsü olan Şahap Hanım'ın imtihanına geçtiler. İmtihanlar tamamlandı. Kitabet notu verileceği zaman sıra Faize'ye gelince mümeyyizler birbirleriyle bakıştılar.

Hiç olan şeye sıfırdan başka bir şey koyamadılar. Faize en çok başarılı olduğu kitabette sıfır aldığı gibi diğer derslerde aldığı notlar da pek zayıftı. Zira kitabet imtihanında kaybetmenin üzüntüsü kendisini bir kat daha sıkmıştı.

Mümeyyizler gitmiş, kızlar da birbirleriyle konuşuyorlardı. Refet tenha bir odada kâğıt kalemini çantasına yerleştirmekle meşgulken Faize içeri girdi. Refet'e doğru gelip sessizce:

— Refet, beni mahvettin. Pek şiddetli intikam aldın, dedi.

Refet:

— Sizi mahvetmek, sizden intikam almak gibi bir harekette bulunduğumu bilsem çok üzülürüm, diye cevap verdi.

Faize oradaki sandalyeye kendini bırakıp:

— Daha nasıl mahvedeceksin? Daha büyük intikam nasıl olur? Ben kitabetten sıfır alayım ha!.. Ben! Ben! Düşün Refet, her zaman bunda birinci derece ödül alan, tüm öğrencilere üstün gelen Faize!

Refet şaşırarak:

— Kolunuzu mu dürttüm de yazınızı bozdum. Yahut eteğinize mi bastım da zihninizi şaşırttım. Hiç sanmıyorum! Sıramız icabı yanınızda bulunuyordum ama hiç size öyle şeyler yaptığımı hatırlamıyorum.

— Hayır, öyle şeyler yapmadın. Keşke yaptıkların öyle olsaydı! Ondan ne çıkardı ki! Kolumu dürtmedin, eteğime basmadın ama beynimin içini sarstın. Kalbimi çiğnedin. Kal-

bimden beynime hislerimi nakleden yolları kapadın. Fikrimin hissiyatımla olan ilişkisini kestin. Hislerimin kaynağını tıkadın. Akış yolunu kapadın. Doğaçlamama set çektin. İlhamı benden kaçırdın. O sözlerin... Ah, o sözlerin beni öldürmüştü. Beni kendimi dahi hissedemez hale getirdin.

— Lütfeder de meseleyi açıkça anlatır mısınız efendim, ben bunlardan bir şey anlayamıyorum.

— Pekâlâ anlıyorsun. Fakat bilmezlikten gelerek beni bir kat daha ezmek istiyorsun! Fakat artık yetişir! Kusurumu biliyorum. Sana durduğun yerde iliştim, cezamı çektim. Seni hicvetmek neme lazımdı benim!

— Ya!.. O sözler bana mıydı efendim? Fakat emin olunuz ki benim kitabet imtihanında söylediğim sözler size değildi. Bana öğrenim ve okul hakkında fikirlerimi, yorumumu söylememi emrettiler. Ben de onları kâğıda döktüm. İşte bu kadar. Ama sizin öncesinde söylediğiniz varmış da siz ona alınmışsanız bu yine sizin duygulu ve akıllı, her şeyden ibret alır biri olduğunuzu gösterir. Mademki o sözleri bana söylemişsiniz de sonra da benim sözlerimden üzülmüşsünüz, bu üzüntü, mahcubiyet ve pişmanlık sizin kendi dediğiniz gibi yüreği çiğnenmiş, fikri dağılmış biri değil belki yürek ve fikir sahibi olduğunuzu gösterir. Bu defa kaybettiklerinizi gelecek sene imtihanında kazanmanız dileğinde bulunduğuma emin olunuz efendim!

Refet bu sözleri söylerken Sakıbe içeri girdi. Refet'e doğru gelip:

— Affet Refet, affet! Zira cezamı çektim, dedi.

Refet:

— Sizin affa muhtaç bir kabahatinizi bilmiyorum!

— Pekâlâ biliyorsun. Ben gizli söylemedim ki bilmeyeceksin. Herkesin içinde söyledim. Yavaş da söylemedim. İşittin ama cevap vermedin. Ben itiraf ediyorum. Af da istiyorum.

— O halde benden af istememelisiniz, teşekkür beklemelisiniz efendim! Siz beni o kadar üzmeseydiniz, kalbimde o hisleri meydana çıkarmasaydınız, zihnimde o düşüncelere

neden olmasaydınız ben de o anda o sözleri bulup yazabilir miydim? Bu halde bugün aldığım takdir ve alkışlara siz sebep olduğunuzdan ben size teşekkürler ederim.

Refet'in bu sözleriyle iki arkadaş daha çok ezildiler.

O sene Refet birinciliği, Şule de ikinciliği almıştı. Refet, Şahap'tan ve kız kardeşinden gördüğü iyiliklere minnettar olduğundan ara sıra konaklarına giderdi. Cazibe ile kız kardeşi yazı Göztepe taraflarındaki köşklerinde geçiriyorlardı. Okulun tatil zamanı geldi. Cazibe Hanım iki aylık tatil süresini kendi yanlarında geçirmelerini Refet'e teklif etti. Şule'yi de beraber getirmesini ve Binnaz da isterse gelmesini söyledi. Zira Refet'i pek zayıf görmüştü. Şahap Hanım bunun için Refet'e ısrar etti. Refet bir hava değişikliğine ve iyi yiyip içmeye olan ihtiyacını kendisi de hissediyordu. Annesi Binnaz işten geldiği zamanlar oraya gelmek üzere, Refet ile Şule köşke gittiler.

Refet sabahleyin süt, öğleyin hanımların sofrasında mükemmel yemek, ikindiye doğru Şahap Hanım'la biraz kahvaltı, akşam yine mükemmel yemek ve öğle yemeğinde çoğu zaman taze yumurta ve tereyağı gibi şeylerle beslenerek adeta bir hafta süresince başkalaştı. Hele yirmi gün geçtiğinde haylice toplanmıştı. Refet babasının vefatından sonra bu derece güzel ve muntazam yiyip içmemişti. Su en iyisinden Kayışdağı suyu! Kısacası kızcağız adeta sağlığını kazanıyordu. Şahap yaya çıktığında ve arabayla gezdiğinde iki kızı da alıyordu. O açık kırlar, o saf hava sanki Refet'in göğsünü genişletiyor, vücudunun etlenmesinden başka, kemikleri de irileşiyor gibi görünüyordu.

Refet o zamana kadar öyle yiyip içemediği gibi dünyayı da öyle bir şekilde seyretmemişti. Dünyayı, denizi, gökyüzünü, güneşin doğuşunu, gün batımını daha ilk defa o halde görüyordu. Yüksekkaldırım'ın daha ötelerinde ikamet ettikleri evlerin bahçeleri varsa da, bakışlar o bahçe duvarından ileri geçebilse de görülen şey birçok evin damı ve duvarlarıydı. Şimdiyse ne görüyordu, nasıl görüyordu?.. Köşkün

ortasındaki salon, bina boyunca olup bir tarafı Akdeniz'e[1] bakıyor, diğer tarafın manzarası da Çamlıca tepesine kadar genişliyordu. O Çamlıca tepesine varıncaya kadar ise çayırlar, çimenler, muntazam bağlar, bahçeler, zarif köşkler bir harita gibi bakışlara sunuluyordu. Köşklerin boyalarının çeşitleri, bahçelerdeki çiçeklerin düzeni ve renklerinin o haritayı ne biçime koymuş olduğunu düşünmeli. Bu sanat ile tabiatın birleşmiş olduğu doğal harita öyle Refet'in her gün okulda gördüğü, memleketlerin sınırını ayrı ayrı renklerde ayıran haritaya benzemiyordu. O dershanenin bir duvarında asılıydı. Bu nice fersah yerleri kapsayan doğal bir haritaydı. Salonun Akdeniz tarafına bakan manzarası ise sağ taraf yan penceresinden Moda Burnu üzerinden geçen bakışla Boğaziçi'ne kadar varıyor. Sol taraftaki yan pencereyse Erenköy Bostancı'ya kadar alıyor. O taraf köylerinin eskilerinden olan Erenköy'ün yetişmiş ağaçlarını, muntazam bahçelerinin çamlarını insan sanki gökyüzüne doğru biraz yükselmiş de onları aşağı doğru bakarak görüyor gibi gelir. Marmara'ya nazır olan ön tarafta ise sola doğru bakılınca Adalar görünür, ve Maltepe ile Adalar arasındaki kanal halinde bulunan aralık gözlenir. Doğru bakıldığında ise, ah evet doğru bakıldığında ise, köşkün yeri denizden epeyce yüksek olduğu halde önündeki geniş ve zümrüt gibi yeşil arazi uzun bir mesafe üzerinden hafif bir meyille geçtiğinden sanki düz bir kırlıkmış gibi görülür. O geniş yeşilliğin denizle buluşması ise sanki zeminin orada rengi değişip yeşilden sonra mavi geliyor gibi oluyor. Yeşilden mavi zemine geçen bakışlar ise ondan ileri, engine doğru dalıp ufka varıyor. Bakış daha ileri geçmek istiyormuşçasına ufukta önüne geçen göğe doğru dalmak istiyor. Ondan sonra nereye varacağını bilemeyerek insana şaşkınlık veriyor.

Bu salonun bir tarafındaki yüksekçe minderin üzeri Cazibe'nin yeri, onun karşısındaki minderde Şahap oturur. Orta yerdeki pencerenin önüne birbiri üzerine konulmuş

1 Karadeniz kastedilmektedir.

olan yumuşak minderlerin üzeri ise Refet'e mekân olmuştu. Şule kâh Şahap'ın minderi yanındaki erkân minderine kâh Refet'in yanına gelirdi. Cazibe Hanım Refet'le konuşmaktan o kadar hoşlanıyordu ki yalnız Şahap'ın hatırı için değil, kendi de memnun kaldığı için bu kızları ağırlıyordu. Cazibe gibi yardımsever bir kadın hoşlanmasa da hava değişikliği için iki fakiri, iki ay için yanında alıkoymakla büyük bir zarara uğramış olmazsa da onlarla birlikte oturmak mecburiyetinde bulunmazdı. Onları köşkte bulundurmak, yedirip içirmek sevap için olduğu halde yanında bulundurmak ve karşılarında oturtmak kendilerinin hoş vakit geçirmeleri, bir iki lakırdı etmeleri içindi. Şule şen bir kızdı. O çoğu zaman Şahap'la kırk iki dönüme yayılan köşkün arazisinde koşar, gezer; yabani çiçeklerden demet yapmayı, tavşanbıyıkları toplamayı pek severdi. Cazibe çoğu zaman Refet'le kalıyordu. Şahap onu da sürüklemek istiyorsa da bazen götürüyor bazen de ablasının hatırı için bırakıyordu. Doğrusu Refet de Şahap'la hoplayıp koşmaktan çok Cazibe'yle bahçede gezinmekten hoşlanıyordu. Şahap on yedi yaşında bir kız, Şule de henüz yirmisindeydi. Refet artık yirmi iki yaşına geldiğinden yirmi yaşı geçmiş kızlardaki ağırlık tabii Refet'e de gelmişti. Refet ise çocukluğunda bile ağır mizaçlı olduğundan yirmi yaşına geldikten sonra bütün bütün ağırlaşmıştı. Cazibe, Refet ile Şule'yi orta kattaki odaların birinde yatırıyordu. Refet güneşin doğuşunu seyretmek için erken kalkıyor, pencerenin önüne geçiyordu. Yattıkları oda Akdeniz'e bakan taraftaydı. Köşk panjurluydu. Kırk iki dönüm arazinin orta yerinde bina edilen köşkün panjurları açık olurdu. Bu manzaralara baktıkça Refet kendinden geçiyor, mest oluyordu. Pencerenin kenarına dirseklerini dayayıp, iki avucu içine başını alarak o kadar dalıyordu ki biri gelip çağırmasa o şaşkın halinden kendini alamazdı. Refet bu gözlem ve hayranlıktan pek büyük zevk alıyordu. Ve o zevk alışlar kendisinin yeni hissettiği şeyler olduğundan bir türlü doyamıyordu. Bazen bahçede serilmiş olan küçük halılardan birinin üzerine oturur ve hanımlar olmadığında ise onun üzerine kendisi

de serilirdi. Bir kolunu başının altına yastık niyetine koyar, diğerini yanına bırakır, öylece uzanırdı. Bahçenin etrafı duvarla çevrilmiş olduğundan ve yan tarafta sırayla yetişmiş ağaçlar bulunduğundan civar köşklerden –ki onların da her biri birçok dönüm araziler içinde bulunuyor– bahçenin içinin seçilmesi imkânsızdı. Lakin o küçük halının üzerinden kırlar, denizler, Adalar, ufuk hepsi görülüyor; hatta Çiftehavuz yolundan Fener'e doğru giden arabalar bile sinek kadar görünüyordu. Doktorların yazın açık havada yaşamanın faydalarından bahsetmelerinin doğruluğu köşk halkında görülüyordu. Köşke geleli hepsi başkalaşmış, renkleri daha güzelleşmiş, kuvvetleri artmıştı. Zavallı Refet ise yalnız hava değişikliği değil, gıda değişikliğiyle günbegün hatta her saat sağlık ve kuvvet kazanıyordu. Hele o açık havada geçirdiği vakitler ona ne kadar iyi geliyordu. O saf havayı teneffüs ettikçe o zamana kadar yiyemediği leziz bir yemek veya meyveyi yiyen birinin hoşnutluğu gibi hoşlanıyor yahut en çok sevdiği şerbeti içiyormuş gibi nefes aldıkça göğsünde, kalbinde bir ferahlık duyuyor ve doyamıyormuş da daha içmek istiyormuşçasına havayı sömürür gibi yutuyordu. İşte o havayı teneffüsünden Refet en sevdiği bir şeyi içiyormuş gibi lezzet alıyordu. Refet'in vücudu köşkteki yemekler ve lezzetli içeceklerle doyarken, ruhu da doğanın güzelliklerini gözlemlemek ve seyretmekle besleniyordu. Refet tek başına o latif manzarayı seyretmekten o kadar hoşlanıyordu ki herkes gülmekte, koşmakta, yiyip içmekteyken o tenhalara çekilip seyre dalardı.

Köşkün denize bakan tarafında ve biraz uzağında set gibi bir yer vardı ki oradan her taraf görünüyordu. İki taraftan birtakım tellerle birbirine tutturularak birleştirilmiş ve duvar gibi bir siper meydana getirmiş olan rengârenk güller ve yaseminler, salkımlar öyle güzel bir biçimde düzenlenmiş ve sıralanmıştı ki bu maharet de her bahçıvanın kârı değildir. O fidanlar altındaki zemin ise zümrüt gibi çimendi; onun aralarına o kadar doğal bir şekilde zarif çiçekler dikilmiş ki hayran olmamak mümkün değil! Ya o ağaçların altından bir

memba taklidi olarak yapılmış kayalıkların arasından çağıl çağıl akan sular; fıskiye biçiminde bırakılmayıp kayaların arasından sızıyormuş gibi gelen berrak bir suyun döküldüğü, içi ve kenarları mermer döşeli suni bir derecik... Öyle doğal bir biçimde oturulmaya ayrılmış o yerin önünden geçirilmiş ki bunların bahçıvan işinden çok bir doğa âşığı tarifi olduğu anlaşılıyor. Ya mini mini söğüt ağaçlarının o dereye doğru sarkması, ya bir asma köprücüğün zarifliği! Keten bezinden bir tente orayı daima gölgelendirirdi. Refet o yerin âşığıydı. Ne zaman bir işi olmasa oraya gider otururdu. Çoğu zaman Cazibe de oraya çıkar, kitabını orada okur, kahvesini orada içer, dantelini de orada Refet'le konuşarak örer ve yorulduğunda bırakıp, oraya konulmuş kanepesine yaslanarak söyleşirdi.

Refet'in sohbeti bile başkalaştı. Edebiyattan daha parlak bahsediyor, şiirleri daha zengin bir tavırla okuyordu. Hele kendisine o kadar hoş sohbet geldi ki Cazibe artık Refet'i yanından ayırmaz oldu. Refet o güzel kokuların içine girdiği, o ruh okşayıcı güzellikte manzaranın karşısına geçtiği vakit adeta keyifleniyordu. Refet, Cazibe'nin yanına geldiği bir buçuk aydan beri bilgi açısından da ilerlemişti. Cazibe, Refet'teki fikir genişliğine ve fevkalade zekâya hayran olduğu için onu dinlemekten başka ona kendisi de anlatıyordu. Refet o bir buçuk ay zarfında Yunan filozofların bir tarihçesini, Sokrat'ın, Eflatun'un, Aristo'nun kısa yaşam öykülerini, Batı filozoflarını, Avrupa felsefesini hep tanımıştı. Felsefe kelimesinin ne olduğunu, felsefenin nereden gelmiş olduğuna dair iddiaları ve Avrupa edebiyatının tarifini, Avrupa'nın meşhur şair ve yazarlarının isimlerini hep dinleyip ezberliyordu. Bir işittiğini bir daha unutmayan Refet, bunların hepsini yutmak istiyormuşçasına Cazibe'nin ağzından çıkanları hep belliyordu. Refet'in burada yalnız vücudu değil fikri de besleniyordu. Sanki Cazibe bir Aristo'ydu da yürürken ve hareket halindeyken öğrencisine ders verip, onu yetiştiriyordu. Refet'in bu sohbetlerdeki şeylere dair sorduğu bazı sorularda fikrinin nerelere kadar vardığını, düşünme

kabiliyetinin genişliğini, zekâsının keskinliğini gören Cazibe, Refet'i daha çok takdir ettiğinden söylediği sözlere acımıyor ve söz anlayana söylemekten sıkılmayıp daha çok söylemeye hevesleniyordu.

Mehtabın olduğu gecelerde bahçede biraz vakit geçiriyorlar, mehtap olmadığı gecelerde salondan, gökyüzünün berrak olduğu zamanlar parlak yıldızları seyrediyorlardı. Refet coğrafya okumuştu, fakat astronomi hakkında bilgisi yoktu. Refet, Cazibe'den yer ve göğü, yıldızları, âlemleri öğreniyordu. Refet dünyanın yuvarlakça olduğunu, seyir ve hareketini, yıldızları kuşatan âlemi biliyorsa da bu âlemin sonlu veya sonsuz olması hakkında edilen bahisleri, gök cisimlerinin oluşumu meselelerini, nebülözler hakkındaki bölümleri ve volkanların niteliklerini, yerin katları üzerine araştırmaları işitmemişti. Bunların öyle bir buçuk ayda öğrenilmesi mümkün değilse de onları güzelce öğrenmiş olan Cazibe'nin verdiği özetler bir dereceye kadar onların ne olduğunu Refet'e anlatıyordu. Refet öğrendiğine sevindikçe Cazibe de bu kadar çabuk belleyen ve hızlı kavrayış yeteneğine sahip olan birine anlatmaktan hoşlanıyordu. Hele bahçede, o güzel yerlerde Cazibe Refet'e böyle öğrettiği zamanlar, Refet sanki o doğanın eserleri hep dile gelmiş de Cazibe'nin ağzından söz söylüyorlar sanıyordu. Refet artık estetik, felsefe ve tabiatı da anlamaya başladı. Zaten felsefenin dilini anlamaya, tabiat kitaplarındaki yazıları okumaya önceden beri yeteneği vardı. Önceleri heceliyordu, şimdi söküp okumaya başlamıştı.

Refet'te anlama ve farkına varma kabiliyeti fazlaydı. Refet eski adamların leb demeden leblebiyi anlar diye tarif ettikleri kimselerdendi. Yargılarında ve yorumlarında bazen o derecelere varıyordu ki Cazibe'yi de düşündürüyordu. Evin içinde oldukları zaman bazen Şahap'ın *institutrice*'i Paris'ten gelen gazete ve kitapçıklar veya Fransızca bir kitap okur, Cazibe ile Şahap da dinlerdi. Refet bu okunan Fransızcadan hiçbir şey anlayamadığı halde yine Cazibe'nin karşısında belki onların anlamından bir şey söyler diye beklerdi.

Bir gün Cazibe Hanım'la Şahap Hanım hastaları yoklamak üzere çıktılar. Şule de Şahap'ın kendisine aldığı bir basmayı dikmekle meşguldü. Refet ise köşkün önündeki o sevdiği yere can attı. Cazibe'nin kanepeye oturduğunda ayaklarını koyduğu yerde serili halı üzerine oturdu. Yanına bir de bir kitap almıştı. Cazibe ile Şahap, Refet ve Şule'ye açık bir kütüphanede bulunan kitaplardan istedikleri vakit kitap alıp okumak üzere izin vermişlerdi. Refet'in aldığı kitap, yeni edebiyat ve şiirlerimizden bazı parçaları içeren bir mecmuaydı. Yerdeki geniş bir minderi de başının altına çekip Refet uzandı. O şekilde elindeki kitabı okumaya başladı. Refet duvarın önüne doğru uzandığından iki taraftaki gülfidanlarından oluşan duvarlar sağ ve sol tarafın manzarasına engel oluyordu. Kayalıktan inen suyun çağıltısı, derenin akışı, manzaranın güzelliği, kuşların ötüşü, çiçeklerin hoş kokusu köşkün önüne güzel bir manzara vermek için Cazibe tarafından ileri doğru diktirilen arpanın yükselmiş olan yeşilliği ve onlar arasındaki fidanların hoş bir şekilde esen rüzgârdan hışıldayışı, önündeki kitabın güzel güzel yazılmış olan parçalarının gönlünü ve fikrini okşayışı Refet'i o hale getirdi ki çoğunlukla bu gibi şeylerle keyiflenen Refet, bu defa keyfi çoğalarak adeta mest oldu, sızdı. Elinde kitap yalnız duruyordu. Artık okuyamıyor, önündeki manzaraya doğru bakıyordu. Ekinler rüzgârdan dalgalanıyor, fidanlar sallanıyordu. Zümrüt gibi kırlığın birleştiği mavi denizin de dalgalandığı görülüyor, onun üzerinde beyaz yelkenli gemiler, çektirmeler[1] de sallanıyordu.

Refet hayretle bakıyordu. Bu yeşillik de güya bir denizmiş de onun dalgaları arasındaki fidanların dalları da gemi yelkenleri gibi o dalgalar üzerinde eğilip bükülüyor, havanın güzel olması nedeniyle berrak görünen gökyüzünün mavi rengi üzerinde pamuk gibi beyaz bulutlar ne güzel şekiller ve resimler olarak geçip gidiyordu. Refet hep bunlara bakıyordu. "Bu ne hareket, bu ne gezinme, bu ne dönüp dolaş-

1 Yelkenleri olmakla beraber kürekle de çekilen eski zaman gemisi.

mak" diyordu. Çayırlığın ortasını yararak Çiftehavuzlar'a ve oradan Fener'e inen geniş şose yolun üzerinde bir tek beygir koşulmuş köy arabaları, deniz üzerinde kayıp gitmekte olan gemiler, kayıklar gibi akıp gitmekte; ada ve sahillerdeki vapurların dumanları halkalar oluşturarak, bacası havada dumandan, çarkları da deniz üzerinde köpükten geçici bir iz bırakmaktaydı. Düdüğünün sesi karaya aksetmekte, dumanlarını savurarak treni sürükleyip gelen lokomotifin düdüğü de ortalığı çınlatmaktaydı. Kırların ortalarında yabani çiçek toplamakta olan çocuklar, bastonuna dayanıp dolaşmakta, şemsiyesine yaslanıp gezinmekte olan kadınlar da o kırların üzerinde mesafenin uzaklığından ötürü kelebekler kadar görünmekteydiler.

Refet'in yüreği her zamankinden başka çarpmaya, ciğerleri daha fazla kabararak solumaya başladı. Bir süre sonra bütün bütün daldı, gözlerini kapadı. Uzaktan görecek olanlar onu uyuyor sanırlardı, lakin uyumuyordu. O çiçeklerin kokusundan, denizin mavi renginden, hafifçe kabaran dalgalarının beyaz köpüklerinden, kuşların ötüşmelerinden, kısacası Refet'in etrafında ve gözü önünde var olan ve şu söylediğimiz bütün tabiat güzelliklerinden gelen şiir gücü, sanki havaya karışmış da Refet'in içine nüfuz ediyormuş ve onun kaçınılmaz eserlerinden olan hayallerle zavallı bahtsızı oyalamak, onunla alay etmek istiyormuş! Bir hayli süre gözleri kapalı ve hareketsiz kalmış olan Refet, korkulu rüya görmekten uyanan biri gibi birdenbire kalkıp silkindi. Elini parmakları arasına alıp sıkmaya başladı:

— Yarabbi! Yarabbi! Vücutça kazandım. Fikirce kaybettirme! dedi. (Ve biraz durduktan sonra elini şiddetle çarpan kalbinin üzerine koyup) Sen ne demek istiyorsun? Kendi varlığını bana bildirmek mi?.. Benim sana emrim, benim sana hükmüm bu değildir. Ben seni inkâr ediyorum, kabul etmiyorum. Hükmetmek istiyorsan çık git, kendine layık bir vücut bul! Bu haraphane, bu gamhane sana mekân olacak bir şey değildir. Nafile çırpınma! Ben yine seni inkâr edeceğim. (Elini kalbi üzerine bastırarak) Ben burada, bu miskin

ve zavallı vücutta kanın akışına hizmet eden kalp dedikleri bir et parçasından başka bir şey tanımıyorum!

Refet yerinden kalktı, sallanarak güç bela yürüyordu. Oradan giderken, "İstemem! Bir daha burayı istemem! Hele böyle yalnız başıma, böyle bir seyir istemem," diyordu.

İçeri geldi. Şule'nin diktiği entariye yardım etmeye çalıştı. Akşam olmuş, Şahap ile Cazibe dönmüşlerdi. Cazibe, Refet'i, Şule ve Şahap'ı, Şahap'ın *institutrice*'ini de yanına alarak o duvara doğru gitti. Refet o sevdiği yerden şimdi ürküyordu. Biraz oturduktan sonra ileri doğru gezinmeye çıktılar. Cazibe bir ara durup, "Ah!.. Ne güzel manzara!.. Bakınız hele" dedi. Hava pek berraktı. Güneş batmak üzereydi. Bulutlar tarifi güç renkler almışlardı. Sarı değildi, kırmızı değildi, bütün bütün pembe ve turuncu da değildi. Hele etraftaki tepeciklere ne hoş aksetmişti. Sanki yeşil elbiselerle olan güzellikleri azmış gibi üzerlerine bir de altın yaldızlı mantolar almışlardı. Refet yine kendinden geçecekmiş gibi olduğundan korkmaya başladı. Daha önce olduğu gibi serilmekten, mest olmaktan korkuyordu. Gözlerini yere doğru dikti, artık bakmaktan korkuyordu. Şairliğin kendisine hükmetmeye çalıştığını anlıyordu. O da ona meydan vermemek için uğraşıyordu. Refet artık sürekli meşgul olmaya çalışıyor ve seyretmekten ürktüğü için sözle vakit geçirmek gayretinde bulunuyordu. Kendiliğinden uyanan hayal kurma gücünü yıkmak, kendini hissettirmek isteyen gönlünü ezmekle uğraşıyordu. Gönlüne daima hükmetmeye alışkın olan kızcağız onun birkaç gündeki çarpıntısını ve şairane hislerini kesti.

Cazibe ve Şahap da o türlü manzaraları seyretmekten duygulanıyor ve Refet'in o gün mest olmuş, sızmış bulunduğu yerde saatler geçiriyorlardı. Hele Cazibe orada pek çok defa Refet gibi yalnız da seyrediyordu. Refet niçin onlar gibi buna dayanamıyordu? Çünkü onlar o güzel manzarayı nice zamandan beri görüyorlardı. Refet ise ilk defa bunları görüyor, ilk defa öyle açıklık yerde, öyle bezenmiş bahçede, öyle güzel kokular içinde öyle bir manzarayı seyre dalıyordu. Karanlık yerde bulunmakta olan kimselere aydınlığa çıkın-

ca ışık birdenbire nasıl çarpıyorsa Refet'e de öyle oluyordu. Sanki o zayıf ve asabi vücut doğanın güzel eserlerinin tesirlerine ve hisli bir kalbin darbelerine dayanamıyordu. O aciz vücut o geniş fikre, o kuvvetli zekâya sahip kafanın düşüncelerine ve tasavvurlarına tahammül edemiyor, eziliyordu.

Bir gün Cazibe bir köy arabası getirtmiş; Şahap, Refet ve Şule'yle beraber Fener'e doğru çektirmişti. O gün cuma ve pazar değildi. Fener'e birçok aile kadınlı erkekli gelmişti. Çoluk çocuklarıyla beraber kenara serdikleri hasırlar, sandalyeler üzerine takım takım oturmuşlardı. Kimisi akşam yemeğini de beraber getirmiş, hatta su karlıklarını da[1] yemiş sepetlerini de! Cazibe, Fener'e ulaştığında güneşin batmasına bir saat vardı. İleri, denize doğru çıkmış bir yerde sandalyelere oturdular. Yüzlerini deniz tarafına çevirmişlerdi. O mevki ne kadar güzel sohbetlere meydan açıyordu. Bunlar başkaları gibi orada burada dolaşanlara bakmak, herkesin hal ve tavırlarına dikkat etmekle uğraşmıyorlardı. Çekilmiş oldukları yerde arkalarını halka doğru dönmüşler, yüzlerini çevirmiş oldukları hikmet saçan tabiat manzaralarına vermişlerdi. Ha, şunu da söyleyeyim ki bunlar öyle birtakım gerek kadından, gerek erkekten seyre daldıklarını göstermek için acayip vaziyetler alan sahte tavırlı kişilerden değildiler. Cazibe ve Şahap zaten bazı kırlarda ve seyir yerlerinin boş günlerinde kimisi ağaca dayanmış, kimisi kayaya yaslanmış, kalemi kulağının üzerine sıkıştırılmış, kitabı veya kâğıt kalemi elinde, gözleri başka tarafa bakan yapma şair ve yazarları hiç de takdir etmiyorlardı.

Cazibe tebessüm ederek kız kardeşine, "Zavallılar kendilerine şair ve yazar süsü vermek için ne kadar zahmet çekiyorlar! Fakat boyalarla yüzlerini boyayan kimseler ne kadar güzel olabilirlerse işte bunlar da o kadar kendilerini beğendirebiliyorlar," derdi. Ve kız kardeşi Şahap'a daima böyle sözlerle her şeyi öğretmek, kabul edilen ve beğenilen şeylerle

1 Eskiden su, şerbet vb. şeyleri soğutmaya mahsus, kar konacak ayrı bir bölmesi bulunan, dışı hasırla kaplı büyük şişe.

beğenilmeyen ve eleştirilenleri anlatmak, onun ciddi bir şekilde terbiyesini tamamlamak arzusundaydı.

Kız kardeşine, "Bir adam kendi gücünü ve bilgisini, kendisi herkese söyleyerek gereksiz, yersiz, münasebetsiz sözler ve eylemlerle tanıtmaya çalışmamalıdır. İnsanlar onu tanıyıp takdir etmelidir," diye nasihat ederdi. Cazibe, sahte tavırların, yapmacıkların ne kadar çirkin şeyler olacağını kız kardeşine anlatırdı. Bu nedenle Cazibe ve Şahap, Refet ile Şule'den ibaret olan bu topluluk hiç de dışarıdan bakışların dikkatini çekecek halde değildiler. Hele hanımların giyinişi tamamıyla sadeydi. Bunlar etrafı ve karşılarındaki doğal tabloları seyreyledikçe güzel güzel sohbetler açıyorlar, yavaş yavaş sözlerle konuşuyorlardı. Dışarıdan onlara dikkat edecek olanlar hiç şüphe yok ki onların önemsiz şeyler konuştuklarına hükmederler. Bir ara resim üzerine söz açtılar. Refet ve Şule de resim meselesinde bütün bütün boş değillerdi. Zira bunlara okulda karakalem ve suluboya resim gösteriyorlardı. Ancak Şahap doğayı taklit yolunda resimler çizmeye çalıştırıldığı için bu kopyacılıktan başkaydı. Meşhur ressamlardan bahsedildi. Şahap, meşhur ressam Rose-Maury'nin yaşamına dair okumuş olduğu bir parçayı anlatıyordu:

— Bir gün, o zaman Fransa'nın Milli Eğitim Bakanı bulunan tanınmış tarihçi ve meşhur âlim Victor Duruy[1] demiryolu istasyonunda treni beklemek üzere dururken beş yaşındaki bir kız çocuğunun, elindeki deftere kurşunkalemiyle kendi karşısında bir şeyler yapmakta olduğunu görür. "Çocuğum o yaptığın nedir?" diye sorar. Kızcağız, "Sizin resminiz mösyö!" der. Victor Duruy gülerek, "Sen onu bana gösterir misin çocuğum?" dediğinde çocuk, "Büyük bir memnuniyetle mösyö!" diyerek defterini takdim eder. Victor Duruy bakar

1 Victor Duruy (1811-1894) Fransa'da 1863-69 arasında eğitim bakanı olarak geniş kapsamlı reformlar başlatmıştır. Eğitim bakanlığı sırasında kız öğrencilere laik öğretim olanağı sağladı, öğretmenlerin eğitimini yeniden düzenledi ve taşrayı kapsayan bir tür açıköğretim programı başlattı. Osmanlı Dönemi eğitim reformları kapsamında eğitim kurumlarının sistemleştirilmesi için kendisine bir proje hazırlattırıldı (1867).

ki kızcağız kendisine çok benzeyen bir resim yapmış! Hemen kızın babasını sorar. O istasyonun kondüktörü olduğunu öğrenince adamcağızı resim okuluna yakın olan bir istasyona naklettirir. Kızı ressamlık okuluna koyar. İşte bu kızdan meşhur ressam Rose-Maury çıkar.

Şahap sözü buraya kadar anlattığında Cazibe:

— Evet, Matmazel de Rose-Maury'ye dair gazetelerin birinde okumuş olduğu bir köşe yazısını anlatıyordu.

Şahap:

— Nasıl?

Cazibe:

— Sen yok muydun? Şu bir gazeteciyle mülakat meselesi.

— Hayır işitmedim. Anlatsana.

Cazibe:

— Uzun. Evde anlatırım.

Cazibe ile Şahap meşhur ressamların tablolarının kaçar bin franga satıldığına dair konuşurken Refet gözlerini normalden fazlaca açıyordu. Bir kadının gayretli elinin ürünü olan işlemeli bir yorgan veya bohça yastık bu kadar emekle meydana geldiği halde ancak birkaç kuruş kazanabiliyor da resmedilen bir tablo şu kadar bin frank getiriyor. Bu kazanç mühimdi. Fakat ne yapmalı ki... İşte öyle bir ressam olmak da herkese nasip olamıyor. Dikiş nakışı ise herkes yapabiliyor. Bu ressamların kazandıkları para Refet'in aklını meşgul etti. "Ne olurdu ben de bir ressam olsaydım. Bu resimle şu kadar para kazanır, birkaç tabloyla geleceğimi temin ederdim," diye düşünüyordu. Cazibe Hanım'a dedi ki:

— Efendim, ressamlara yazarlar ve şairler gibi yalnız yetenek ve çalışma yetiyor mu? Yoksa sermaye de lazım mı? Yani fakirler de ressam olunca öyle birdenbire zengin oluyorlar mı?

Cazibe:

— Sermaye mi?.. Ressam için kendisinde maya olduktan sonra işte sermaye! (diyerek eliyle ön tarafı gösterdi) Bundan güzel sermaye mi olur. Of, hakikaten ne kadar güzel manzara! Bakınız çocuklar! Bir gökyüzüne bakınız, bir de denize... Ressam doğa, ne güzel resmetmiş.

Öbürleriyle beraber Refet de Cazibe'nin gösterdiğine baktı. Ayın on dördüncü gecesiydi. Bir taraftan güneş batıyor diğer taraftan da ay çıkıyordu. Ayın doğuşu ile güneşin batışını bir anda seyretmek... Hakikaten ne güzel tablo. Hava sakin, durgun deniz üzerinde dalga değil kıvrıklık bile yok. Mavi atlas çarşaf gerilmiş gibi! Ayna gibi parlak! Bir yandan batmakta olan güneş, İstanbul yönüne parlak ışıklar saçarak gönül çelen zülfünü dökmüş bir dünya güzeli gibi gözleri kamaştırmakta; Fener denizinin önüne kadar gelen deniz üzerinde altınoluk gibi yansıması sanki o mavi denizin ortasında altın renkli bir dere akıyor gibi görülmekteydi. Ayın yansıması ise öbür taraftan denizin üzerinde gümüş renginde bir yol oluşturmuştu. Yani şairlerin Boğaziçi'nde "gümüş servi" adını verdikleri şey orada, o meydanlı denizde geniş bir şose gibi yayılmıştı. Velhasıl deniz üzerinde sağ tarafta bir altın renkli nehir, sol tarafta bir gümüş dere resmolunmuştur. Gün batımının hüzün veren manzarasını, ayın doğuşunun sevinçli yüzü takip etmekteydi. "İşte güneş batıyor, artık karanlık olacak" endişesi yok! "İşte ay da doğuyor. Mehtap da ne hoştur," neşesi var. Bu da Refet'in hiç görmediği bir manzaraydı. Gün batımı ile doğuşunu bir arada seyretmek! Küçük yelkenli kayıklar ve sandallar denizin üzerinden geçerken o altın dere içine girince ve oradan çıkıp da biraz yol aldıktan sonra gümüş ırmağa tutulmuşçasına akmaya başlayınca aman ne hoş oluyordu! Refet gözlerini bir gökyüzüne kaldırıp batan güneş ile doğan aya, bir de denizde onların yansımasına bakıyordu. Bu bir aynaya olan yansımaya benzemiyordu. Güneş ile ay denize aynen yansımamıştı. O deniz üzerinde dereler gibi yansımış ve resmedilmişlerdi. Refet kendini tutuyordu. Benzi sarardı, gözleri mahmurlaştı. Bahçede meydana gelen halin kendisine gelmesinden korkuyordu. Başı dönmeye, kafası karışmaya başladı. Ondan sonra ne söylendiğini, nelerden bahsedildiğini artık işitemiyordu. "Haydi kalksana Refet! Gidiyoruz," diye Şule'nin kendisini dürtmesi üzerine kalktı. Ayakta sallanarak yürüdüğünü görünce büyük bir gayret etti. Halini

sezdirmemek için kendini toplamaya çalışıyordu, ama onun geçirdiği mest hali Cazibe'nin gözünden kaçmamıştı. Arabaya bindikleri vakit, "Ne kadar duygulandın Refet," dediğinde Refet, "Lakin duygulanmayacak bir manzara mıydı efendim!" diyebildi. Arabadakiler söyleşip konuştukları halde Refet donmuş gibi bir şey söylemiyordu. Gittikleri yollarda bazen ağaçlar ve çimenler arasından geçiyorlar, bazen de şosenin sağ tarafında Akdeniz'i seyrederek gidiyorlardı. Çiftehavuzlar'ın ağaçlıklarını geçip kırlık ortasından geçen şoseyi de bir hayli gittikten sonra Akdeniz'i ayaklarının altındaymış gibi bir yükseklikten seyrederek mesafe kat ediyorlardı. Nihayet araba köşkün bahçesi kapısından içeri girdi. İki tarafı akasya ve salkım, türlü türlü gül ağaçları, sarı ve beyaz güllerin çardakları arasından geçen bir geniş şoseden köşke varmak için hayli gitmek gerekiyordu. Yan taraftaki çimenliklerde suni göller, adacıklar ve o adacıklar üzerindeki güzel çiçekler, bodur çiçek ağaçları kendi adalarına pek yakışıyorlardı. Mesela birçok şakayık ve o cins, boyları pek yüksek olmayan ağaçlar bulunuyordu. Hele ırmak halini vermiş oldukları bir derecik öteden beriden kendini gösteriyor, bazen bir setten diğer sete dökülürken meydana gelen çağıltı pek hoş oluyordu. Cazibe:

— Tam günbatımı, dedi.

Refet gülerek:

— Bir ressam olsaydım ayın on dördüncü gecesi mehtabında şöyle bir yerde günbatımını canlandıran bir tablo resmederdim. Malzeme o kadar mükemmel ki o tablo şüphesiz beni ihya ederdi.

— Lakin zenginliğe ne kadar hevesin var Refet!

Refet acı acı gülerek:

— Kazanmaya mecbur olanların birden kazanmaları daha iyi değil midir? Elde bir sermaye olunca vücudunun müsaade ettiği kadar çalışır. Yani artık ihtiyacı için değil, sanatı, şöhreti için çalışır. Geçinmek için çalışmaya ise her gün her saat mecburdur. Hasta olsa da mecburdur, hali kudreti olmasa da! O türlü kimseler ya bütün bütün çalışamayacak

derecede vücuttan düşse, sağlığını kaybetse!.. O halde demek ki vücudu ve sağlığı yerindeyken lüzumu kadar çalışıp geleceğini temine çalışmak elbet daha makul değil midir? Maksadım zenginlik değil efendim, geçimimi sağlamak!

Cazibe düşündü. Refet'in sözlerini haksız görmüyordu. Köşkte akşam yemeğinden sonra alt kattaki salonun, biri Akdeniz yönünde olan bahçesine, diğeri öbür yandaki bahçeye olan iki kanatlı büyük kapıları açılmıştı. Her iki yanından da dört beş basamak geniş birer mermer merdivenle bahçeye inildiğinden iki tarafın bahçesiyle salon birleşmiş oldu. Kahveler içildikten sonra Cazibe sigarasını yaktı. Şahap ablasına:

— Evde anlatacağını vaat ettiğin bir hikâye kaldı, dedi.

Cazibe:

— Ha! Rose-Maury hakkındaki hikâye mi? Onu senin *institutrice* bir gazetede okumuş da anlatıyordu. Gazete yazarlarından biri Rose-Maury ile bir mülakat arzusunda bulunur. Bunun için de ünlü kadın ressamların dostlarından bir mösyöye müracaat eder. Mösyö, yazara filan gün filan saatte Rose-Maury'nin kendisini kabul edeceğini müjdeler. Yazar o gün ve o saatte Rose-Maury'nin evine, yaşadığı yere gider. İsmini haber verince uşak hemen önüne düşüp bir salon kapısı açmış. Yazar bakmış ki bir kadın elinde fırçası, kolunda boya tahtası bir tablo resmediyor. Ressam, misafirini selamladıktan sonra oturması için yer göstermiş. O yine işine devam etmiş. Bir hayli oturmuş. Rose-Maury işiyle meşgul! İki saat mi üç saat mi oturmuş yine öyle! Bakmış ki ev sahibesinin kendisinin yanına gelip de konuşmasını beklemek beyhude! Yerinden kalkıp çıkmış. Sonra doğru bu mülakat için müracaat ettiği mösyöye gidip hakarete uğradığından dolayı şikâyet etmiş. O da bundan mahcup olarak ressama gidip kendisini küçük düşürmüş olduğunu sitem yollu söylemiş. Rose-Maury buna cevaben "Hayır, bilakis kendisine pek çok hürmet ettim. Saatlerce süre karşısında aralıksız resim yaptım. O kadın mı görmek istiyordu yoksa sanatkâr mı?" demiş.

Şahap:

— Ama ne güzel söz!

İşte her gün ve geceleri böyle güzel güzel sohbetler ve takdirler, gezmelerle geçen iki ay okul tatili süresi tamamlandı.

Refet bu defa okula geldiğinde zengin konaklarına sıkça gidip gelen kızların diğer kızlardan farkını daha iyi anlayabildi. Gördü ki bunların akıllılarında kendisinin iki ayda kazandığı gibi okulda gördükleri derslerden fazla bilgi var. Neredeyse genel bir kural gibi hali vakti uygun olan ailelerin evlerinde kızların eğitimi için *institutrice*'ler bulunmakta ve öğretmenler gelmekte olduğu için oralara gidip de o küçükhanımlarla sohbet edenler sözle epey bilgi sahibi oluyorlar. Ve orada buldukları mecmua ve kitapçıkları incelemeleriyle bilim ve fende haylice bilgilerini arttırıyorlar. Hatta bunların içinde o küçükhanımların sayesinde evlerdeki *institutrice*'lerden biraz Fransızca öğrenenler de bulunuyor. Refet bu defaki dikkatiyle anladı ki köşkte kendisinin olduğu gibi o yönlerden yararlananlar yalnız kendisi değil. Ve o köşkler ve konaklar da bir, iki veya on iki, yirmi ikiden ibaret değil. Fakir kızlar bir yandan okullardaki dersleri okurken bir yandan da İslamlığın, Osmanlılığın övgüye değer niteliklerinden olan bu yardımseverlik icabı birtakım fakirler büyük evlerdeki yiyeceklerden doydukları gibi öğrenim ve öğretimden da faydalanıyorlar. Evet, Refet okul kızları içinde bu defaki dikkatiyle Şahap ve Cazibe gibi hanımefendilerin İstanbul'da öyle bir iki kişiden ibaret olmayıp çok olduğunu anladı. Kendisinin şimdiye kadar o yönden istifadeden mahrum olması zengin kızlarına yaklaşamamasından ileri geliyordu. İçlerinden Şahap Hanım kendisini zorla kendine alıştırmıştı. Hatta okuldaki kızların birçoğu bu okul arkadaşlığı ilişkisinden başka biçimlerle de büyük ailelerin arasında bulunuyorlardı. Kimi birinin uşağının kızı, kimisi çırağının kızı, kimisi de bir vesileyle mensup olmuştu. "Bizim konak, bizim yalı, bizim köşk" gibi sözler birçok kızın ağzında geziyordu. O "bizim"den maksat kendisinin bir üyesi olmaktan şeref duyduğu evlerdi. İşte okul sıraların-

da yiyeceklerini fukara kızlarıyla paylaşan Osmanlı kızları, evlerinde aldıkları derslerden ve okudukları kitaplardan da onları nasiplendiriyorlardı. Hem de bu yardım yalnız okul arkadaşlığında mı geçerli oluyor ya! Büyük aile kızlarından okula gitmeyip evlerinde öğrenim görenler de evlerine gelip giden fakir kızları bilgilerinden faydalandırıyorlardı. Bu yardım ve yardımlaşmadır ki Osmanlı kadınlarını az zamanda ilerlemenin bu derecesine ulaştırmıştır.

Refet bu defa bir şeye daha dikkat etti, o da okul arkadaşlarının arasında Farsçadan *Hafız Divanı*'nı okumuş ve hatta *Mesnevi*'ye başlamış, Arapçadan da İmam Gazali'nin *İhya'ü Ulûm*'unu[1] ve benzerlerini okumuş öğrenciler var. Bunları nerede okuduklarını sorduğunda anladı ki kimini amcası, kimini dayısı okutmuş, kimisi de ulemadan bulunan bazı öğretmenlerden ayrıca ders alıyorlar. Daha çok şaşırdığı şey de bunların Hafız'ı tamamıyla çevirme ve yorumlama yeteneğine sahip, *Mesnevi*'yi de oldukça güzel anlayan halaları, teyzeleri, hatta anneleri olanlarının da bulunmasıydı. Refet arkadaşlarına bu defa sokulmaya başlamıştı. Anladı ki okuldaki dersleri okumakla yalnızca bir öğretmen olacaktı. Ancak bilgin olmak için daha okunacak çok şey vardı. Kızların akrabalarından olan o yaşlı hanımların önceleri okulları olmadığı halde bunları nereden öğrendiklerini merak edip araştırdı. Ona bunların kiminin babasının öğretmen tutarak öğrettiğini, kiminin ise ulemadan akrabası olması sebebiyle onları okutmuş olduğunu söylediler. Okul kızlarının içinde biri, "Halam sevabı pek sever, isterseniz rica edin o size biraz Hafız ve *İhya'ü Ulûm* okutur," demesin mi! Refet'in gözleri açıldı. Okumak onun için hiç istenilmez olur mu? Bir de Refet o kızın halasının İstanbullu bile olmayıp, Kastamonu kibarzadelerinden bir hanım olduğunu haber alınca bütün bütün şaşaladı. Bu işi Şule'ye açtı, Şule de heveslendi. Eğer hanım kabul edecek olursa okul çıkışı doğruca onun evine

1 İmam Gazali'nin (1058-1111) başta tasavvuf ve ahlak olmak üzere fıkıh, kelam gibi ilimlere yeni yaklaşımlar getiren eseri.

uğrayıp ders aldıktan sonra evlerine gitmeyi düşündüler. Her durumda o hanımı hiç olmazsa bir ziyaret etmek üzere evine gittiler. Gittikleri vakit okul dönüşü olduğundan hanım yeğeniyle beraberdi. Hanımın huzuruna vardıklarında gördüler ki bu elli yaşlarında bir hanımdır. Nefti kadifeyle kaplı vaşak kürkü sırtında, oyalı yemeniden hotozu başında, şirin yüzlü ve tatlı bir kadın. İstanbul'da temelli oturmayıp, bazı kışları geçirmek üzere buradaki dayısının evine gelir, misafir olurmuş. Bu defa biraz erken gclmiş ise de kışı geçirecekmiş. Memleketinde malı mülkü olup, o mal mülkün sahibi ve müdürü de kendisiymiş! Hesabını kendisi görür, mevsiminde çiftlikte işinin başında kendisi bulunurmuş. Hanımı, babası birçok öğretmenlerden tahsil ettirmiş, Arapça ve Farsçayı o kadar güzel okumuş ki eline aldığı Arapça ve Farsça kitapları hep anlar, Türkçe de güzel yazar; hatta şiirleri de vardır. Eski tarzda güzel şiir söyler. Refet ile Şule'yi güzel karşıladı. Niyetlerini anladığında ise ilmi talep edenden sakınanların ağzına ateşten gem vurulacağına dair olan hadis-i şerifi okudu. Altı ay kadar kendilerine ders verebileceğini söyledi. Refet ile Şule ertesi günden itibaren derse başladılar. Okulun son sınıfında bulunduklarından Arapçadan *İzhar*'ın[1] sonuna kadar gelmiş ve Farsçadan da *Gülistan*'ı[2] bitirmiş olduklarından pek güçlük çekmiyorlardı. Fakat *İhya'ü Ulûm*'u ve *Mesnevi* ile Hafız'ı anlamak yalnız lisan bilmekle olmayıp o lisanın içinde bir diğer lisanı da anlamaya bağlıydı.

Onlar bu derse devam ederken, Binnaz da bedence zayıfladığı için artık hizmete tahammül edemeyerek olduğu yerden çıktı geldi. Çamaşıra da gidemiyordu. Artık midesi yemek hazmedememeye başladı. Karnı da şişiyordu. Bir doktora muayene ettirdiler. Hiçbir işe gitmemesini, süt ile et suyundan, gayet yumuşak ve sulu külbastıdan başka bir şey yememesini tembih etti. Binnaz'ın çalışamamasıyla bunlar

1 Osmanlı Dönemi'nde uzun yıllar medreselerde okutulmuş Arapça gramer kitabı.

2 İran'ın büyük şairlerinden Şirazlı Sadi'nin 1258'de yazdığı şiir-düzyazı biçimindeki öykü kitabı. Eser, İslam edebiyatının klasikleri arasındadır.

önceki yedikleri şeyleri bile bulamayacak halde olduklarından eti ve sütü bulmak nasıl mümkün olacak? Şimdi iş yalnız Refet'in geceleri diktiği dikişti. Onunla ne kazanılabilir? Köşkte geçirdikleri iki ayda ev masrafı görmediklerinden Binnaz'ın önceki geçirdiği hastalıkta çalışamamakla edilen borçlar ödenmişse de bundan sonra için ne yapacaklarını şaşırdılar. Binnaz ancak oturduğu yerde mangal üzerinde yemek pişirebilmeyi ve ev içinde ufak tefek iş görmeyi becerebiliyordu. Gayret edip de çamaşıra gidecek olsa veya dikişe eğilse hastalanıyordu. Refet bu yolda çalışmanın sonunun böyle olacağını zaten önceden düşünmüştü. Kendisi de o yolda çalışmış olsaydı Binnaz kadar da vücudu dayanıklı olmadığından ikisinin birden o hale gelme ihtimali bulunduğunu düşünüyor ve annesini artık çalıştırmamak için bir çare arıyordu. Okul arkadaşlarından birinin vasıtasıyla haftada üç defa çocuklara ders vermek üzere bir yer buldu. Buna mukabil ayda dört mecidiye vereceklerdi. Bu yüzden İnayet Hanım'dan ders almaya sarf ettiği saatleri şimdi ders vermeye ayırması gerekiyordu.

Bu tarafa ilim almak için gidiyordu, şimdi öbür tarafa para almak için gidecekti. Refet'e kalsa ilmi bin kere paraya tercih ederdi. Lakin ihtiyaç onu istediğine bırakmıyordu. Dört ay kadar İnayet Hanım'dan öğrenime devam edebildi, istifade edebileceği daha iki ay olduğu halde onu kaybediyordu. İşte o zaman Refet zenginliğe ne kadar gıpta etti! Tatmış olduğu ilmin tahsilini böyle bırakmak ona ne güç geldi! Fakat annesine çalışmanın dokunduğunu görünce artık onu çalıştırmamayı gerekli görüyordu.

Refet bir kere daha akrabalara başvurma gereği hissetti. Zira Binnaz'ı iyice tedavi ettirmek, süt ve et suyu içirmek için ne kadar çalışsa kazandığı yetmiyordu. İkisi birden çalıştıkları zaman bile değil böyle et suyu ve sütle beslenmek, ekmek ve katığı güç buluyordu. O sene Şule'nin de çok masrafı vardı. Diploma birinciliği almak için elişinden de tam not ve ödül gerekti. Refet'in yakın akrabalarından biri, İstanbul'a gelip ticarete atılmıştı. Haylice servet edindiğinden

evi barkı düzmüş, idaresi yolundaydı. Refet annesini önüne düşürüp o adamın idarehanesine gitti. Binnaz o aralar geçim sıkıntıları pek çok olduğundan biraz yardımda bulunmasını rica ettiğinde, önceleri kendilerini hürmetle kabul etmiş olan o adam gözlerini açtı, solumaya başladı. Beş paraya beş daha katmak için saatlerce düşünen kimselerdendi. Binnaz adamın hareketini gördüğünde yalvaran bir tavırla dedi ki:

— Çok bir zaman için yardım isteyecek değiliz. Artık kızım diplomasını bu sene alacak, ondan sonra size yük olmayız. Hem de çok bir şey rica etmiyoruz. İmtihana koyacağı elişleri için masraf gerek. Yeğeninizin yapıp yeteneğini göstereceği elişleri için ne layık görürseniz bağışta bulunmanız için merhamet diliyoruz. Kendisi ayda dört mecidiye dersten alıyor, iki mecidiye kadar da dikişten kazanıyor; altı mecidiye. Dikiş bulsak daha çok dikecek ama her zaman bulunmuyor. Zavallı yavrucak bunları hep benim ilaçlarıma ve yiyeceğime veriyor. Fakat yeterli olmuyor. İşte kaç aydır oda kirasını veremedik! Hastadır diye bana çamaşır, entari ve hırka aldı. Kendisi çırılçıplak bir haldedir! Hastalık olmasa biz altı mecidiyeyle geçiniriz, ancak ne yapalım ki işte ben bu hale geldim. İşte nasıl geldiğimi ve nasıl yürüdüğümü, halimi görüyorsunuz. Çocuk yalnız gelmeye sıkıldığı için ben de gayret ettim. Yoksa oda kapısından güç çıkıyorum.

Binnaz hallerine acınması için böylece söylendi. Ve son söz olmak üzere de, "Artık size müracaat etmiş olan yeğeninizi elbet ümitsiz göndermezsiniz," dedi. Refet dilenme biçimini alan bu son sözlerden fena kızardı ve buna biraz da hiddetlendiyse de hasta annesine bir şey demek istemedi. Ve hastalık ıstırabıyla onu da mazur buluyordu. Bu sözlere karşı amcaoğlu:

— Kardeşleri niye para göndermiyorlar? Özellikle Refet'in miras payından onlar istifade ediyorlar.

Binnaz — Onu yine onlara sormalı efendim. Birkaç kere mektup yazıp hissesine düşen şeyin gelirini olsun seneden seneye göndermelerini söyledik. Mektuplara cevap bile vermediler. Oradan gelen biriyle bir para bile vermeyeceklerini

ve istersek dava edip almamızı haber göndermişler. Yiyecek bulmada müşkülat çekenlerin dava açmaya paraları nereden olacak? Neyse efendim, şimdi biz şu halimizi düşünelim! Amcaoğlu olduğunuzdan siz de bir kardeşi demeksiniz.

Amcaoğlu hiddetle:

— Ne bileyim ben amcasının oğlu olduğumu!

Binnaz — Aman efendim, o nasıl lakırdı?

— Nasıl lakırdı olacak! Basbayağı lakırdı! Amcamın kızı olsaydı amcamın oğullarının da ona bakmaları lazım gelirdi. Amcamın mirasını onun da alması gerekirdi.

— Beyefendi, memleketteyken siz amcanızın kucağında bu çocuğu görmediniz miydi? İstanbul'dan gönderdiğiniz kırmızı telli pabuçlar buna değil miydi? Babası mektup okurken sizin Refet'in de gözlerinden öptüğünüzü aktardığını ben biliyorum da siz yazdığınızı bilemiyor musunuz?

Refet ayağa kalkıp yüzü kıpkırmızı bir halde:

— Sus anne! Bu efendi söz söylenmeye bile layık değilmiş! Senin deminden beri ağzını yorduğuna acıyorum! (Amcaoğluna hitaben) Efendi! Siz beni birkaç para vermemek için inkâr ediyorsunuz. Ben de sizi reddediyorum! Hem de şimdi önüme avuç dolusu altın koysanız hepsini kafanıza atacağımdan dahi şüpheniz olmasın. Sizin gibi bir adamın akrabalığı bana şan vermez, bilakis utanç getirir.

Refet annesinin koltuğuna girip kaldırdı. Kapıdan dışarı çıktılar. Evlerine geldiğinde Binnaz ağlayarak:

— Refet! Sana vasiyetim olsun, bundan sonra ne kadar muhtaç olsan bu herifin on parasını kabul etmeyeceksin, onu akraban olarak tanımayacaksın! dedi.

Aradan birkaç gün geçtikten sonra Refet ile Şule köşkten konaklarına geçen Cazibe ve Şahap Hanımları ziyarete gittiler. Elişinin masrafı için Refet onlardan bir cömertlik umut ediyordu. Şule aylığından biriktirdiği parayla pek mükemmel olarak işler için gerekli şeyleri almıştı. Refet'in o seneki çıplaklığı görülmeyecek derecede olmadığından Cazibe onun pamuksuz bir hırkayla titrediğini görür görmez oraya gelen bir satıcı kadından entarilik, hırkalık ve üç çift yün çorap aldı. İki

makara tiresini de yanına koyup verdi. Ve Şule'yi de Refet'ten ayırmayıp ona ne aldıysa ona da aynısını aldı. Gerçi bu Refet için pek büyük iyilikse de Refet'in elişleri için Cazibe'den bir ümidi vardı. Halbuki bu kadar yardımın üzerine onu isteyemeyecekti. Herhalde biraz süre geçmesi lazımdı. Fakat nakış ustaları imtihana işlerin yetiştirilmesi için artık gergeflerin gerilmesi gerektiğini, sonra işlerin yetişemeyeceğini söylüyorlar ve sabırsızlık gösteriyorlardı ki onlar da haksız değildiler.

Refet bu elişinin masrafı için ne yapacağını şaşırmış haldeydi. O sene diploma alınacaktı. Maaşı bolca olan birinci öğretmenliğe uygun olmak için notlarının tam olması ve elişinden de tam not alması elzemdi. O kadar emek verdiği halde o sene bunu kaybetmenin kendisine ne büyük fenalık olacağını düşündükçe çıldıracak gibi oluyordu.

Şule'nin parası kalmış olsa ona yardım edeceğinde şüphe yoktu. Ancak Refet'in kazandıklarının çoğu annesinin hastalığına harcandığından ev masrafının çoğunu Şule yükleniyordu. Nihayet herkesin gergefi gerilmiş, işi hazırlanmış ve başlanmıştı.

Ustaların biri "Refet! Sen pek geçe kaldın kızım! Sonra yetiştiremezsen karışmam ha!" dediğinde Refet verecek bir cevap bulamayıp ağzını açmadığı halde gözleri birkaç damla gözyaşını zapt edemeyip döktü, derken kızlardan biri:

— Benim aldığım keten ile tireler duruyor. Hazır işlendikten sonra benim de işime yarar.

Usta — Ha, şu başlayıp da sonra vazgeçtiğiniz iş mi? dedi.

O sene usta, öğrencilerine beyaz keten üzerine tireyle ince bir iş modeli göstermiş, bunu hepsi beğenmiş ve son moda bir şey olduğu için çoğu heveslenmişse de iğneyle kuyu kazmak kabilinden bir iş olduğu için kimi başladıktan sonra bırakmış, kimi de işte böyle gergefi germeden başlayanların sıkıldığını görüp vazgeçmiş. Bu sözün üzerine usta hanım tekrar:

— İyi olur Hürmüz Hanım, bu hususta beni de memnun etmiş olursun. Zira Refet işi işlemiş, sen de işlenmiş bir

şeye sahip olduktan sonra, ben de bu işi bu sene imtihanına koydurduğumdan dolayı çok memnun olacağım. Çünkü Beyoğlu okullarında bundan kızlara çok başlatmışlar. Bizim okulumuzda da bulunsun istiyorum, çok moda bir iş!

Hürmüz — Ama bak, imtihana konulup bittikten sonra entari benim olacak!

Refet — Şüphesiz efendim! Bana yalnız not almak için lazım. Ondan sonra mal yine sizin.

Hürmüz sevinçli:

— Oh! İşleyemedimse hiç olmazsa işletiyorum ya!

Ertesi gün Hürmüz keten ile tirelerini getirdi. Usta hanım gergefi gerdi. Keten kumaşın ipliklerini ayırıp sayarak işlenmesi güç ve gayet geç biten bu işe Refet başladı. Usta hanım da okullarının o seneki imtihanına o işi koyacağından dolayı pek hoşnut oluyordu. Usta hanım Refet'i teşvik ederek, "Sen de sakın sıkılayım da bırakayım deme ha Refet!" dediğinde, Refet hüzünlü bir tebessümle, "Sıkılmış olsam ne yapacağım efendim, bir başka iş görmeye gücüm var mı?" diye cevap verdi.

Refet ilk defa hocalarının ve ustalarının yanında güçsüzlüğünden, ihtiyacından bahsetmiş oldu. Bu defa elişi görememek korkusu onun gururunu epeyce kırmıştı. Fakat yine bir defaya mahsus olarak söyleyip bir daha o şeylerden bahsetmedi ve bunu da iş bulup başladıktan sonra söylemişti. Bu işle ince bir keten entarinin bütün önü, kolları, yakası, etekleri işleniyordu. Refet bir yandan böyle kimsenin işlemeye tahammül edemediği bir işi işlemeye onca meşguliyetinin yanında mecbur kaldığına sıkılıyor, bir yandan o sene okul öğrencilerinden hiç kimsenin işlemediği o işi yalnız kendisi ortaya çıkaracağından, işinin mümeyyizlerin dikkatini çekerek bol bol not ve ödüllere layık olacağı için memnun oluyordu.

Dersler yapılmakta, işi ilerlemekteyken Binnaz da zayıflamaktaydı. Refet'in kazandığı para ve Şule'nin yardımıyla Binnaz asla işe gönderilmiyor ve kendileri peynir, ekmek ve zeytinle vakit geçirip onu mümkün olduğu kadar iyi besle-

meye gayret ediyorlarsa da Binnaz kilo alacak yerde kaybediyordu. Refet, annesi çalışmayacak ve iyice yiyecek olursa sağlığını kazanır zannediyordu. Fakat heyhat! Binnaz'ın vücudu artık yıpranmıştı. Eski bir bezin tamir kabul edemeyişi ve dikilen yerlerinden açılması gibi o harap vücut da tamir kabul etmiyordu. Refet bu halden korkmaya başladı. Artık annesinin çalışmasına lüzum görülmüyordu. Zira işle onu şimdiden bu şekilde geçindirmeye başladığı gibi, birkaç ay sonra diplomasını alacak ve birinci derece diploma aldığında taşraya gitmeye de razı olduğu için bin kuruş kadar maaşla bir birinci öğretmenlik alabilecekti. Artık annesinin çalışmasını değil, yaşamasını istiyordu. Önceleri iki kişi çalıştıkları halde kendilerini güç beslerken bundan sonra yalnız kendisi çalışarak annesini besleyecekti. Ve beslemeye de başlamıştı. İşte ayda altı yedi mecidiye kadar para kazanıyordu. Annesini beslemek için İnayet Hanımefendi'den aldığı dersi bırakmıştı. O kendisine ne kadar güç geldiyse annesini oturtup çalıştırmamak da o kadar hoş geliyordu. Ne fayda ki bu gayretlerinin hiçbir semeresi Binnaz'ın üzerinde görülmüyordu. O gittikçe fenalaşıyordu. Binnaz'ı yerinden kımıldatamıyorlardı. Şule eve önce gelip yiyeceklerini pişiriyor ve ondan sonra da Refet ders verdiği konaktan gelip yardıma yetişiyordu.

Refet annesine günde yarım kıyye süt tayin etti. Kendi mahallelerindeki sütçüyü ileride parasını vermeye razı etti. Kasaptan da veresiye günde yüz dirhem et alıyordu. Öğretmen olmasına az kaldığı için eline geçtiğinde ödemek üzere annesi için artık borca girmekten çekinmiyordu. Cazibe Hanımefendi'ye rica etti. Onların doktorlarına annesini muayene ettirdi. Doktorun muayeneden sonra yüzü pek ekşi göründüyse de Refet'e bir şey demedi. Kendi muayenehanesine on beş günde bir gelmelerini söyledi. Ücretlerini Cazibe Hanım'dan alacaktı. On beş günde, bir mecidiye Cazibe Hanım için çok bir şey değildi. Cazibe bu paraların beyhude olduğunu bilerek veriyordu. Zira doktor, hanımefendiye Binnaz'ın pek iyi bakıldığı halde bile ancak birkaç ay yaşayabileceğini söyledi. Fakat son ana kadar tedavisiz kalmaması için ilaç

verebileceğini söylemesi üzerine Cazibe de tedavisini emretti. İlaçlar da Cazibe Hanım'ın hesabına verilecekti. Binnaz'ın karnının şişi geçmiyor ve solunumdaki zorluk, dizlerindeki dermansızlık günden güne artıyordu. Zavallı Refet bu karamsar zihinle ders çalışıyordu. Kazanmak için çalışmak, ders çalışmak, annesinin çamaşırını yıkamak, yatağını serip toplamak, odayı süpürmek hep Refet'e bakıyordu. O zayıf vücut o kadar yükü yüklenmeye mecbur oluyordu. Eğer Şule yardım etmese Refet'in de yatacağında şüphe mi vardı? Zira Binnaz'ın sağlam vücudunun tahammül edemediği zahmete, Refet'in dayanabilmesi nasıl mümkün olabilirdi? Hatta eğer Refet iki ay süre tatilinde işlemeye de ara verip köşkte öyle güzel yiyip içerek vücutça pek çok kazanmamış olsaydı belki yine bu kadar çalışmaya tahammül edemezdi.

Refet o sene imtihanına konulacak resim manzarasını, ustasından kendisi seçmeyi rica etti. Kızcağız ayın doğumu ile güneşin batımını bir anda tasvir eden bir model edinmek istiyordu. Ancak mümkün değil bulamadı. Sonunda ayrı ayrı iki model bulabildi ki bunların birisi güneşin batışını, biri de ayın doğuşunu gösteriyordu. Okulda yaptırılan resim karakalem, suluboya desendi. Refet batan güneş ışınını ve denize yansımasını, ayın doğuşunu öyle güzel bir biçimde resmediyor ve renkleri o kadar güzel uyduruyor, gölgeleri o kadar mükemmel veriyordu ki bundan kendisi de hoşlanıyordu. Zihnine yerleşen Fener'deki on dördüncü geceyi resmetmek arzusunda bulunuyordu. O yüzden tabloları o kadar güzel resmediyordu ki usta şaşırmaya başladı, karşısındaki modele bakmadan o tabloları resmedecek gibi geliyordu. Daha tuhafı, güneşin batışında ışınların gerek dağlara ve gerek denize yansıması olan çizgileri yaptığı zaman ustası, "Lakin ne yapıyorsun Refet? Modelden başka olmuş, benzetememişsin diye azarlayacağım ama senin yaptığın da fena olmuyor. Yalnız bir başkalık var!" diyordu. O akşamın manzarası Refet'in zihnine o kadar yerleşmişti ki önündeki modele bakmayı unutuyor, o akşamkini unutamıyordu. Tabloların ikisi de bittiğinde ustası şaşırdı. Refet'in hiçbir

sene resme o kadar yatkınlık ve yeteneği görülmüyordu. Modeller bunların yanında hiç kaldı. Fakat Refet'e başka bir model verilseydi belki o kadar iyi yapamazdı. Bu tabloları çerçeveletmeden önce bir kere Cazibe Hanım'a götürüp gösterdi. Modellerini de beraber götürdü. Cazibe hayrete düştü. Zira tablolar modellerin tıpkısı olmadığı halde onlardan kötü değil, belki daha çok doğallık vardı. Zeki kadın derhal hatırladı, gülerek:

— Gün batımıyla, ayın doğuşunu bir yerde resmeden bir model bulamadın mı? dedi.

— Hayır efendim, çok aradım lakin bulamadım.

Cazibe yine gülerek:

— Ancak o akşamki manzara sana ne kadar tesir etmiş. Aferin Refet, aferin sana! Yani *d'après nature*[1] çalışsaydın güzel bir ressam olacaktın. Ben sende bu yeteneğin olduğunu bilseydim seni Şahap'la beraber resim dersinde bulundururdum. Şimdi senin bu resimlerini beğendiğimi ispat için şunları ben çerçeveleteyim. Bırak da birkaç gün sonra gel al!

Birkaç gün sonra Refet tablolarını almaya gittiğinde hayretinden şaşırdı. Bir örnek olarak o kadar güzel çerçevelere geçirilmişti ki Refet bu kadarını ummuyordu. Resimler bir kat daha güzel göründü.

İmtihan zamanı yaklaşıyor, öğrencilerde yürekler oynuyor, Refet'in yüreği ise hem bu yüzden oynuyor hem de annesi için yanıyordu. Binnaz bir yandan kızının böyle kendisini beslemeye, rahat ettirmeye çalışmasından övünüyordu, bir yandan da Refet'in bu kadar işle uğraştığını, bu kadar yüke göğüs gerdiğini görerek üzülüyordu. Doktor, Binnaz'a bir hava değişikliği denemesini de tavsiye etti. Refet buna şaşırdı. Daha Cazibe ve Şahap Hanımlar köşke geçmemişlerdi ki annesini götürüp oraya bıraksın! Annesini bırakabileceği başka bir bildiği de yoktu. Ana kız buna dair fikir alışverişinde bulunduktan sonra Boğaziçi'ndeki akrabaları düşündüler. Onlardan birinin evinin yeri ve bahçesi pek güzeldi.

1 (Fr.) Gerçek modele bakarak resim ya da heykel yapma tarzı.

Eğer kabul ederlerse bir ay kadar Binnaz'ın orada kalmasını düşündüler. Ve bir akşam Refet gidip buna dair izni elde ettikten sonra annesini götürdü. Ana ile kız o zamana kadar akrabalarına pek yük olmadıklarından bu kadar iyiliği esirgemeyeceklerini umuyorlardı. Zira artık Refet öğretmen olduktan sonra kimseye ihtiyaçları kalmayacağından kimsenin başına ekşiyip kalmak korkusu olmadığını düşünüyordu. İmtihan günleri gelmiş olduğundan Refet gelemeyecekti. Akşam sabah gidip gelmeye vapur parası lazım olduğu gibi Şule'yi de yalnız bırakamayacak ve üç kişi birden oraya yük olmaktan çekineceklerdi.

Binnaz da Refet'e oraya kadar gidip gelmekle geçireceği vakti dersine, işine sarf ederek güzel imtihanlar vermesini tembih etti. Refet ev sahibi olan hanımın eteklerini ve ayaklarını öpüp annesine iyi bakılmasını rica etti. Çıkıp İstanbul'a indi.

Refet annesini Boğaziçi'ne bırakalı on gün olmuştu; o on günü Şule'yle beraber geceli gündüzlü çalışmaya ayırmışlardı. Artık imtihana birkaç gün kalmıştı. Bir gün sabahleyin kapı çalındığında tanımadıkları bir adam:

— Binnaz Hanım'ın kızı Refet Hanım burada mı? diye seslendi.

Kapıyı açan Şule de Refet'e haber vereceği sırada, Refet koştu. Gelen adam:

— Binnaz Hanım'ın kızı sen misin? Adın Refet Hanım mıdır?

Refet heyecanla:

— Evet! Benim! Aman ne var! Çabuk söyle! dedi.

— Anneniz, "Aman gelsin, beni buradan alsın!" diye sizi istiyor. Bana pek yalvardı da geldim haber veriyorum.

— Hanımefendi ne dedi? O bir şey söylemedi mi?

— Nasıl hanımefendi?

— Canım sen ...'dan gelmiyor musun?

— Yook, ben Haseki Nisa Hastanesi'nden geliyorum. Ben oranın hizmetçilerindenim.

Refet şaşırıp, "Hay!" diye bağırdı. Gelen adam:

— Ne o be! Annenizin orada olduğunu bilmiyor musunuz? Onu oraya siz koymadınız mı?

— Hayır! Aman hayır!

— Beş günden beri oradadır. Hem de bana, "Refet'e söyle artık pek fenayım, iyi olamayacağımı anlıyorum. Bari evimde onun yüzünü görerek öleyim! Eğer beni buradan almazsa analık hakkımı helal etmem," dedi.

— Anacığım! Zavallı anacığım! Hastanede ha! Beş günden beri ha! Ah, sen bana niçin daha evvel gelmedin, niçin onu getirdiklerinde hemen haber vermedin?

— Bu da tuhaf! Amma çattık be! Ben ne bileyim de geleyim söyleyeyim? Hasta yalvardı diye sevabına geldiğim için şimdi kabahatli mi oluyoruz?

Refet ağlayarak:

— Kusuruma bakmayınız efendi! Annemi hastaneye gönderecekleri asla aklıma gelmezdi. Ah! Zavallı anacığım! Hastanede ha! Ah! Şimdi çıldıracağım... Ben onu faydalı olacak diye hava değişikliği için götürdüm! Böyle olacağını bilseydim hiç kendi elimle götürür müydüm? Ah! Bari böyle yapacaklarını söyleselerdi anneciğimi orada bırakmasaydım. Of!.. Ne yapayım? Aman vakit geçiriyorum. Anacığım hastanede! Haydi efendi, haydi babacığım! Sen beni oraya kadar götür de annemi alıp getireyim.

— Yayan gelecek halde olmadığını da önden sana haber vereyim de bir araba götür. Hem ben duramam, işim var, sen hangi arabacıya Haseki Nisa Hastanesi desen götürür.

— Ya ben orada annemi nasıl bulayım?

— Ben oradayım, kapıya gelince ..... Ağa diye sor, bana haber verirler, seni götürürüm.

Adam böyle deyip çıktı gitti. Refet şaşırmıştı. İki çeyrek araba parası lazımdı. Daha kendisi sormadan Şule kesesini çıkarıp içindeki iki kuruşu Refet'e göstererek:

— Aksiliğe bak, yarın aylığım gelecek diye dün kömür, soğan, pirinç aldım, paraları bitirdim. Şimdi ne yapalım?

Refet örtünüp sokağa fırladı. Nezaket Hanım'ın evine koştu. Nezaket Hanım köyünden gelmiş, çocuğunun biri

vefat etmiş, bir çocuğuyla kalmış; sonra da ikinci bir kocaya varmışsa da hali vakti pek uygun olmayıp haylice borçlu bulunuyordu. Refet kapıdan girince meseleyi acele anlatıp on kuruş istedi. Nezaket derhal kesesini açtı. Yalnız on kuruşu vardı. Ondan fazlası yoktu. Refet, Nezaket'in parasının tümü olan on kuruşu almaya sıkıldı. Nezaket ise:

— Al Refet! Al kızım! Ben bu gece Binnaz için aç kalsam da razıyım. Bir gecede açlıktan ölmem ya! Hem akşama bizimki ekmeği getirir. Olmazsa veresiye alırız. Haydi, durma kızım, benim kardeşçiğimi, Binnazcığımı bekletme! diye zorla on kuruşu Refet'in avucuna koydu.

Refet, Binnaz'ı görünce bütün bütün şaşırdı. Zira pek fena hale gelmişti. Hizmetçilerin yardımıyla arabaya koyup odalarına getirdi. Şule okula gitmişti. Yatağı serip hastayı yatırdıktan sonra yanı başına geçti.

— Anne, bu iş nasıl oldu?

— Ah, kızım, beni pek horladılar. Hiç bakmadılar. Yiyeceğim hasta yiyeceği değildi. Bir tas çorba olsun önüme koymadılar. Sofradan artan yemeklerden veriyorlardı. Bunları ise midem hazmedemiyordu. Ne oldum bilmem! Olacağı mı vardı yoksa perhiz yemeği bulamadığımdan mı nedir fenalaştım, ağırlaştım! Ayaklarım da şiştiğinden ve karnımın işte şu gördüğün gibi şişi arttığından bana iyi olmak için hastaneye gitmem gerektiğini ve orada çabuk iyi olacağımı söylediler. Ben de razı oldum. Ancak sana da haber versinler demiştim. Bak sana haber vermemişler. Fakat hastanede bulunduğum sürede daha çok fenalaşmakta olduğumu gördüm. Hastanede iyi baktılar, ama ben iyileşeceğime fenalaşıyordum. Artık anladım ki ben iyi olamayacağım. Halimi hissediyordum. Onun üzerine sana haber gönderdim.

Refet ağlayarak:

— Sen haber göndermemiş olsan benim hâlâ haberim olmayacaktı. Ben ise bu akşam seni yoklamaya gidecektim!

İhtimal ki şu olayı, yüce okurlarım içinde abartılı bulanlar vardır. Ancak ne yapmalı ki dünyada Şule'nin dayısı gibi kendi yiyeceğinden, içeceğinden keserek akraba ve yakınla-

rına bakanlar olduğu gibi, işte Refet'e bu şeyleri yapan gibileri de bulunuyor. İşte bu anlatılanlar nasıl gerçekse, Refet'in bir yandan annesine bakması ve bir yandan da imtihanını vermeye çalışması da öylece olmuştur.

Ev sahiplerinin o günlerde hakikaten insaniyetleri görüldü. Binnaz, kızının kendiyle meşgul olduğunu görerek çalışamayıp da imtihanını veremezse diye pek korkuyor ve üzülüyordu. Ev sahibeleri imdada yetişti, "Bu bir haftalık iştir. Sen üzülme Refet Hanım. Eğer senin kadar bakmazsak bizi azarla! Sen işinle meşgul ol" diyorlardı. Evet! İmtihana bir hafta kalmıştı. Altı aydan beri kira veremedikleri ev sahibinin bu iyiliklerine Refet nasıl teşekkür edeceğini bilemiyordu. Ve görüyordu ki annesine pek iyi bakıyorlardı. Refet işlediği entariyi dikti bitirdi. İmtihana üç dört gün kala tablolarla onu okula götürdü. Hoca ve usta hanımlara teslim edeceği zaman, Hürmüz gelip kendisinin ertesi gün bir düğüne davetli olduğunu ve malı varken başka hediyeye para veremeyeceğini, işlenen entariyi geline hediye götüreceğini söylemez mi! Refet önce bunu şaka sandı, hem de pek adi ve soğuk bir şaka. Ancak işin ciddi olduğunu anlayınca şaşırdı ve sonra hiddetlendi. Bunun olacak işlerden olmadığını anlatmak istediyse de Hürmüz, "Malım varken başka şeye para mı vereceğim!" diyor da başka laf anlamıyordu. Refet'in zaten canı yanıyor, yüreği sızlıyordu. Artık daha fazla şeye tahammül edecek halde değildi, açtı ağzını yumdu gözünü. Hürmüz'e söylemedik bir söz bırakmadı. Ve nihayet:

— Aklını başına topla Hürmüz!

— Sanki ne yapabilirsin? Malım değil mi, ne zaman istersem o zaman alırım.

— Sözleşmemiz imtihana konulup ben not aldıktan sonra almak değil miydi?

— Ben öyle laftan korkmam kuzum, alacağım!

— Canım düşünmüyor musun, sen onu alırsan ben elişinden not alamam. Bu durumda belki bu sene sınıfta kalırım, benim için ise bir sene çalışmanın ne demek olduğunu bilir misin? Bu sene diplomadan mahrum kalmanın ne büyük fe-

laket olduğunu anlayamıyor musun? Ben ise diplomanın da en yüksek derecesini almak için bu kadar çalıştım. Kaç para masrafı varsa bir merhamet sahibi bulurum da ondan borç alır, sana masrafını öderim.

Hürmüz alaycı bir şekilde:

— Oh canım! Ben onun masraf parasıyla bu entari gibi bir entari alabilir miyim?

— Ya ben şu andan sonra böyle bir entari işleyip yetiştirebilir miyim?

— Ben onu bunu bilmem. Alacağım diyorum. Senden korkacak değilim ya!

— Elini sürme Hürmüz! Elini sürme! Hem de eğer almaya kalkışırsan benden kork!

— A!.. Bu da tuhaf, bana ne yapabilirsin sanki!

— Bana bu sene sınıfta kalmak, diplomayı elde edememek ölmekten güçtür. Anlıyor musun? Ölümden güçtür, daha beterdir diyorum.

Refet bu sözü bağırarak, yumruklarını sıkarak söylüyordu. Bu gürültüyü işiten hoca ve usta hanımlar koşuştular. Bu iki kızı boğaz boğaza gelecek bir halde bulunca şaşırdılar. "Refet! Refet! Senden böyle şey beklenir mi?" diyorlardı. Refet ellerini yanına salıverip hüngür hüngür ağlamaya başladı. Artık halini bile anlatabilecek halde değildi. Şimdi de güzel ahlak notunun kırılmasından korkuyordu. Şimdiye kadar okulda sesinin yükseldiğini işiten olmadığı halde onu böyle bağırtmaya sebep olan Hürmüz'e lanetler okuyordu. Orada bulunan kızlardan biri, işi olduğu gibi hoca ve usta hanımlara anlattı. Usta dedi ki:

— Refet, eğer pek çok haklı olmasaydın böyle gürültü ettiğinden dolayı ceza gerekirdi. (Hürmüz'e hitaben) Biz seninle sözleşme yapmıştık. Şimdi o sözleşme dışında hareket etmek nasıl olabilecek? Yalnız masraf parasıyla güzel işlenmiş bir şeye sahip olduğun için teşekkür etmiyorsun da bir de gürültü çıkarıyorsun ha! Hele elini sür de göreyim seni! Hükmün parana geçer, istersen şimdi masrafının parasını sayayım!

Hürmüz süt dökmüş kedi gibi çekildi.

Okul gelin gibi donanıyordu. Bir odanın duvarları öğrencilerin el emeği olan resim tablolarıyla donanıyor, diğer bir odanın duvarları ve masa üstleri de elişleriyle doluyordu. Nihayet imtihan günleri geldi. Refet sınıfının birincisi, Şule de ikincisi oldu. En yüksek derecedeki diplomaları kendilerine müjdelendi. O haberi aldıkları gün Refet annesinin yanına, Şule de telgrafhaneye koşuyorlardı. Şule dayısına şöyle bir telgraf çekti: "Sınıfın ikincisi olarak en yüksek derecede diplomaya sahip oldum. Kızın Şule." Şule telgraftan sonra şu mektubu da yazıp postaya verdi:

Dayıcığım! Yardım senden olduğu için, telgrafla bildirmiş olduğum gibi sınıfın ikincisi olarak en yüksek dereceli diplomaya ulaşmamdan dolayı, asıl tebrik edilmeye layık sizi görüyorum. Zira bu başarı ancak sizin yardımlarınızla ve gayretinizle oldu. Daha doğrusunu söyleyeyim, fedakârlığınızla oldu. Sizin bana ayda üç lira yardımınız sizin için bir fedakârlıktı. Zira sizin ayda on üç liralık bir geliriniz yoktu. Fakat dayıcığım, siz benim gözümde o kadar büyüdünüz ki aylık bin lira geliriniz olsa benim için o kadar büyük addolunamazdınız. O bin liranın ayda otuz kırk lirasını versen yine böyle olamazdı. Zira bunda büyük bir fedakârlık bulunmayacaktı. Sen ise masrafından keserek bana verdin. Ben de bu iyiliklerine layık bir evlat olduğumu size ispat için çalışacağım. .... öğretmenliği kadrosu açılmış ikinci olduğum için taşraya gitmek istediğimde benden esirgemezler sanırım. Ah! Ne âlâ! Senin yanında yaşamak, senin bulunduğun memleketteki okula öğretmen olmak ne büyük mutluluk! İyi biliniz ki bugün yardımlarınızın kıymetini takdir eden Şule sonsuza kadar bu minnettarlıkta bulunacak ve sizden gördüğü iyiliklerin teşekkürünü size pek uysal ve layık bir evlat olmaktan ayrılmayarak yerine getirmeye çalışacaktır. Yardımınla beni okutturarak bilgi öğrettiğin gibi davranışlarınla da insanlığı, insaniyeti öğrettin. Bâki ellerinden öperim benim yüce babam!

Kızınız Şule

Refet de evine vardığında kendisini annesinin kolları arasına attı. Ana kız gözyaşlarıyla birbirinin yüzünü yıkıyordu. Binnaz:

— Birinci mi dedin Refet? Birinci mi?

— Evet anneciğim!

— Diplomán en yüksek derece değil mi?

— Evet anneciğim!

Binnaz ellerini kaldırıp hamdederek:

— Yarabbi şükür! dedi.

Refet bir yandan annesini öpüyor bir yandan da:

— Artık zahmetten, mihnetten kurtulduk anneciğim! Artık tatlı tasavvurlarımız gerçekleşti. Artık ben seni rahat ettireceğim, bundan sonra sana çalışmak yok! Birinci derece öğretmenlik bin kuruş maaş! Sen ne istersen onu yapacağım, sen yalnız emret anneciğim! Sen yalnız benden iste! Oh! Ne âlâ! Senin arzularını, emirlerini yerine getirmeye gücümün yetmesi benim için ne mutluluk! Bir kadın tutacağız, senin yemeğini pişirecek, sana bakacak. Sana ben de bakacağım. Ben de yine hizmet edeceğim. Ben okuldayken hizmetçi bakacak, artık bu hastalığı üzerinden at! Şimdi hasta olacak günümüz değil sevinecek, gülecek, eğlenecek günümüz. Sıkıntılı, zahmetli zamanlarda sen sapsağlam geziyordun. Şimdi ise asıl sevinçli gezecek zamanımız. Of! Nasıl edelim de şu hastalığı çabuk senin üzerinden atalım!

Binnaz okşanmaktan hoşlanan bir çocuk gibi kendini Refet'in öpücüklerine, okşamalarına bırakmıştı. Refet sözüne devam ederek:

— Sen ne istersen şimdiden iste! Şimdiden emret! Emin ol artık esnaf bize ne istersek tereddütsüz verir! Artık geçimimiz temin olundu, diyordu.

Arkadan Şule de gelip yetişti. İki sene kendisine analık eden Binnaz'a o da sarıldı:

— Anacığım, bak iki kızın da mükemmel çıktı, biri birinci diğeri ikinci oldu. Bugün senin iftihar edecek günün, diye Binnaz'ı öpüyordu.

Bu buseler, bu memnuniyetler Binnaz'da manevi bir güç meydana getirdi. Kendisinde bir iyileşme görüldü. Fakat heyhat!.. Ne kadar geçici olduğu hastanın sonraki haliyle anlaşıldı. İki kız hastaya nasıl bakacaklarını, onu nasıl besleyeceklerini bilemiyorlardı. Artık okula gitmedikleri için evde bulunup bakıyorlardı. O senenin ödül töreni olduğu gün, ev sahiplerini hastanın yanına bıraktıktan sonra Şule ile Refet giyinip gittiler. Koyu tahin renginde yünlüden olmak üzere hep bir örnek olan elbiselerin siyah kadife yakasının yan taraflarında "Darülmuallimat" yazılıydı. Yeldirmelerin kollarında da son sınıfını gösteren dört sıra şerit dikiliydi. Davetliler birinci öğrencilerin diploma ve mükâfatlarını almak üzere gelmelerini beklerken Refet çıktı. Çıktığı her ödül için bulunduğu yerin gereğini yapabilecek yetenekteydi. O kadar ki orada bulunanlar kendisini alkışladı. Etraftan, "Güzel değil, fakat ne kadar şirin kız!" ve "Gözlere bak gözlere, zekâsını nasıl gösteriyor. Boş yere birinci olmamış," deniliyordu. Bazı taraftan da "Yüzü hiç güzel değil ama yürüyüşü, duruşu, tavrı, bakışı ne kadar hoş! Ne nazik bakış ve duruş! Kendi güzel değil ama hali tavrı güzel," deniliyordu.

Evet! O günkü sevinç ve kıvanç Refet'e manevi bir güzellik vermiş ve zaten yürüyüşünü, duruşunu, bakışını bilir, nazik tavırlı bir kız olduğundan birincilik mevki kendisine pek güzel yakışmıştı. Yalnız Refet o gün annesi bulunmadığı için üzgün olduğundan yüzü gülmüyor ve dudaklarında tebessüm görülmüyordu. Şu var ki yüzünde ve tavrındaki tevazu izleri de çehresine yakışıyordu.

İki arkadaş diploma ve ödülleriyle birlikte odalarına geldiler. Bunları Binnaz'ın önüne döktüler ve birçok defa ikisi de zavallı hastaya sarılıp sarılıp öptüler. Zavallı çocuklar hâlâ Binnaz'ın iyi olmasından ümitliydiler. Ancak birkaç gün sonra işin tehlikesini anladılar. Zira hasta çok fenalaştı. Binnaz artık işi anladığından dedi ki:

— Refet artık ben gideceğim! Bu anlaşılıyor.

Refet — Niçin böyle söylüyorsun anneciğim! Sen yaşayacaksın! Sen bundan sonra dünyayı göreceksin, rahat edeceksin!

Binnaz — İş bizim arzumuzla olsa ben de senin dediğini isterim. Ancak ne yapalım yavrum ki mesele başka! Ben gideceğimi anlıyorum. Bundan bir sene önce ölseydim benim için daha fenaydı. Şimdi ise gözüm arkada kalmıyor. Sen diplomanı aldın! Şimdiye kadar arzuladığımız şeye sahip olduğunu gördüm, artık bundan sonra kendi kendini geçindirebilirsin.

Refet — Lakin anneciğim, ben onu seni rahat ettirmek için istiyordum. Sen öldükten sonra benim neme lazım, yaşayacaksın anneciğim, yaşayacaksın!

Binnaz — Hem de yakında gideceğim Refet, kendimi anlıyorum. Korkma, gayretli ve sağlam olmak lazım! Çok kederlenme, vücudunu hırpalama! Bana sen baktın, hasta olursan sana bakacak yok!

Refet dayanamayıp ağlıyordu. Gözlerinden sel gibi gözyaşları akıyordu. Binnaz da:

— Ya bundan bir iki sene önce ölseydim ne yapacaktın? Şimdi ise ben gönül rahatlığıyla ölüyorum. Seni annenden iyi idare edecek, babandan daha çok himaye edecek olan diplomanla bırakıyorum!

— Evet! Beni diplomam idare edecek, himaye edecek! Çok doğru! Fakat beni kim sevecek? Ben kimi seveceğim? Ah!.. Anneciğim sen yaşamalısın! diye ağlıyordu Refet.

Ancak bu ağlamaların hiçbir faydası olamadı. İki gün sonra Binnaz artık ölmüştü.

Ev sahipleri ve Şule, Refet'i nasıl zapt edebileceklerini şaşırdılar. Refet, "Ah, anneciğim! Cefamı çekip de sefamı süremeden giden anneciğim! Ben senin için çalıştım. Sen olmayınca bana dünyada hiçbir şey de lazım değil. Artık ben de ölmeliyim!" diye kafasını rast geldiği yere çarpıyordu. Cenazeyi defin için paraları olmadığından ne yapacaklarını düşünürken akrabalarından bir adam gelip o hizmeti yerine getirdi.

Refet'e bir ara artık hep emekleri heba olmuş, kendisine ne kazanmanın ne de öğretmenliğin lüzumu kalmamış gibi geliyordu. Fakat zaman geçip de açlığını duyduğunda yaşadığı süre boyunca kazanmanın gerekliliğini hissediyordu.

Fakat keder kendisini o hale getirdi ki yaşamak değil, ölmek istiyordu. Yaşamak, ölmek eğer kendi seçimiyle olsaydı o anda ölmeyi tercih edeceğinden asla şüphe yoktu. Ondan sonra kendisi hiçbir ümit ve arzuyla yaşayamayacak gibi geliyordu. Odasında yalnız kaldığında:

— Annemi geçindirecektim. Onu rahat ettirmek için birbiri ardı sıra gelen isteklerimi yerine getirmeye çalışacaktım. Yorgunluğumu onun okşamaları ve iltifatlarıyla geçirecektim. Onu mutlu etmek için mutlu olmak isteyecektim. Onun yüzünü güldürmek için şen görünecektim. Bundan sonra artık bu dünyada ne işim ne vazifem kaldı! Bu miskin ve çirkin vücudu sürüklemek için mi yaşayacağım? Ah, anneciğim! Bu miskin vücut her türlü acısını senin tarafından sevilmekle unutuyordu. Zavallı yüreciğim senin muhabbetinle dolu olduğundan haline kanaat ediyordu. Şimdi bu boşluk, bu hiçlik, bu vazifesizlikle ben nasıl yaşayacağım, ben ne yapacağım? Annemin yanına gitmekten başka benim için acımı yatıştırmaya çare yoktur. Ah anneciğim!

Refet bu son "anneciğim" sözünü bir çığlıkla söyleyip sanki anasına kavuşmak istiyormuş, onu arıyormuş gibi ellerini uzatmıştı. O anda hayırlı ve metin bir ses, "Allahım!" dedi. Refet başını kaldırdığında Şule'yi ciddi bir tavırla karşısında gördü. Refet bir kere titredi. Şule heybetli bir bakışla, yüzü güçlü bir tavır almış duruyordu. Refet hem titriyor, hem de Şule'ye bakıyordu. Şule büyük bir saygıyla, "Allahuekber!" dedi. Refet derhal kendini toplayıp ayağa kalktı. O da büyük bir saygıyla "Allahuekber!" dedi. Şule yine sert bir yüzle:

— Kederle kendini kaybedenlerin aklını başına getirecek olan bu yüce ifadeyi söyledikten sonra sana söz söyleyebilirim. Allah'ı unutma dedikten sonra beni unutuyor musun, diyebilirim. Seni sevecek ve senin seveceğin artık kimse yokmuş, öyle mi?.. Ya ben seni ne zaman yalnız bıraktım ve seni sevmediğimi, senin tarafından sevilmeye layık olmayacağımı sana gösterecek bir harekette ne zaman bulundum.

— Şule, kusuruma bakma! Çünkü çok ıstırap çekiyorum! Ah!.. Bilsen ne haldeyim?

— O ıstırabı bana tarif etmene gerek yok. Çünkü onu çektim, onu gördüm! Ben sana "Refet yetimdim, öksüz de kaldım" dediğim gün, anneciğimin vefatından bir iki gün geçmişti. Onu kaybettiğim anda ise yanımda beni öyle kucağına alacak, göğsüne basacak, gözyaşlarımı eliyle silecek bir arkadaş yoktu. İki gün sonra okula geldiğimde derse bakıyordum. Sen beni o halde buldun! İşte o zaman ben de kimsesiz kaldığımı gördüm. Ancak vazifesiz değil! Öyle olmadığı için sen beni derse bakarken buldun. Evet! İstanbul'da kimsem yoktu. Hem zavallıydım hem kimsesiz. Ancak her yerde hazır ve nazır olan Allah'ım karşıma bir Refet çıkardı. Annemin acısı kalbimden çıkamadı, babamınki de tamamıyla duruyordu. Lakin o yaralı ve acıklı kalpte sizin sevginiz için de yer buldum. Refet senin kalbin o kadar küçük mü?

Refet mahcup önüne bakıyordu. Şule yine söze başladı:

— Benden ibret alsana! Ben annemi, senin anneni sevdiğinden daha az mı severdim sanıyorsun? Düşün Refet, bir arkadaşımı nasıl sevdiğimi düşünerek kabul et de öyle sevmeyi bilen birinin annesini de ne kadar seveceğini anla.

Refet mahzun:

— Sen kendini bana örnek göstermek istiyorsun fakat senin durumun başka! dedi.

— İzah eder misin, anlayayım! Bu başkalık neymiş?

— Öncelikle senin bir dayın var ki merhameti, yardımı bir ana ve babanınkinden aşağı kalmıyor. Benimkilerse bilirsin... İkinci olarak...

— Ee, ikinci olarak...

Refet mahcup bir halde:

— Senin geleceğin benimki gibi ümitsiz ve neticesiz değil!

Şule, Refet'in elinden tuttu. Minderin üzerine götürüp oturttu. Kendisi de yanına oturdu. Ondan sonra dedi ki:

— Bu ümitsizlik ve neticesizlikten bahsetmeliyiz. Buna dair konuşmalıyız! Refet, dört senedir okul arkadaşıyız, iki senedir beraber yaşayan iki yoldaş ve kardeşiz. Birbirimize hiç kalplerimizi dökmedik. Çalışmaktan, uğraşmaktan buna

vaktimiz olmadı. Evet! O süre boyunca buna vaktimiz olmadı. Ancak artık derslerimiz bitti, diplomaları aldık. Şimdi tatil zamanımız! Geçen sene bu vakitler güzel bir yerde iyi vakit geçirdik. Senin orada olan üzüntülerini, meydana gelen hislerini bütün bütün benden gizleyebildin sanırsan aldanırsın. Ancak sen o şekilde üzüldüğün zamanlar arkadaşlarından kaçıyordun. Şahap'la da benimle de bulunmaya korkuyordun. Arkadaşlık hissine dayanamayıp kalbini bizden gizleyememekten korkuyordun. Veya o üzgün ve duygulu halde seni görmemizi istemiyordun. Ben de o zaman senin arkana düşmedim, üzerine varmadım. Çünkü ben de meşguldüm. Hem vücutça o güzel yaşayıştan istifade etmek istiyordum hem de Şahap'ın *institutrice*'inden birkaç kelime Fransızca kapabilmek ve Şahap'tan Fransızca okuduğu kitapların konularını dinlemekle zaman geçiriyordum. Ancak şimdi artık memuriyete tayinimizi bekliyoruz. Az bir süre sonra ayrılacağız. Bu kadar süre birlikte yaşamış, bu kadar hoş geçinmiş iki arkadaşın kalbi birbirine kapalı mı kalacak?.. Bu durum, her ikimizin de birbirimize güvenilecek kimselerden olmadığımız fikrinde bulunduğumuzu onaylamak demek değil mi?

— Şule, emin ol ki kalbimi hiçbir zamanda senden gizlemek fikrinde değilim! Şimdi onu sana açsam ne göreceksin? Kalbimi bulanık bir derenin dibi gibi örtülü bulacaksın. Taze yaradan fışkıran, durmadan akan kanlı bir dereden başka ne göreceksin?

— O kanlı derenin altındaki Refet... Onun altındaki benden gizli olabilir ama sana elbet kendini bildirir ya!

— Hayır!

— Ya! Refet.

— Darılma kardeşim! Senden gizlemek istemiyorum. Hayır diyorum. Çünkü ben orada arzu ve heves adına bir şey tanımak istemiyorum. Onun hislerini anlamak istemiyorum. Zorlamasını kabul etmiyorum, reddediyorum. Annemin sevgisiyle duygulandığı zaman ona izin verdim. Hem de bol bol izin verdim. Şimdi onun acısıyla sızlanışından başka şey düşünmüyorum.

— Ya demin sen ümitsiz ve neticesiz diye ne söylüyordun?

— Ha! O kalbimin hesabı değil, fikrimin! Hani ya şu kalpten gelen şeylerin gittiği beyinde tartıldıktan ve incelendikten sonra ortaya çıkan şey! Ben doğrudan doğruya kalbimden gelen heves ve arzunun zorlamasıyla hareket etmem. O zorlamaya hiç yüz vermem. Onu beynimin hükmüne bırakırım. İşte orada kabul edilen ve beğenilen şeyle hareket ederim. Uygun ve elverişli görülmeyeni yine geldiği yere, yani kalbime iade ederim. Onları geldikleri yere tıkmaya çalışıp bastırırım. Ama kalbim bundan ezilecekmiş. Ne sakıncası var? Sonra da onun acılarını, sızlamalarını çekerim! Ümitsizlik dedim. Evet! Seni de severim. Ancak sen de bana artık arkadaşlık edemeyeceksin. Zira sen de işinin başına gideceksin. Ben yalnız kalacağım. Duygularıma ortak olacak, üzüntülerimle üzülecek yanımda bir kimsem, bir arkadaşım olmayacak! Hastalansam bana kim bakacak? Sen ise böyle değilsin. Çalışıp biraz geleceğini temin ettikten sonra uygun bulduğun birini kendine arkadaş edebilirsin. Evlatların olur. Onları da seversin. Onlar da seni severler. İhtiyarlığında sana bakarlar. İşte ümit! İşte netice! İşte söyledim! Daha ne söyleyeyim?

— Lakin benim için tasarlanan bu şeyler senin için neden olmuyor?

Refet sert bir yüz ifadesiyle:

— Şule! Benimle alay mı etmek istiyorsun?

— Anlamıyorum kardeşim. Bugün senin sözlerini anlamıyorum.

— Şule, budala değilsin! Ahmak hiç!.. Yahut beni mi ahmak yerine koymak istiyorsun? Ben kendimi bilmeyecek kadar budala mıyım?

— Ya Refet, onun için mi sen evlilik falan lakırdısı olduğu yerde başını çevirir, başka tarafa bakar, hiç dinlemezsin!

— Öyle ya! Bana ait olmayan bir şeyi ne dinleyeyim?

— Öncelikle senin için evliliğin mümkün olmadığı fikrinin ne kadar boş olduğunu ve kendi hakkında ne kadar

zalim bir hükümde bulunduğunu anlaman gerekir. Özellikle evlilikte mutluluğun güzellik yüzünden olduğu kabul edilebilir şeylerden değildir. Ben senin gibi kendim için zalim değilim. Evet, biraz güzelim, lakin bu güzellikle mutlu olacağıma o kadar güvenemiyorum ki işte geleceğimi sağlayacak bir dereceye kadar kazanmayınca, kendi halime göre bir servet edinmeyince evlenmeyeceğim. Güzel olduğum için mutlak sevileceğime, mutlu olacağıma emin olsam bu noktayı düşünmem değil mi? Sen kendi hakkında ne kadar yanlış fikirde bulunduğunu anlayacaksın. Sana çıkacak birçok talip bu düşüncenin yanlışlığını ispat edecek.

— Evet! Toplayacağım birkaç parayı ve alacağım maaşı beğenip isteyecekler değil mi? İşte ben de öyle taliplere daha şimdiden ve hep birden ret cevabı vermek için, "Kocaya varmayacağım," diyorum.

— Ne söylüyorsun kardeşim? Doğru söylüyorum! Senin maaşını ve biriktireceğin parayı bilmeyenlerden de seni isteyenler olacak! Benim sözümün çıkacağını görürsün.

— Şule! Sen bugün beni pek kurcalıyorsun, coşturmak istiyorsun! Haydi dinle: Ben sevdiğimi pek çok seviyorum. Arkadaşımı da kadın dostlarımı da kısacası kimi seversem pek çok seviyorum, tabiatım böyle. Evlenirsem kocamı da pek çok severim diye korkuyorum.

— İyi ya!

— Yok, dinle! Çok sevdiğim gibi çok sevilmek de isteyeceğim. Layık olmadığım şeyi kocam olacak adamdan talep etmeye hakkım olmayacak! Ben sevilecek kadar güzel olmadığıma hükmettiğim halde kocadan onun aksini beklemeyeceğim. Ama o arzumdan da geçemeyeceğim! Sevilmediğimi bilerek sevmektense hiç evlenmem. İşte benim evlenmemek fikrinde oluşum bundandır. Yoksa birkaç talibin ortaya çıkacağını ben de biliyorum. Ben kocam olacak adamdan sadakat isteyeceğim, muhabbet bekleyeceğim! Hakkım olmayan şeyleri talep etmek gibi haksızlıkta bulunmaktansa böyle evlilikten vazgeçmeye karar verdim. Bu kararım verilmiştir Şule! Hem de pek çok düşündükten sonra verilmiştir.

Deminki sözlerinden yalnız birisi bana tesir etti ki o da vazife meselesidir! Sen "Evet kimsesizim, fakat vazifesiz değil!" diyordun. Evet doğruydu. Ben de vazifemi bilmeliyim!

— Bilmelisin elbette! Yalnız ölümünü hayal edip duruyorsun! Halbuki sen, o yok olmasını arzu ettiğin vücuda tamamıyla sahip olmadığını anlamalısın. Seni okul bunun için eğitti. Sana devlet bu kadar para sarf etti. Öyle hocaları nerede bulup da ders alabilirdin. Onların içinde öyle öğretmenler var ki onlardan parayla ders alsan ayda binlerce kuruş sarf etmek lazım gelir. Şimdi devlet senden istifade edecek. Binlerce vatan evladının eğitim ve öğrenimi senin görevin oldu. Sen daha sana verilen emeğin hakkını ödemedin! Senin yetiştiğin gibi çoklarını daha yetiştirmeden kendine sahip oldun mu zannediyorsun? Bari birkaç tanesinin eğitim ve öğrenimini tamamla da ondan sonra vücudunun lüzumsuzluğundan bahset.

— Hakkın var! Tamamıyla hakkın var! Evet, ben de vazifemi tanıyacağım! Vazifemi ve okuttuğum çocukları seveceğim. Acaba içlerinden beni sevenler de bulunacak mı? Ah!.. Bu sevilmek lezzetinden bir türlü vazgeçemiyorum Şule!

— Bundan şüphen olmasın kardeşim! Seni bir arkadaşın bu kadar seviyorsa öğrencilerin de elbet sevecekler!

Şule böyle diyerek Refet'e sarılıp öpmeye başladı. Derken sofada o ev müdavimlerinden olmayan bir canfes[1] kumaş hışırtısı ve bir ayak tıkırtısı işitildi. Bir de odanın kapısı tık tık vuruldu. Şule kapıya koştu. Kapıyı açınca önce kapıyı vuran eldivenli eli, sonra da onun sahibi olan Şahap'ı gördü. Şahap, "Daha dün akşam duydum Refet! İnan ki daha dün akşam duydum!" diyordu. Şule Refet'e, "İşte gördün mü Refet, seni arkadaşlarının ne kadar sevdiğini Şahap Hanımefendi'nin buraya teşrif etmesi de ispat etti. İşte sevilmeye ne kadar layık bir varlık olduğunu böyle saygıdeğer kimselerin sana yakınlık göstermeleriyle anla!" dedi. Şahap Refet'i konağına götürmek istedi. Fakat Refet o üzüntülü haliyle kendilerini

1 Parlak, ince, iki renkli gibi görünen ipekli kumaş.

rahatsız etmek istemediğini ve birkaç gün sonra geleceğini söyledi. Şahap ne kadar ısrar ettiyse o da o kadar rica etti.

Birkaç gün sonra Şule ile Refet memuriyetlerine tayin oluncaya kadar ikişer yüz kuruş maaşla okulda muavinlik yapma emri aldılar. İstanbul'da birkaç öğretmenlik açık ise de bu yerler az maaşla ikinci ve üçüncü öğretmenlikti; onlar çok maaşla birinci öğretmenlik istiyorlardı. Refet vücudu ve sağlığı yerindeyken birden para kazanmak istiyordu. Zira kendi sağlığına güvenemiyordu. "Ben bir kere geleceğimi kazanayım da ondan sonra yine yoruluncaya kadar çalışırım," diyordu. Şule'nin dayısının memleketindeki okulun birinci öğretmenliği açılmıştı. Birinciliğinden ötürü önce Refet'e sorulacağından Refet orasını Şule'ye bırakacağına dair söz vermişti.

Bir sabah iki arkadaş erkence kalkıp okula gitmeden önce biraz kahvaltı etmek için davrandıklarında hızla kapı çalındı. Ev sahibine gelen biri olmalıdır zannettiler. Ancak kapı ev sahipleri tarafından açıldığında kalın bir ses birtakım lakırdılar söylüyordu. Derken ev sahibi aşağıdan, "Refet Hanım seni bir erkek soruyor kızım!" deyince Refet hayretle "Kimmiş o?" dediğinde ev sahibi merdivene doğru yaklaşıp, "Bilmem kızım, amcasıyım diyor. Bir şeyler söylüyor ama mahallemizde büyüdüğün halde böyle bir akrabanızı şimdiye kadar hiç görmedim. Nihayet bizimki içeriye aldı. Aşağıki odadadır! Üstü başı pek temiz! Arabayla geldi." Refet bütün bütün şaşırdı. Merdivenden Şule'yle beraber inip oda kapısının aralığından bakınca, "Bu ne demek?" dedi. Şule, "Tanıdın mı?" diye sorunca Refet, "Evet amca çocuğu. Yalnız bir kere annem götürdü de yüzünü görmüştüm," dedi. Yanlarında bulunan ev sahibi, "Madem öyledir kızım, odana al!" deyince Refet, "Hayır, ben sizin yanınızda onunla görüşürüm. Görüştüğüm vakitte annem vardı," dedi. Ve yeldirmesini giyip başını örttükten sonra ev sahibiyle beraber içeriye girdi. Ve sert sesle:

— Ne istiyorsunuz? dedi.

Gelen amca çocuğu Binnaz ile Refet'e hakaret eden kişiydi. Refet'in bu sorusu üzerine:

— Sormaya gerek var mı? Seni aramaya geldim.

— Beni şimdiye kadar aradınız mı ki şimdi arıyorsunuz?

— O zaman annen vardı, şimdi seni düşünmek vazifesi bize düştü.

— Benim şimdi düşünülecek hiçbir şeyim olmadığı gibi bir şeye de ihtiyacım yok! İhtiyacımız olduğu vakitler size müracaat etmiştik. Bilirsiniz ya!..

Konuşmanın aldığı biçim adamın hoşuna gitmediğinden yanlarındaki ev sahibine:

— İzin verirseniz hanım, yeğenimle biraz yalnız konuşmak istiyorum, dedi.

Ev sahibi dışarıya çıkmak üzereyken Refet engelleyerek:

— Oturunuz anne! Benim hiç kimseyle yalnız konuşacak sözüm yoktur ve olamaz. (Mucip'e) Hem burada böyle emir vermek yetkisini size kim verdi?

Refet, annesinin namusuna dokunur sözler söylemesinden ve kendi hakkında hakarette bulunmasından dolayı Mucip Efendi denilen amcaoğlundan o kadar nefret etmişti ki o hakaretin acısını ondan nasıl çıkaracağını bilemiyordu. Mucip:

— Fakat bu hırçınlıklar nereden geliyor Refet? Sana bu evdekilerden uzak mıyım? Senin İstanbul'da benden yakın bir kimsen var mı? Ben senin amcanın oğlu değil miyim?

Refet alaycı bir halde:

— Bilmiyorum.

Mucip:

— Neyi bilmiyorsun?

— Amcamın oğlu olduğunuzu!

Mucip'in evvelden Binnaz'a "Ben onun yeğenim olduğunu ne bileyim?" diye söylediği sözün karşılığını şimdi verdiğinden Refet pek hoşnut oluyordu. Mucip hayretle:

— Bu da tuhaf! Beni aradı diye teşekkür edeceğine saçmalayıp duruyorsun. Neyse boş lafın lüzumu yok! Haydi bakalım hazırlan da düş arkama.

Refet gülerek:

— Nereye gidiyoruz?

— Nereye olacak? Bizim eve! Bir borcun vereceğin falan da varsa söyle de...

Ev sahibi bu sözü işitince Refet'e cevap vermeye meydan bırakmayıp kendisi atılarak:

— Tam yedi mecidiye ev kirası var! Artık elbet lütfedersiniz.

Mucip:

— Şüphe yok!

Refet hiddetle:

— Telaş etme beyefendi! Kendinize pek büyük yetkiler, izinler veriyorsunuz ama ben bunları kabul etmiyorum.

Ev sahibi Refet'e:

— A kızım, bırak versin. Sen şimdi paraları kim bilir ne kadar zamanda ödeyebileceksin! Efendi parayı toplu sayacak, değil mi?

Mucip — Hemen şimdi! Esnafa falan da varsa gücümüz yettiği miktarda ise onları da ödeyeceğim. Elbet yeğenimi buradan borçlu olarak çıkaracak değilim ya!

Ev sahibi — Ah, bu ne cömertlik! Bırak kızım versin, bırak! Yedi mecidiye birden! Benim de işime yarayacak.

Refet ev sahibine:

— Valide hanım! Şimdi sizin yedi mecidiyenizi birden veririm. Lütfedin de bu meseleye müdahalede bulunmayın. (Yedi mecidiyeyi vermek için para çıkaran Mucip'e) Siz de o paraları kafanıza atıldığını görmek istemezseniz tekrar kesenize koyunuz.

Mucip — O neden?

— Kabul etmeyeceğimden!

— Niçin kabul etmiyorsun?

— Annem öyle nasihat ettiği için! O zaman da size söylediğim gibi kendim de öyle kesin karar verdiğim için!

Bu "o zaman" sözlerinden ev sahibi bir şey anlayamıyordu. Pek ince fikirli olmayan kadın, Refet'in bu retlerine şaşırıyordu. Zira henüz eline bir maaş alamadığını ve borç içinde olduğunu biliyordu. Mucip ekşi bir yüzle:

— Lakin senin bu türlü inat ve ısrarların işe yaramaz Refet, benimle beraber gelmeye mecbursun. Sen gitmezsen ben seni zorla götürebilirim. Zira senin velinim!

Ev sahibi — Refet'in inadını anlamıyorum. Siz böyle iyilikte bulunmak istiyorsunuz. Size gitse elbet rahat eder. O muhtaç değilim falan diyor ama boğazına kadar borç içinde. Bakkala var, kasaba var, sütçüye var, ekmekçiye var... Hangi birini söyleyeyim!

Refet hiddetle:

— Hanım, herkesin işi kendincedir! Bunların böyle sayılıp dökülmesi size yakışmaz! Dolandırmadım, inkâr etmiyorum. Vereceğim, kendim vereceğim. Hem mademki böyle telaş ediyorsun senin yedi mecidiyeni bugün vereceğim!

Ev sahibi — Nereden vereceksin a kızım? Ben senin için söylüyorum. Böyle iyilikleri ayağınla tepmek adeta çocukluk!

— Hiç para bulamazsam nem varsa hepsini satıp sizin kiranızı vereceğim!

— Öyle yapıp yine sıkıntı çekmeye razı oluyorsun da bu inattan vazgeçmiyorsun. Anlaşılan vaktiyle bir şeye gücenmişsin. Sür git dememişler ya! Biraz da unutuver.

Ev sahibi böyle dedikten sonra biraz önce amcaoğlunun kendilerinin yalnız bırakılmaları hakkındaki ricasını hatırlayıp pek cömert gördüğü bu efendiye hürmetini göstermek maksadıyla yavaşçacık ve usulca odadan çıktı. Refet bunun farkına vardıysa da bunun üzerine kendisinin fırlayıp çıkmasının bir nevi hoppalık olacağını ve artık konuşmaya girişilmiş olduğunu gördü. Fakat dedi ki:

— Bu teklifinizi niçin eşiniz vasıtasıyla yapmadınız? Mahallede sizi şimdiye kadar kimse görmediği için gelmeniz uygun düşmedi. Sizin gelmenize ne gerek vardı? Karınızı gönderir, söyleyeceklerinizi onun vasıtasıyla söylerdiniz. Ben de vereceğim cevapları ona verirdim.

Mucip tebessümle:

— Evli değilim! dedi.

Refet hiddetinden kıpkırmızı olup:

— Öyle olduğu halde beni evinize davet ediyorsunuz ha!

Mucip sırıtarak:

— Orası da düşünüldü! Onun da bir çaresine bakarız!

Mucip gibi cibilliyetsizliği ve insaniyetsizliği önceden görülmüş olan birinin bu gibi hareketine şaşıracak olan okuyucuları meraktan kurtarmak için şurasını anlatalım. Mucip iki yüz elli kuruş sermayeyle İstanbul'a gelmiş, bir zaman bedestende[1] şurada burada tellallıkla işe başlayıp biraz alıp satmaya da başlamış, beş parayı on kere hesap ederek üzerine beş daha koymak için çalışarak altı yedi bin lira sermayeli bir tüccar olmuş. Fakat kendisi iyi okuma yazma bilmediğinden ve hesap ilmine vakıf olmadığından bin kuruş maaşla kâtiplik ve muhasebecilik görevini yerine getiren birini çalıştırıyordu. Mucip'in kırk para için içi titrediğinden daima yapılan hesapların doğru olup olmadığını incelemek için saatlerce çalışıyor, yoruluyor ve kimseye güvenemiyordu. Kendi dostu olan bir Hıristiyan tüccar bu çektiği zahmetleri görünce, insanın kendisinin mükemmel hesap bilmemesinin hakikaten güç olduğunu ve ticaret meselesinde çok zahmet çekileceğini söyler. Kendisi mükemmel hesap bildiği halde bile yine mükemmel hesap bilen karısının yardımına muhtaç olduğunu, karısının kendisine olan hizmetini bu konuya naklederek, bu hesapta yardıma başladığından beri kârının iki kat olduğunu belirtir. Ve ne kadar çok maaş verilerek tutulsa ve kaç tane çalıştırılsa da kâtiplerin el olmaları münasebetiyle bir eş kadar canla başla bakamadığını, bir eşin kârı da zararı da eşe de ait olduğundan, işin bu yoldaki çıkar ve faydası anlaşıldığı için Avrupa'da tüccarların çoğunlukla hesabı karılarına tutturduklarını söyler. O zamana kadar masraf olacak diye evlenmemiş olan Mucip, bu yüzden olacak faydayı düşününce mükemmel hesap bilen bir karı almayı katiyen zihnine yerleştirir. Ancak kendisi yine para harcamak istemediğinden bunun için de gayet kanaatkâr bir eşe gerek görür. Derken Refet hatırına

1 İçinde kıymetli eşya, antika, mücevher vb. şeyler satılan, üstü kapalı çarşı.

gelir. Bir define bulmuş gibi sevinir. Zira Refet'in ne kadar yoksulluk ve sıkıntıyla yaşamaya alışmış olduğunu bilir. Darülmuallimat'ta hesabın eksiksiz öğrenildiğini işitmişti. Kendisi gibi zengin bir adamı Refet'in kabul etmeyeceğini de asla aklına getiremezdi. Kendiliğinden bir hesap yapar. "Refet çamaşırımı yıkar, çamaşırcı parasından da kurtulurum, hesap tutar, yazılarımı yazar. O zaman bin kuruş maaşlı bir kâtip kullanmaya gerek kalmaz, iki yüz kuruşluk bir kayıt memuru hizmetini yerine getirebilir adam yeterli gelir. Yemeği pişirir, o yüzden de kârlı çıkarım, pek olmamış iki üç mecidiyeye kadar bir hizmetçi de tutsam yine kârlıyım! İşte oldu gitti," diye harekete geçer. Binnaz ile Refet'i sorar, araştırır. Binnaz'ın öldüğünü haber alır. Hemen koşarak mahalleye gelir. Önce esnafa borçları olup olmadığını ve onların miktarını sorar öğrenir. Yalnızca iki üç yüz kuruş kadar olduğunu haber alınca, "Bir şey değil! Zaten Refet'i alırken biraz masraf edecek değil miyim, işte bunları veririm de o masrafı etmem," der, gelir. İşte Mucip'in gösterdiği cömertlik falan bu meseleden dolayıdır. Mucip, Refet'e bir eş diye değil, aylık kendisine sekiz yüz veya bin kuruş getirir bir gelir nazarıyla bakıyordu ve öyle bir geliri elde etmek için Mucip nasıl hırslı olursa Refet'e de öyle göz dikmişti. Yukarıda sözünü ettiğimiz gibi kâtip maaşından, çamaşırcı ve benzeri ücretinden edeceği kârları toplayıp aylık sekiz yüz veya bin kuruş geliri elden kaçırmamak için Mucip gibi bir adam ne kadar çalışırsa o da Refet'i elden kaçırmayıp yakalamaya işte o kadar gayret gösteriyor.

Mucip "Onun da çaresine bakarız," deyince, Refet ne cevap vereceğini şaşırdı. Daha fazla kızardı. Onun bu halini Mucip mahcubiyete verdi:

— Ne yapalım, gerçi bu söz sana edilmemeliydi ama! Burada senin de kimsen yok, benim de! Birbirimizin en yakını yine kendimiziz. Nikâh falan burada olamaz. Zira ben böyle yerlere şahitlerimi göndermeye utanırım. Onun için eve gidelim diyorum. Laf anlamadın, beni böylece söyletmeye mecbur ettin!

Refet hiddetinden titriyordu. Mucip bu halleri hep mahcubiyete vererek:

— Haydi kalk kalk! Böyle mahcubiyetle vakit geçirmeye gerek yok!

Refet'in artık tahammülü tükenmişti. Hiddetinden kilitlenmiş gibi olan çenelerini zorla açıp:

— Boşuna beklemeyiniz! dedi.

Mucip şaşırıp:

— Ne? Sayıklıyor musun? Yoksa sözlerimi anlamıyor musun?

— İşte anlattınız ya! Daha fazlasına gerek yok!

— Yahut sen beni bir züğürt falan bir şey mi sanıyorsun? Aklını başına topla Refet! (Pantolonun ceplerine eliyle vurarak) Cebim altın dolu kız, altın!

— Biliyorum! İdarehanenize geldiğimiz vakit gördük, kasanızda vardı.

Mucip şaşkınlıkla:

— Yoksa beni orada memur falan bir şey mi sandın? Orada bulunanlar benim maaşla çalıştırdığım kişilerdir. Sen galiba daha beni tanıyamamışsın.

Refet alaycı bir tavırla:

— Gerçi daha bu ikinci müşerref oluşumuz ama ben sizi ilk gördüğüm anda pek iyi tanıdım.

— Öyleyse bu davranışın ne demek oluyor?

— İşte sizi tanıdığım için böyle oluyor.

Mucip'in canı sıkılarak:

— Ben bu kadar lafını bilmez adamdan da hoşlanmam ama! Haydi, akrabalığa hürmeten seni affetmiş olayım. Çocukluğun lüzumu yok Refet, öyle bir şeye gücenmekle şimdi kin gütmek akıl kârı değildir. Benim evlenmeye talip olmam senin için pek büyük bir nimettir. Servet sahibi olmamla beraber yaşım da pek büyük değil. Gerçi seni kucağımda hoplatırdım. Ama o zaman ben de pek yaşlı değildim. Sen yirmi üç yaşındasın ben de kırk beş varım. Erkek için o kadar yaşlı sayılmaz. Senden küçük bir yaşta kız istesem de verirler.

— Hiç durmayınız, verdiklerini alınız. Ben evlenmeyeceğim!

— Niçin?

— Oooo... Orası sizin vazifeniz mi ya?

— Evet, vazifem elbette.

— Efendi! Haklarıma sataşıyorsunuz.

— Senin velin değil miyim? Seni böyle kendi aklının kararına mı bırakacağım sanıyorsun?

Refet koynundaki Şahap'ın bir bayram hediyesi olan fakfon[1] saate bakarak:

— Ooo! Sana laf anlatacağım diye az kaldı vakti geçiriyordum. Saat dokuz. İşte kahvaltımı etmeme engel oldunuz!

Ayağa kalkıp telaşla dışarı çıkmak üzereyken Mucip hızlı hızlı, "Nereye gidiyorsun?" deyince, tekrar odaya dönen ev sahibi, "Okula gidiyorlar. Muavin oldular ya! Birkaç ay sonra da taşraya gidecekler." Mucip:

— Ne? Ne? Ben seni ne okula gönderirim ne de taşraya. Hayır, olmaz efendim! Olmaz!

Refet kötü bir tavırla:

— Ağzını topla! Artık çok oluyorsun! Deminden beri boşuna durup da sana çene çalmışım. Sana öğren de öyle söyle diyorum! Sen ne kaba adammışsın?

Refet böyle diyerek fırlayıp çıktı. Odadan çıkınca:

— Şule! Geç kalacağız! Haydi kardeşim! Haydi! Vaktinde yetişelim!

Şule:

— Hazırım işte örtündüm, seni öyle bekliyorum! diye elinde kendisinin ve Refet'in şemsiyesiyle koştu.

İki arkadaş hızlı hızlı yürümeye başladılar. Şule giderken:

— Bak, kimsesizlikten şikâyet ediyordun. Gördün mü işte, amcanın oğlu da seni aramaya gelmiş. Ev sahibi biraz dışarı çıkmıştı ya, o zaman söyledi. Sana para yardımı da yapacakmış. Artık ev sahibini görme Refet, bir anlatıyor ki:

---

1 Bakır, nikel ve çinkodan meydana gelen, rengi ve görünüşü gümüşe benzer alaşım, bir nevi Alman gümüşü.

"Bir altın saati, kordonu var ki kor gibi altın! Parmağında bir yakut yüzük var ki gözler kamaştırıyor. Ama galiba Refet Hanım'ın annesiyle bir tartışma mı geçmiş ne olmuş, Refet Hanım ona küskün," diyordu.

— Sıkıntı eksikti de bir de bu sabah bu bela musallat oldu!

— Neden? Ne de olsa akrabandır. Kardeşim affa şayan bir kusur etmişse unutuver!

Refet gülerek:

— Yalnız akraba mı ya! Hem de talip.

Şule:

— Ben sana demedim mi? İşte gördün mü? Bak senin aylığına ve parana göz koymaksızın da zengin kimseler, hem de seni bilip tanıyanlar seni istiyor. Daha şimdi ne paran var ne aylığın.

— Beni nereden tanıyacak be kardeş! Şimdiye kadar yalnız annem hayattayken bir kere görmüştü.

— İşte iyi ya, beğenmiş demek!

— Hayır, hayır! Bunda bir şey var ama ben daha anlayamıyorum. Beğenmekten başka bir şey var!

Ertesi sabah Refet'i yoklamaya gelen komşulardan biri halini hatırını sordu ve bir yere tayin oluncaya kadar kendi yanlarına gelmeyi teklif etti. Kocası geçici olarak bir yerde bulunduğundan yalnız kaldığını anlattı, yani geceleri yalnız korktuğundan onları can yoldaşı olmak üzere davet etti. Ev sahibi de oturuyordu.

Refet, "Ev sahibi hanıma yedi mecidiye kadar vereceğim var! Nasıl çıkabilirim? Bakalım, onun bir çaresine bakayım da sonra düşünürüz," deyince ev sahibi, "O ne demek Refet Hanım kızım! Ne zaman olsa senin vereceğini bilmez miyim? Hem de böylelikle üstüne konur, yoksa ödenmez ki, sen oturdukça aylık birikiyor," dedi. Kadının bu sözleri de Refet'i evinde istemediğinden, kasten söylenmiş bir söz değildi. Kadın gayet saftı. Refet'i de evladı gibi bildiğinden Mucip'in yanında söylediği de bu söz de Refet'i kayırmak istediği içindi. Binnaz'ın hastalığında Refet sata sata zaten bir

şey bırakmamıştı. Binnaz hastalandığında, onun rahat etmesi için bir tanecik olan yatağı hastaya bırakıp iki arkadaş bir yatakta yattı. Binnaz'ın vefatından sonra ise ev sahibi, "Kızım bizim şimdiye kadar bildiğimiz, cenaze çıktıktan sonra arkasından yatağını da yoksullara verirler," deyince Refet, âdet ne ise onun yapılmasını söylediğinden o yatak da verilmişti. Ev sahibi Refet'in bir yatağı daha bulunmayan yoksullardan olduğunu düşünememişse de Refet de zaten annesiyle geçen hayatını, sevgi dolu gecelerini o yatakta geçirmiş olduğu için orada yatmayı içi götüremeyecekti. Şule'nin dayısı üç lira maaşı hâlâ vermekteydi. Şule'nin maaşı oluncaya kadar verecekti. Şule artık Refet'in halini gördüğünden yarı yarıya harcamayı falan düşünmüyordu. Lazım gelen şeyleri parası yettiği kadar alıyordu. Refet muavinlikten alacağı ilk maaşla bir yatak alacaktı. İşte Şule'nin tek yatağıyla birkaç parça şeyi mahalle bekçisine yükletip naklettiler. Misafir oldukları hanım, Refet'e bir takım yatak çıkardığından iki arkadaş daha rahat uyuyabildiler.

Mucip Efendi, Refet'ten ayrıldıktan sonra Refet'i zorla evine getirip getiremeyeceğini ulemaya danıştı. Kendisine bu durumda Refet hakkında asla böyle bir hak ve yetkisi bulunmadığını ve yalnızca güvenli bulmadığı bir yerden diğer güvenli bir yere naklini mahkemeden talep edebileceğini anlattılar. Mucip'in ayakları suya erdiyse de böyle kendisinin ulemaya danışarak öğrenebildiği şeyleri Refet'in bildiğini anlayınca Refet'i almaya daha çok heveslendi. "Bu kız benim çok işime yarayacak! Bak bak, neler biliyor haspa!" diye azmine güç veriyordu. Artık bu defa kendisinin Refet üzerinde bir hakkı bulunmadığını anladığı için yumuşak davranmaya ve güzellikle kızın gönlünü yapmaya karar verdi. Ve yine bir sabah erkenden Refet'i okula gitmeden bulmak üzere çıktı gitti.

Mucip Efendi, Refet'i eski ikametgâhında bulamadıysa da ev sahibi kendisini önceden tanıdığı ve üstünü başını şatafatlı gördüğü için önüne düşüp Refet'in olduğu eve götürdü. O evin kapısını açan ev sahibi hanıma, "Aman kardeş!

Berrakçığım! Refet'in amcaoğlu pek zengin bir efendi ha! Parayla oynuyor."

Eski ev sahibi bir anda bu kadar sözü Berrak Hanım'a söyledikten sonra Mucip Efendi'yi içeriye bıraktı. Ev sahibi selamlık gibi kullanılan odayı tarif ederek Mucip Efendi'ye, "Oraya buyurunuz," dedi. Kendisi başı örtülü olmadığından çıkmadı, Refet'e amcaoğlunun geldiğini haber verdi. Refet telaşla ve yavaş sesle:

— Yok deyiniz Berrak Hanım, yoktur, akşamdan beri misafirlikte kaldı, deyiniz!

Berrak — A kızım! Ben buradadır dedim gitti!

Refet — Öyleyse, kuzum efendim! Refet sizinle konuşacak, söyleşecek bir şeyi olmadığını, bundan dolayı yanınıza gelemeyeceğini söylüyor, deyiniz.

Berrak — Aman kızım bu nasıl söz? Ben böyle söz söyleyemem kızım. Sen kendin ne istersen söyle!

Refet yeldirmesini giyip başını örttükten sonra Berrak Hanım'a, "Birlikte gelmenizi rica ederim," dedi. Berrak da başını örtüp birlikte odaya girdiler. Refet ciddi bir tavırla:

— Ne söyleyecekseniz kısaca söyleyiniz de bitiriniz. Ve öncelikle söyleyeyim ki bir daha da beni görmeye gelmeyiniz, ne yazık ki bundan sonra kabul edemeyeceğimi bildiriyorum.

Mucip, Refet'in o konudaki hak ve yetkisini bu defa öğrenmiş olduğundan o bahsi ileri götürmek istemiyordu. Büyük bir yumuşaklıkla dedi ki:

— İşte kısaca söylüyorum. Bu hanımın yanında da söylüyorum. Yeğenim olan Refet'i Allah'ın emri ve peygamberin kavliyle eş olarak almaya talip oluyorum. İstersen burada nikâh olduktan sonra bizim eve gelirsin. (Ev sahibine hitaben) Buna müsaade buyurursunuz değil mi? Masrafını âdeti gereği gönderirim. Size hiçbir para masraf ettirmem.

Berrak Hanım — Şüphe yok efendim, niçin müsaade etmeyeyim. Refet elimizde büyüdü, bu mahalleye gediği vakit mini miniydi.

Refet — Efendi, ben evlenmeyeceğimi size söyledim. Hem böyle şeyler kızların kendisine söylenmez. Birisiyle

haber gönderseydiniz, ben de bu vereceğim cevabı ona verseydim daha uygun olurdu. Böyle yolları siz benden mi öğrenmelisiniz?

Mucip burada Refet'e karşı biraz bilgiçlik taslamak istedi. Bazı din büyüklerinin kitaplarını okumuş bulunduğundan dedi ki:

— Sen bazı ashab-ı güzinin[1] aldığı kadınlardan daha büyük müsün? Bu ne gurur! Onların yaptığı bir şeye, olmaz şeylerden denilir mi? Münasebetsizliğin lüzumu yok Refet Hanım! Hoppalık da lazım değil! İşte nikâh için hangi günü münasip görüyorsanız bir karar veriniz de icabına bakalım.

Refet artık sözü kısa kesmek istediğinden:

— Lakin yorulmayınız efendi! Bu iş olur işlerden değil. Çünkü siz benim dengim değilsiniz.

— (Gözlerini açıp hiddet ve hayretle) Ne dedin, ne dedin? Aslımız bir, bir ailedeniz. Servet bakımından da artık ne diyeyim!.. Ben o tarafı da kabul ettikten sonra neden dengin olamıyor muşum?

Refet ayağa kalkıp ağırbaşlı bir tavırla iğrenilen bir şeyden bahsederken yapıldığı gibi dudaklarını bükerek:

— Çünkü siz cahilsiniz! dedi.

Bu söz yıldırım gibi Mucip'e tesir etti. Kendi bilgisizliğini, eğitimsizliğini alacağı eşin bilgisiyle örtmek istediği halde işte eğitimli, bilgili kızın kendisini beğenmediğini görünce fena halde bozuldu. Hiddetinden ne yapacağını, ne diyeceğini bilemiyordu. Nihayet hiddetin faydası olmadığını görünce:

— İşte ben de onun için bilgili bir kız almak istiyorum, dedi.

Refet — Pekâlâ, bu dünyada yalnız ben değilim ya!

— Bari bildiğin okul kızlarının fakir olanlarından birini bana tavsiye et!

Ev sahibi Berrak Hanım hemen söze katılarak:

— Refet Hanım, belki Şule Hanım varır. Mademki sen istemiyorsun.

---

1 Hz. Muhammed'in seçkin arkadaşları, ashabın ileri gelenleri.

Refet — Pekâlâ siz sorunuz.

Mucip, Berrak'a:

— Hanım söyleyiniz zenginim, daha hiç evlenmedim. Şimdiye kadar bekâr yaşadım. Bunu söylemekten maksadım karı boşamak falan gibi şeylerim olmadı. (Refet'e) O kız da senin kadar hesap falan biliyor mu?

— Ben ne okudumsa o da okudu. Okuduğunu da iyi okudu.

Berrak Hanım dışarı çıktı. Refet, Şule'yi kendisi vazgeçiriyor falan gibi zannedilmemesi için dışarı çıkmadı. Biraz sonra Berrak içeri girip Şule'nin Refet'i çağırdığını söyledi. Refet dışarı çıkıp biraz sonra döndü ve Mucip'e:

— Kardeşim daha şimdiden evlenmeyecekmiş!

Mucip sıkılarak:

— Neden?

— Orasına karışmaya bizim hakkımız var mı?

— (Yalvararak) Canım merak bu ya, anlasak ne olur? Gençlik bu, belki yanlış bir fikirle böyle söylüyor, onu da sorsanız ne olur?

Refet — Onu da bana söyledi, kendisini geçindirecek kadar bir gelir tedarik etmedikçe evlenmeyecekmiş!

Mucip — Canım buna gerek yok. Benim servetim var!

Berrak — Şule Hanım bana da öyle söyledi, lakin ben Refet Hanım kendisi söylesin diye onu dışarı çağırdım!

Refet — Zaten Şule'nin fikri odur. Ben biliyorum ama siz öyle söyleyince varınız bir defa sorunuz diye ses çıkarmadım.

Mucip — Kadınların hepsi sizin gibi çılgın olsa erkeklerin hepsi de karısız kalırdı, diye fırlayıp hiddetle çıktı. (Kendi kendine) Kadın kıtlığı yok ya! Bir okullu fakir kız daha bulurum.

Refet, Mucip'ten bu şekilde intikam aldığını görerek övünüyordu. Şule'ye Mucip'le önceleri aralarında geçen olayı anlattı.

Şule — Ya! Sen bana böyle bir adamı layık mı görüyordun?

Refet — Yok canım! O lakırdıyı Berrak Hanım çıkardı. "Hayır, olmaz, söyleme," diyebilir miyim? Ben zaten senin şimdi evlenmeme fikrinde olduğunu bilmiyor muyum?

Şule — Latife ediyorum kardeşim! Zaten kendin varmadığın adamı bana layık görmeyeceğini bilmez miyim? Ben Berrak Hanım'ın işi olduğunu derhal anladım.

Birkaç gün sonra okulda açılan öğretmenliklerin pusulasını önce sınıfın birincisi olduğundan Refet'e gösterdiler. Maaşları da bildirilmişti. Refet baştan aşağıya bir kere okudu. İstanbul'da ikinci, üçüncü öğretmenliklerden açık birkaç yer vardı. Bunlarınsa maaşı azdı. Refet bir yeri göstererek, "Uygun görülürse burasını isterim efendim," dedi. Görenler şaşırdılar. Gerçi maaşı en çok yer orasıydı, ama on yedi on sekiz günlük uzak bir yerdi. Ondan sonra Şule'ye gösterdiler. Şule'nin seçeceği yer Refet'çe malumdu. Zira dayısının memleketinin öğretmenliğinin de pusulada bulunduğunu Refet görmüştü. Şule sevinçli bir şekilde parmağını o noktaya koyup "Burası efendim!" dedi. O gün odalarına döndüklerinde Şule Refet'e dedi ki:

— Lakin kardeşim, pek uzak bir yer seçtin.

— Kardeşim, Şuleciğim! Eğer senin İstanbul'da kalmayıp katiyen dayının yanına gitmek arzusunda olduğunu ve mutlak orasını seçeceğini bilmeseydim veya senin gittiğin yerde ikinci öğretmenliğin de açık olduğunu görseydim, emin ol ki o tarafları kabulde tereddüt etmezdim. Öyle olamadığı halde ise bu seçtiğim yerin havasının ve suyunun iyi olduğunu işitmiştim ki bence en çok düşünülecek şeylerden biri de odur. Maaşı çok; benim fikrim, sağlığım yerindeyken çabuk biraz para tutup geleceğimi temin ettikten sonra gönül rahatlığıyla görevimi yerine getirmek, yani her ne zaman sağlığımın bozulacağını hissedersem uğraşımı terk edip kendime bakabilmektir. Ha... Bir de orası bizim memlekete yakındır. Okul tatili zamanlarında oraya gidip babamdan kalan miras payıma el koyarım, çünkü zamanaşımı yoktur. Mürüvvet Hanım'ın birisinden işiterek anneme tavsiye etmesi üzerine annem birkaç senede bir miras payıma karşılık biraz maaş

talebi hakkında bir dilekçe takdim etmişti. Hatta o vakit mahkemeden aylık yüz kuruş verilmeye karar verilmişken biraderlerim yine göndermemişlerdi. Şimdi oraya gidip de parlak ve nurlu olan Hz. Muhammed'e ait yasaların, bir kadını ve bir âcizi nasıl himaye ettiğini onlara gösteririm. Ve kendi malımdan bile bana para vermeyerek beni mahvetmeye çalışanlara parasız, gelirsiz olarak nasıl adam olup meydana çıktığımı, mektebin, devletin himayesi ve idaresi sayesinde bugün geçimimi temin ettiğimi onlara göstermek isterim! Ah, Şule! Mucip'e "Sen cahilsin!" diyerek aldığım intikamdan ne kadar hoşnut oldumsa, akrabama karşı böyle adam olup meydana çıktığımı ve onların benden esirgedikleri ekmeğe muhtaç kalmayarak kendi ekmeğimi kendim kazandığımı göstermekten o kadar zevk alıyor ve övünüyorum. Kazanalım, geleceğimizi temin edelim de inşallah yine birleşiriz. Sen bir ev falan edinecek kadar para toplarsan nerede oturmak fikrindesin?

— İstanbul'da!

— Ben de öyle kardeşim. Artık böyle güçsüz ve sıkıntılı değil; inşallah geleceğimizi temin edecek kadar maaşlarımızdan para topladıktan sonra birer ev alırız. Bir de dükkân falan gibi bizi besleyecek şeyler alırız. Vazifelerimizi güzel yaparsak, vatanın evlatlarını iyi eğitirsek kazandığımız para helal olacağından bizi de Cenabıhak rahatça yaşatır.

TÜRK EDEBİYATI KLASİKLERİ DİZİSİ

1. KUYRUKLUYILDIZ ALTINDA BİR İZDİVAÇ
   Hüseyin Rahmi Gürpınar

2. MÜREBBİYE
   Hüseyin Rahmi Gürpınar

3. EFSUNCU BABA
   Hüseyin Rahmi Gürpınar

4. İNTİBAH
   Namık Kemal

5. ŞAİR EVLENMESİ
   Şinasi

6. VATAN YAHUT SİLİSTRE
   Namık Kemal

7. KÜÇÜK ŞEYLER
   Samipaşazade Sezai

8. FELÂTUN BEY İLE RÂKIM EFENDİ
   Ahmet Mithat Efendi

9. TAAŞŞUK-I TALAT VE FİTNAT -TALAT VE FİTNAT'IN AŞKI-
   Şemsettin Sami

10. MAİ VE SİYAH
    Halit Ziya Uşaklıgil

11. REFET
    Fatma Aliye

12. TURFANDA MI YOKSA TURFA MI?
    Mizancı Murat

13. ÖMER'İN ÇOCUKLUĞU
Muallim Naci

14. DOLAPTAN TEMAŞA
Ahmet Mithat Efendi

15. GULYABANİ
Hüseyin Rahmi Gürpınar

16. SALON KÖŞELERİNDE
Safveti Ziya

17. FALAKA
Ahmet Rasim

18. A'MÂK-I HAYAL –HAYALİN DERİNLİKLERİ–
Filibeli Ahmet Hilmi

19. ŞEYTANKAYA TILSIMI
Ahmet Mithat Efendi

20. ÇİNGENE
Ahmet Mithat Efendi

21. SERGÜZEŞT
Samipaşazade Sezai

22. ZEHRA
Nabizade Nâzım

23. GENÇ KIZ KALBİ
Mehmet Rauf

24. BİZE GÖRE -VE BİR SEYAHATİN NOTLARI-
Ahmet Haşim

25. SEYAHAT JURNALİ

Âli Bey

26. GÖNÜL BİR YEL DEĞİRMENİDİR SEVDA ÖĞÜTÜR

Hüseyin Rahmi Gürpınar

27. HAZAN BÜLBÜLÜ

Hüseyin Rahmi Gürpınar

28. AŞK-I MEMNU

Halit Ziya Uşaklıgil

29. KÜRK MANTOLU MADONNA

Sabahattin Ali

30. LEVAYİH-İ HAYAT -HAYATTAN SAHNELER-

Fatma Aliye

TÜRK EDEBİYATI KLASİKLERİ - 11

Türkçenin ilk kadın romancısı Fatma Aliye'nin kaleminden çocukluktan genç kadınlığa, elindeki tek sermayesi aklı olan yoksul bir kızın öğretmen okulundan mezun olarak tek başına ayakları üzerinde durma hikâyesini okuruz. *Refet* farklı kadınlıkları, sınıflar arası kadın dayanışması ve kadınların gündelik yaşamlarını oldukça yalın bir biçimde anlatır.

Fatma Aliye (Topuz) (1862-1936)
1889'da "Bir Kadın" imzasıyla çevirdiği, George Ohnet'den *Meram* romanıyla edebiyat dünyasına ilk adımını atar. 1891'de yayımlanan ikinci yapıtı *Hayal ve Hakikat*'i Ahmet Mithat'la yazar. Çok geçmeden sırasıyla *Muhadarat, Refet, Levayih-i Hayat, Udi* ve *Enin* romanları kendi adıyla yayımlanır. *Refet* ve *Udi* Türk edebiyatının çalışıp ayakları üzerinde duran ilk kadın karakterlerini anlatır. Romanlarındaki başkarakterlerin hepsi mücadeleci ve güçlü kadınlardır. Yapıtları yurtdışında ilgi görür. *Udi* romanı 1899'da Gustave Séon tarafından Fransızcaya çevrilir. Ev ziyaretleri yapan Avrupalı kadın gezginlerin Osmanlı kadını hakkındaki yanlış izlenimlerini değiştirmek için kaleme aldığı *Nisvan-ı İslam* 1894'te Rus şarkiyatçısı Olga de Lebedef ve Nazimé Roukié tarafından Fransızcaya ve Beyrut'ta tefrika edilmek üzere Arapçaya çevrilir. 1893 Chicago Kitap Fuarı için hazırlanan *The Woman's Library of The World's Fair* kataloğunda biyografisi ve kitapları yer alır. Filozofların biyografilerinden oluşan *Teracim-i Ahval-i Felasife* adlı yapıtıyla felsefi bir deneme olan *Tedkik-i Ecsam* Türkiye'de bir kadın kaleminden çıkan ilk felsefe yapıtlarıdır. *Kosova Zaferi ve Ankara Hezimeti* ile yarım kalan *Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı* bir kadın yazara ait ilk tarih yapıtlarıdır. İslam'ın ilk zamanlarında yaşamış kadınların biyografilerini yazdığı *Nâmdârân-ı Zenân-ı İslâmiyân* çalışması ise bugün yeni yeni oluşmaya başlayan feminist tarih bilincinin erken örneğidir.
Kadınlara ait en uzun süreli yayın olan *Hanımlara Mahsus Gazete*'nin ilk günden itibaren etkin bir kalemi olan Fatma Aliye, makalelerinde İslam'ı ataerkil yorumlarından sıyırarak yorumlamayı önerir ve çokeşliliği, evlilik ve örtünmeyi bu yaklaşımla ele alır. Fatma Aliye, döneminde büyük bir cesaret, inat ve direniş sergileyerek kalemi elinden bırakmamış, kendinden sonra gelen kadın edebiyatçıları da yazılarıyla desteklemiştir.

10 TL